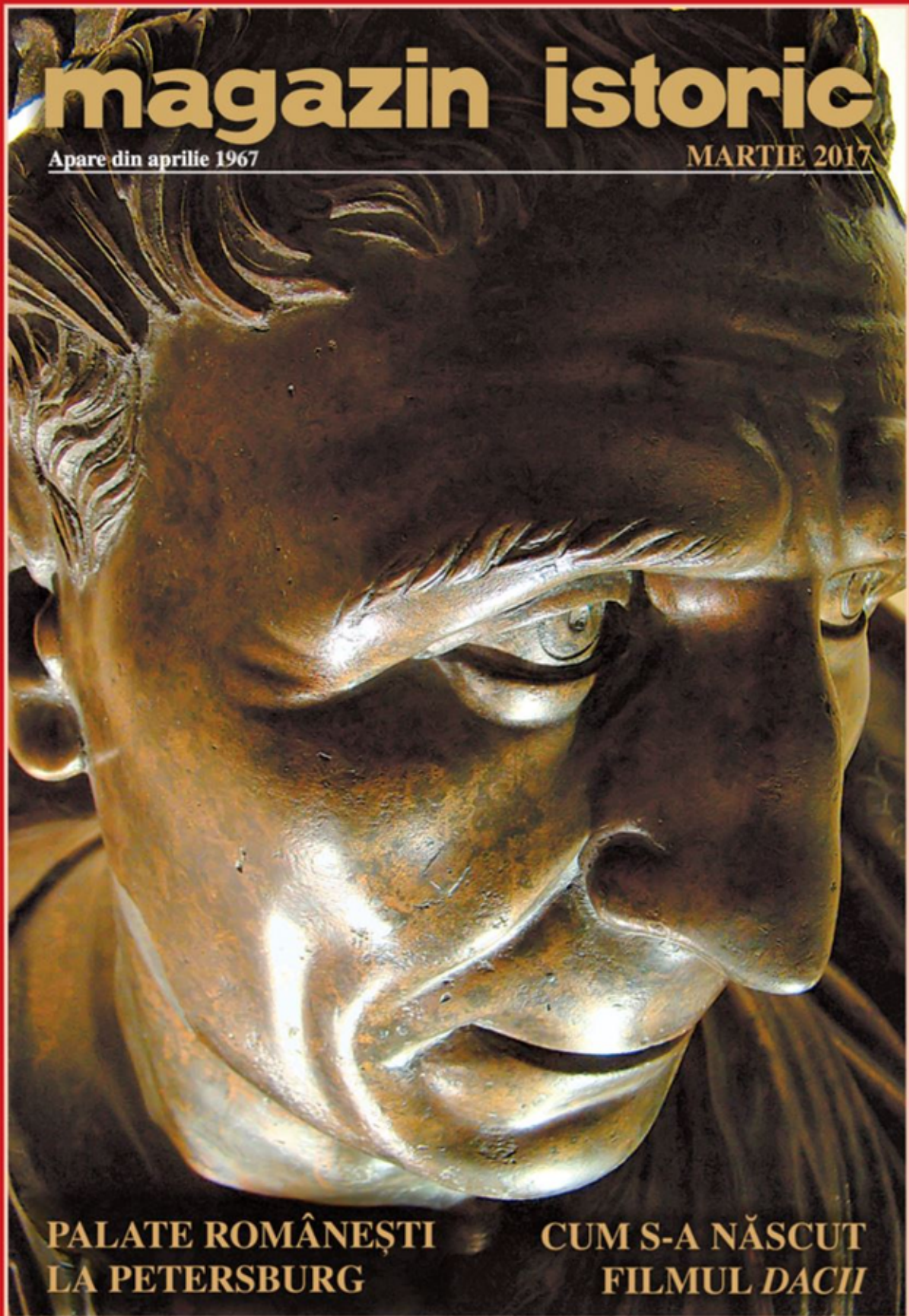

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

MARTIE 2017

**PALATE ROMÂNEȘTI
LA PETERSBURG**

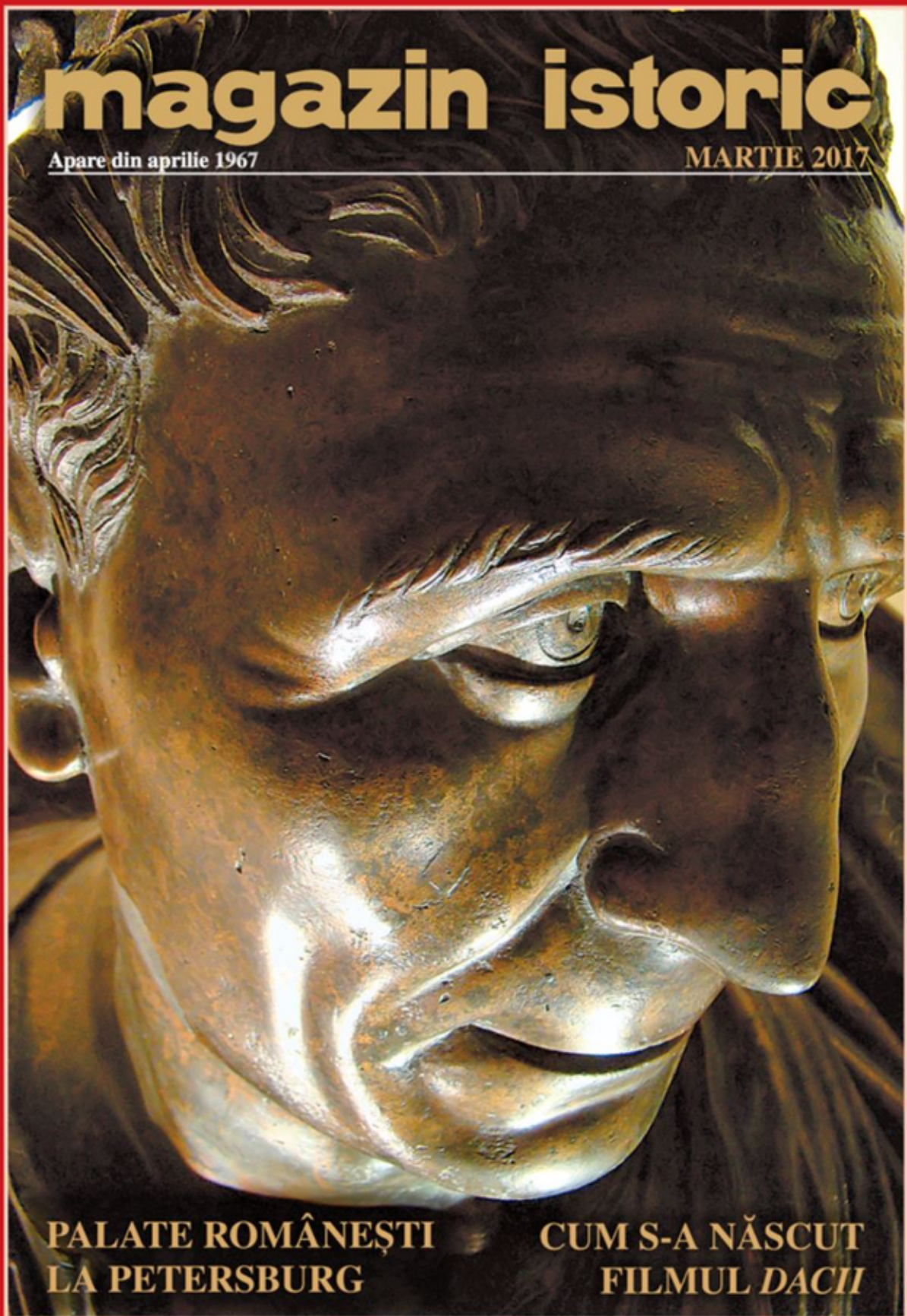
**CUM S-A NĂSCUT
FILMUL *DACH***

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

MARTIE 2017

**PALATE ROMÂNEȘTI
LA PETERSBURG**

**CUM S-A NĂSCUT
FILMUL *DACH***

SUMAR

martie

2017

4 Netemeinicia
temeiurilor rusești
Basarabia e a noastră
M. EMINESCU

5 Pe Nistru în jos...
Soroca veghează
S. MUSTEAȚĂ,
I. TENTIUC,
I. URSU

10 Comisarul
Manuilski
vrea plebiscit
GH. COJOCARU

12 Teze bolșevice
reîncălzite
*Un nou tratat
de istoria Moldovei*
G. DAMIAN

15 50 de ani
în 50 de întrebări
Concurs Magazin istoric

ISTORIE ȘI FILM

16 În culisele
„Dacilor“
A. VASILE

21 În dialog cu zeii
*Practicând zi de zi
religia romană
în Dacia*
CSABA SZ.

INEDIT

26 Bine ați revenit
acasă!
*Trimiși de Petru Groza
să anunțe vestea
cea bună*
E. GRAPINI

39 Depart
de linia întâi
*Din vremea
Marelui Război*
ȘT. POPESCU-
FILUTZĂ,
T.D. LAZĂR

CLIO ANUNȚĂ

31 Filmul militar
la centenar
M. ȚUȚUI

33 Slovă arăbească
culeasă
în țara românească
*Patriarhul Silvestru
al Antiohiei*
I. FEODOROV

44 Un
„Drept între popoare“
Constantin I. Karadja
O. TRAȘCĂ,
S. OBIZIUC

magazin istoric

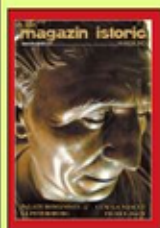
Anul L – serie nouă – nr. 3 (600)

martie 2017

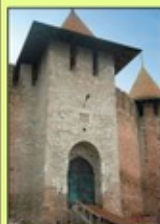
www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric1967@yahoo.com; mistoric@gmail.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

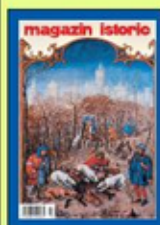
1 Împăratul Traian a purtat în două rânduri (101 – 102 și 105 – 106) războaie cu Decebal, reușind să cucerească regatul acestuia. Procesul de romanizare intra într-o fază nouă, mult mai puternică. S-au păstrat în multe părți ale fostului Imperiu Roman statui și busturi ale lui Traian, împăratul în vremea căruia imperiul a atins maxima întindere; între acestea, și un bust realizat în bronz, aflat la Muzeul Civilizației Anatoliene din Ankara

2 Petru Rareș a reconstruit, între 1543 – 1546, cetatea din piatră ridicată de Ștefan cel Mare în secolul al XV-lea la Soroca. Fortăreața avea cinci turnuri, patru circulare, iar cel care adăpostea poarta de intrare (în imagine), dreptunghiular

3 Prințesa Maria Sofia Frederica Dagmar (1847 – 1928), a doua fiică a regelui Christian al IX-lea al Danemarcei, s-a căsătorit în 1866 cu Marele Duce Alexandru al Rusiei, devenit țarul Alexandru al III-lea (1881 – 1894). Maria Feodorovna, numele ei după ce a trecut la ortodoxie, este mama ultimului țar al Rusiei, Nicolae al II-lea, și singura supraviețuitoare a familiei executate de bolșevici, ea reușind să se întoarcă la Copenhaga, după revoluție, unde a murit la 81 de ani (pictură de Vladimir Makovski)

4 Codexul *Breviario Grimani* (numit astfel după cardinalul Domenico Grimani, cel care l-a cumpărat în 1520 pentru 500 ducăți aur) este o capodoperă a artei renascentiste flamande, realizată între 1510 – 1520. Cele 835 de pagini sunt bogat ilustrate cu miniaturi cu tematici dintre cele mai diferite, între care și aceasta ce înfățișează o vânatoare cu câini

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BĂRINDEL**,
academician
DINU C. GIURESCU,
academician
IOAN-AUREL POP

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Redactori:
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu

Director economic
Doina Pascu

Corectura
Georgeta Apreotesei
Machetare
Monica Șerban

Difuzare
Constantin Petrescu

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărcineanu, nr. 1 – 3,
sau strada Victor Eftimiu, nr. 2, etaj III,
camerele 11–14, Sectorul 1, Oficiul poștal nr.
15, Căsuța poștală 15 – 702, Cod 010155,
Telefon, Fax: 021.315.09.91, 021.312.68.77

BASARABIA, ZESTREA NOASTRĂ

MIHAI EMINESCU

In iunie 1812 Napoleon I stătea gata să treacă preste Niemen cu o armată cum n-o mai văzuse pământul până atunci de 540.000 (zi cinci sute patruzeci mii) de oameni cu 1.370 tunuri (zi o mie trei sute șaptezeci).

Ce avea a le opune Alexandru I al Rusiei?

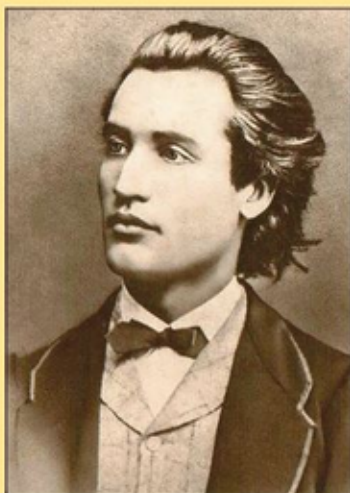
Barclay de Tolly stătea la Vilna cu 112.000 de oameni, având a se împotrivi la peste jumătate de milion a armatei celei mari, comandată în prima linie de însuși Napoleon I.

În momentul acela Rusia avea 53.000 de oameni sub Kutusof în Moldova, care-i trebuiau ca aerul pentru a nu fi înădușită și înecată de precumpănirea puterii lui Napoleon.

Spuie oricine drept: era atunci Rusia în poziția de a anexa Basarabia? Când delegații ei din București aveau avizul de a încheia pace cu orice preț, poate cineva visa că afacerea Basarabiei a fost curată, a fost o afacere de cucerire? [...]

Consulul general al Angliei de la București, W. Wilkinson, în cartea sa *Tablou istoric, geografic și politic al Moldovei și Valahiei*, ne dă o descriere clară a acelei cesiuni, făcute în împrejurări atât de nefavorabile Rusiei. „[...] Prințul grec Dimitrie Moruzi, dragoman al statului, era față la negociațiuni, au dat direcție celei mai mari părți a lor și era în realitate revestit cu foarte întinse puteri. Ca și cei doi frați ai săi, el fusese cu neștrămutare atașat de partidul rusesc de la începutul carierei sale politice și speranța ce o concepușe, de a fi înălțat la domnia unuia dintre cele două Principate, cel mai mare obiect al ambițiunii sale, îi părea foarte întemeiată după restabilirea păcii. Caracterul său public, serviciile sale la congres, sprijinul Rusiei erau într-adevăr considerațiuni care păreau a face sigură numirea lui.

Cesiunea Valahiei și a Moldovei nu putea în niciun fel să intre în vederile sale și el o combătu cu energie și succes; dar, făcând Porții un serviciu atât de important, era necesar ca, pe de altă parte, să deie Rusiei o probă de atașamentul său. Dacă el ar fi insistat să se restituie cele două Principate în întregul lor,

plenipotențiarilor ruși ar fi consimțit fără nicio îndoială, căci aveau ordin a grăbi încheierea păcii și de a subscrie sub orice condiție care nu s-ar fi întins dincolo de această restituțiune. Dar Moruzi, care avea cunoștință perfectă despre aceste dispozițiuni, a hotărât definitiv condițiunile tratatului, cedând Rusiei cea mai frumoasă parte a Moldovei, care e situată între râurile Nistru și Prut și făcând astfel pentru viitor din acest râu linia de demarcațiune a frontierelor rusești.

Agenții vigilenți ai lui Buonaparte la Constantinopol nu pregetară de a face cunoscută

purtarea lui Moruzi [...] Ei îl arătară pe prințul Dimitrie că e trădător, căci fusese cumpărat de Rusia pentru a-i servi interesele, în momentul în care era în puterea sa de a obține condițiile cele mai avantajoase [...]

Moruzi [...] ajungând la Rusciuc, a fost condus cu escortă la Șumla; dar abia intră în locuința marelui vizir, când mai mulți ceauși se aruncară asupra lui și-l tăiară în bucăți cu lovituri de sabie [...]”.

Toate elementele morale în această afacere sunt în partea noastră. Dreptul nostru istoric, incapacitatea juridică a Turciei de-a înstrăina pământ românesc, trădarea unui dragoman al Porții, recăpătarea aceluia pământ printr-un tratat european semnat de șapte puteri și obligatoriu pentru ele, garantarea integrității actuale a României prin convenția ruso-română, ajutorul dezinteresat ce l-am dat Rusiei în momentele grele, toate acestea fac ca partea morală și de drept să fie pe deplin în partea noastră.

Mai vine însă în partea noastră împrejurarea că acel pământ nu l-am cucerit, n-am alungat pe nimeni de pe el, că e bucată din patria noastră străveche, este zestrea împăritului și nenorocitului popor românesc.

(7 aprilie 1878, fragmente; reproduse din volumul

Basarabia română. Antologie, ediție îngrijită, note și comentarii de Florin Rotaru, Editura Semne, 1996)

EXCLUSIVITATE

49 Colaborează românii, nu colaborează...

*Operațiuni SOE
în România, 1939 – 1941*
D. DELETANT

53 Negociind viitorul *Tratatul germano- sovietic din 1970* **R. DENIZE**

57 Mese rotunde, mese pătrate, jițuri și lavițe *Mobilierul ospetelor medievale românești*

O. SENCIUC

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

61 Sub bombele eliberatoare *Amintirile unui Hitlerjugend din ultimele zile de război* **W.R. GEHLEN, D.A. GREGORY**

65 Milenii, secole și o lună într-o pagină

67 Zidiri românești pe malurile Nevei *Palatele lui Dimitrie Cantemir și Dumitrache Moruzi din Petersburg*

I. BISTREANU

72 Ard Buștenarii! **GH. BÎLGĂ**

77 În România acum 100 de ani **G. FILITTI**

81 Rânduiești de om bătrân *Ultimii ani de viață ai lui Brâncuși* **P. REZEANU**

POVEȘTILE ANIMALELOR

85 Câinele **T. STĂNESCU- STANCIU**

90 Spioni printre mașini **N. MACOVEI**

HOOVER INSTITUTION

93 Ianuarie 1938. Iuliu Maniu se adresează partidului

RUBRICI

66 Pentru biblioteca dumneavoastră

71 Telex

25; 94; 95 Blitz... Concurs; Rebus; Dialog

parterul turnului poartă de formă rectangulară. Grosimea zidurilor cetății, inclusiv a turnurilor circulare crenelate în partea superioară, este de 3,0-3,10 m. Turnul de intrare, de formă rectangulară, are grosimea peretelui din spre curtea mai mică. Zidurile cetății în exterior au înălțimea de circa 19 - 20 m. În partea de jos, lângă fundație, zidurile sunt înclinate, prevăzute cu *glacis* pentru mărirea stabilității cetății.

La parter ar fi existat grajduri deschise pentru cai, iar galeriile pendante din lemn,

Imagine din curtea interioară, în timpul lucrărilor de restaurare

pe seama sa partea Moldovei ce se întinde de la Prut la Nistru, alăturând-o către Cetatea Albă.

Într-o primă etapă otomanii au cucerit cetățile Soroca și Bar, unde au fost numiți sangeacbei. Nu este clar dacă în anul 1538 cetatea Soroca a fost cucerită de hordurile tătarilor, înfrânte ulterior la Ștefănești, pe Prut, sau de armatele otomane în timpul retragerii, cum s-a mai invocat. După instalarea unui sangeacbei la Soroca, la începutul

anului 1539, otomanii au înaintat spre nord, unde au demarat construcția unei fortificații la hotar cu Polonia, trimițând pentru aceasta 7.000 de oameni - meșteri și calfe.

Lucrările de reconstrucție de la cetatea Tighina și cele începute la Orhei (Orheiul

Vechi), dar și într-o zonă rămasă necunoscută de la nord de Soroca au trezit în Polonia motive serioase de îngrijorare, exprimate de castelanul de Belz, Nicolae Sieniawski.

Presiunile diplomatice ale Poloniei au făcut ca otomanii să înceapă retragerea treptată din teritoriul dintre Prut și Nistru.

La 30 septembrie 1539 nuniul apostolic la Viena, Fabio Mignanelli, anunța că sultanul a renunțat la proiectata fortificație din nordul Moldovei.

O informație din 8 noiembrie 1542, trimisă marelui cneaz al Moscovei, Ivan al IV-lea cel Groaznic, confirmă că sultanul Suleyman „i-a înapoiat [lui Petru Rareș] două părți din Țara Moldovei, iar a treia a luat-o sultanul pentru sine...”.

Unii cercetători consideră că pârcașăbia moldoveană, strămutată după anul 1484 de la Chilia și Cetatea Albă, cucerite de otomani în acel an, la Cioburciu, a fost organizată de Ștefan cel Mare. Primul document în care este amintit un „pârcașăb de Cioburciu (Fătul)” datează din 8 aprilie 1528, după care pârcașăbia a fost stabilită la Soroca. După refacerea construcțiilor din interior în piatră, în locul celor de lemn, arse în anul 1538, la Soroca îl găsim în dregătoria

Lucrări desfășurate în perioada sovietică

din partea superioară, erau sprijinite pe stâlpi de lemn.

Reorganizarea curții interioare, probabil în anii 1543 - 1544, în a doua domnie a lui Petru Rareș (1541 - 1546), a dus la construirea unor depozite din piatră numite astăzi, convențional, cazemate.

Cetatea a avut de suferit în urma campaniei armatei otomane, condusă de sultanul Suleyman, din anul 1538, când Țara Moldovei a fost atacată de la sud de otomani, din nord de armatele poloneze care au asediat și Hotinul, iar din est - de tătarilor din Crimeea. Cronicarul și diplomatul Anton Verancsics povestea că sultanul Suleyman „ocupă

Anton Verancsics (1504 - 1573), cronicar, episcop de Pécs (1553), ambasador la Poarta Otomană, episcop de Eger (1557), arhiepiscop de Esztergom (1569), palatin al Ungariei habsburgice (1570) și cardinal (1573). A scris *De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae*.

CETATEA SOROCA

Fortăreața azi...

SERGIU MUSTEAȚĂ, ION TENTIUC, ION URSU

Cetatea de piatră de la Sorocea a fost și este una dintre cele mai impresionante fortificații medievale ale Țării Moldovei, atât prin poziția strategică pe care a ocupat-o, cât și prin tipul ei arhitectural. Are un plan circular și este înzestrată cu cinci turnuri amplasate la distanțe egale; patru turnuri au forma cilindrică în plan, iar al cincilea are formă rectangulară și era folosit ca poartă de intrare, prin pasajul de la nivelul inferior.

Turnurile erau prevăzute să funcționeze pe câteva niveluri de apărare, dispuse pe verticală, iar prezența *ambrazurilor* demonstrează că se putea lupta de la toate nivelurile. Turnul rectangular are trei niveluri, dintre care cel inferior cuprinde golul de intrare. La nivelul intermediar, în momentul efectuării cercetărilor, era situat paraclisul cetății care, în perioada funcționării efective a fortificației, avea legătură cu pasarea de lemn pentru

deplasarea trupelor și a tunurilor, azi dispărută. La nivelul superior se află o terasă largă, care comunică cu drumul de strajă. Acest drum reprezintă

o amenajare în partea superioară a cetății bastionate, fiind așezat pe grosimea zidului. De pe drumul pentru străjeri se intră la ultimul nivel al turnurilor circulare, amenajate și ele în formă de terase.

... și așa cum arăta la începutul secolului trecut

Între
otomani
și poloni

Curtea interioară este în formă de cerc, cu diametrul de 30,5 m. Zidurile cetății nu au alte goluri decât gangul de intrare de la

François Gaston de Lévis (stânga) și Jan Sobieski

domnitorului Ștefăniță al IV-lea (1517 – 1527), nepotul lui Ștefan cel Mare și Sfânt (1457 – 1504).

Cetatea de la Soroca a constituit un element foarte important în strategia de apărare a hotarelor de răsărit ale Moldovei medievale. Ridicată inițial din pământ și lemn pentru a opri invaziile devastatoare ale tătarilor, cetatea de la Soroca a devenit unul dintre cele mai importante puncte de sprijin și contra pătrunderilor în scop de jaf ale cazacilor, tătarilor, otomanilor și polonezilor, în lupta acestora pentru

dominație sau pentru controlul segmentului moldovenesc al căilor comerciale internaționale care legau Marea Neagră de orașele din Europa Centrală și de Nord (hanseatice).

Rezultatele săpăturilor din ultimii ani au dus la descoperirea vestigiilor de epocă medievală și premodernă. În extra-murosul *curtinei* nr. 1 au fost descoperite materiale ceramice și câteva gropi de par de la corturile armatei poloneze care a staționat în cetate în anii 1686 – 1699, în timpul războaielor otomano-polone (1672 – 1699).

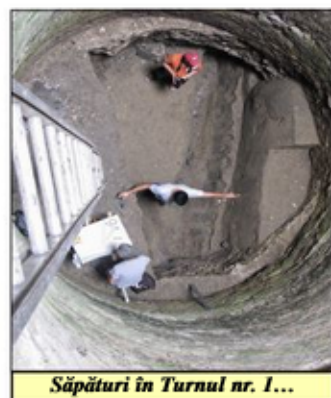
Orașul Soroca este așezat pe malul drept al Nistrului, sub deal. Orașelul este înconjurat cu zid de piatră. Am intrat înăuntru și l-am măsurat. Zidul este ca un cerc și e alcătuit din pereți despărțiți unul de altul de 25 de picioare în lung și înalt. Merindele sunt foarte scumpe și aproape că lipsesc; nu găsești pâine de secară, ci numai pâini mici de grâu și de orz. Și orzul este foarte scump: un cetverk [măsură de capacitate egală cu 16,98 kg] costă 15 copeici, chiar locuitorii n-au ce mânca. Trăiesc cu ochii la câmp; casele lor nu sunt înconjurate de curte cu gard, ei sunt împovărați de dări de către sultan și de către domnul Moldovei. La Soroca, polonii trăiesc de o parte, iar moldovenii de alta.

(Starețul rus Leontie, călător prin Moldova la începutul secolului al XVIII-lea;
Călători străini despre Țările Române,
vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983)

Un simbol al istoriei românești

François Gaston de Lévis (1720 – 1787), mareșal al Franței, menționa că la 23 august 1686 „regele Poloniei – Jan Sobieski –, dorind să-și asigure stăpânirea totală asupra Moldovei, a ocupat cu ajutorul cazacilor puternica cetate de pe Nistru, numită Soroca, unde a instalat o garnizoană numeroasă”.

Importante vestigii au fost scoase la lumină în secțiunea IX, situată în imediata apropiere a Turnului circular nr. 1, în *extra-muros*. Așa cum în anii 2012 și 2013, în procesul săpăturilor din interiorul cetății, în cazemata nr. 5 și în interiorul Turnului circular

Săpături în Turnul nr. 1...

nr. 1, au fost descoperite resturile unei fortificații de lemn și pământ, reprezentată printr-un șanț fortificat cu palisadă din bârne. S-a luat decizia de a verifica parcursul șanțului în partea de est-sud-est a cetății de piatră, pentru a evidenția și documenta noi elemente ale acestuia. S-a constatat că fundația cetății de piatră, adâncă de până la 1,45 – 1,50 m, se suprapune peste șanțul cetății de lemn și pământ. A fost cercetată partea exterioară a șanțului fortificației de lemn și pământ. Peste cea interioară

Medalie cu chipul
lui Fabio Mignanelli

de pârclăb, în anul 1544, pe
un Căzan.

În calea tătarilor

În interiorul și în *extramurosul* cetății Soroca au fost efectuate sondaje și săpături arheologice în câteva campanii de cercetare, realizate în anii 1956, 1959 – 1960. Săpăturile metodice întreprinse în anii 1968 – 1969 erau parte a unui Proiect de restaurare/reparare a cetății (coordonat de arhitectul V.A. Vojtechovschii), în vederea includerii fortificației de pe Nistru în circuitul cultural-turistic al Republicii Moldova.

Atunci nu s-a reușit stabilirea perioadei când a fost construită cetatea de piatră; care au fost etapele de con-

strucție/reconstrucție ale cetății; cine și când a construit cetățile de pământ și lemn care au precedat cronologic cetatea de zid; care era forma în plan a cetăților din pământ și lemn.

Cercetările arheologice au fost reluate în 2012, în cadrul proiectului „Bijuterii medievale: cetățile Hotin, Soroca, Suceava”, finanțat de Uniunea Europeană în baza programului operațional comun România – Ucraina – Moldova (2007 – 2013).

În anii 2012 – 2016, cercetătorii de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Muzeul Național de Arheologie și Istorie al Moldovei și Centrul de Arheologie al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe din Moldova au făcut noi descoperiri.

În cazemata nr. 5, pe lângă materiale ceramice și monete central-europene și poloneze, descoperite în straturile superioare, a fost identificată ceramică aparținând Hoardei de Aur (secolul al XIV-lea) și de factură moldovenească de la sfârșitul secolelor XIV – XVI, reprezentate de fragmente de străchini și ulcioare, precum și ghiulele din piatră și vârfuri de

săgeți din fier, dar și o monetă moldovenească de la Ștefăniță al IV-lea (1517 – 1527).

A mai fost descoperită o cetate de pământ și lemn, anterioară celei de piatră. În Turnul nr. 1 circular, în umplutura unui șanț de fortificație, au fost depistate fragmente ceramice de factură moldovenească din secolul al XV-lea, ghiulele din piatră și o monetă otomană din metal alb, aparținând unei emisiuni timpurii a sultanului Bayazid al II-lea (1481 – 1512).

În umplutura și pe fundul șanțului cetății de pământ și lemn au fost găsite mai multe

Monetă și ghiulea

fragmente de ceramică medievală moldovenească modelată la roata olarului, dar și fragmente de ceramică fină, de import, și peste 20 de piese întregi sau fragmentate, ghiulele din piatră, măturie a unor lupte intense care se duceau în epoca construcției cetății din piatră. Aici au fost descoperite câteva monete aparținând

Petru Rareș reprezentat
în tabloul votiv
al ctitoriei sale Moldovița

După un mers de șase ore, înspre mieznoapte, am ajuns la cetatea Soroca de sub stăpânirea Moldovei. Aceasta este o cetate mică, zidită din piatră și așezată pe malul fluviului Nistru. Orașul său se compune din vreo mie de case, acoperite cu trestie, având biserică, grădini și vii, astfel că este o cetate înfloritoare.

(Evliya Çelebi, 1611 – 1682, *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976)

CÂND AU CERUT SOVIETELE PRIMA DATĂ PLEBISCITUL ÎN BASARABIA?

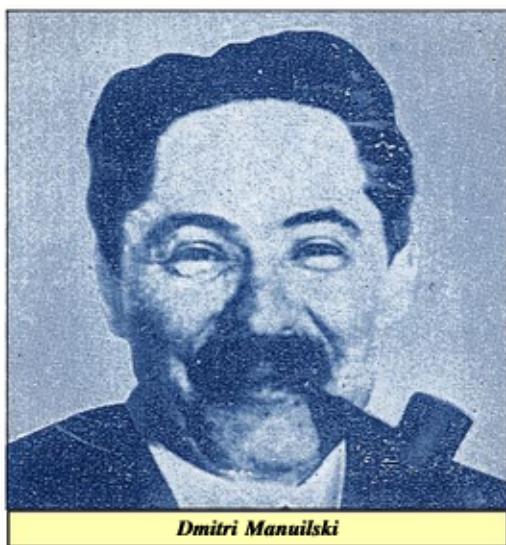
GHEORGHE COJOCARU

În noiembrie 1920, aflat la Riga în calitate de vicepreședinte al delegației sovietice la negocierile de pace cu Polonia, Dmitri Manuiski, comisarul poporului pentru Agricultură în Guvernul R.S.S. Ucrainene, condus de Cristian Rakovski (Magazin istoric, nr. 4/2004), acorda un interviu ziarului *Dimineața*, în care se pronunța cu privire la relațiile cu România.

Cu câteva luni în urmă, acesta, după cum se știa la București, fusese numit președinte al delegației ruso-ucrainene care trebuia să negocieze „un acord pacific” cu Guvernul român. Din varii motive, tratativele n-au avut loc, iar Manuiski ar fi rămas „candidatul desemnat să conducă delegația bolșevică în cazul reluării probabile a conversațiilor”.

Interviul avea loc, practic, la o lună după ce Conferința ambasadurilor de la Paris aprobase, la 28 octombrie 1920, Tratatul Basarabiei, prin care drepturile statului român asupra acestei vechi provincii românești erau consacrate *de jure* într-un text internațional.

Vorbitor bun de franceză, Manuiski părea a fi „prin excelență omul compromiselor”. Potrivit spuselor sale, Sovietele nu intenționau să atace România, fiind dispuse deja „de șase luni” să negocieze „pacea cu România”. El dădea asigurări că nici cele mai înfierbântate minți ale militarilor bolșevici nu s-ar fi aventurat să atace armata română, considerată drept „o forță destul de redutabilă”. În plus, aliniamentele defensive de la Nistru și Prut erau greu de străpuns pentru Armata Roșie. Respingând ideea unei aventuri militare, Manuiski se declara adeptul discuțiilor cu România pentru a înlătura în mod amiabil „motivele de conflict”.

Dmitri Manuiski

Principalul „motiv de conflict”, potrivit comisarului bolșevic, viza Basarabia, care ar fi fost anexată „în mod ilegal”. Cuvântul Marilor Puteri care au sancționat Unirea Basarabiei cu patria-mamă, România, nu avea putere pentru republicile sovietice. Însuși actul Unirii era pus la îndoială. Sovietele voiau o dovadă că „poporul Basarabiei” a dorit, într-adevăr, să facă parte din România. „Nu vom admite deci despărțirea Basarabiei de Ucraina – spunea Manuiski –, decât după consultarea populară...”.

Prin aceasta, comisarul bolșevic de la Harkov, capitala de atunci a R.S.S. Ucrainene, încerca să acrediteze neadevărul că Basarabia ar fi aparținut vreodată Ucrainei și să justifice astfel pretențiile Guvernului ucrainean al lui Rakovski asupra teritoriului dintre Prut și Nistru. Mai mult decât atât, el cerea garanții pentru desfășurarea unui plebiscit

s-a suprapus fundația de piatră a cetății, fapt ce nu a permis măsurarea lățimii acestuia.

Latura investigată a șanțului de pământ era fortificată cu două rânduri de bârne, de la care s-au păstrat gropile de par cu diametrul variind între 0,15 și 0,20 cm.

Pentru amplasarea celor două rânduri de pari, pe fundul șanțului a fost săpat un șanțuleț lat de circa 0,5 – 0,6 m și adânc de până la 0,5 m. Primul rând de bârne, înclinat sub un unghi de 70°, sprijinea peretele de lemn al șanțului. Cel de-al doilea rând de pari, situat la distanța de 0,5 – 0,6 cm de primul, era poziționat vertical. Distanța dintre parii din fiecare rând varia între 10 – 15 cm.

În umplutura și pe fundul șanțului fortificației de lemn și pământ care a precedat cetatea din piatră a fost adunată o importantă colecție de ceramică din secolul al XV-lea, fragmente sporadice de ceramică aparținând secolului al XIV-lea, modelată la roata cu tușă lentă sau medie, dar și ceramică fină de import. Tot aici au fost descoperite mai multe ghiulele din piatră și alicie din plumb. În partea de sus a șanțului cetății de pământ, mai aproape de fundația de piatră a cetății, au fost descoperite două monete de la Bogdan al III-lea (1504 – 1517) și două monete de la Bayazid al II-lea.

Pentru prima dată au fost descoperite în preajma cetății

... și echipa care a lucrat în vara anului 2015

urme de locuire din eneolitic, epoca bronzului târziu sau Hallstattului (prima vârstă a fierului) timpuriu, ceea ce demonstrează prezența oamenilor din cele mai vechi timpuri.

Investigațiile din vara anului 2015 au avut ca obiectiv precizarea configurației sau a orientării fortificațiilor de pământ și lemn care au existat până la construirea cetății de piatră, în preajma unui vad de trecere de pe Nistru.

Fără a putea identifica locul amplasării secțiunilor arheologice lăsate în urma campaniei de săpături efectuate, sub egida Comisiunii Monumentelor Istorice de la București în anii 1928 – 1930, de secretarul acesteia, Virgil Drăghiceanu, în straturile superioare ale celor două Secțiuni (XII și XIII) au fost identificate resturi de construcție din perioada interbelică și din perioada celui de Al Doilea Război Mondial. Atunci în interiorul cetății de piatră au fost efectuate lucrări de curățare a dărâmurilor și de evacuare a molozului, dar și de reparare/plombare a zidurilor din interior și exterior; iar în spațiile adiacente din extra-muros au

fost demolate construcțiile neautorizate, ridicate, până sub zidurile cetății, pe la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, fiind amenajat un parc public.

Resturi insignifiante de construcție și amenajare au fost identificate

pentru perioada secolelor XVI și XVII. Totuși, cel mai vizibil s-a dovedit a fi stratul de construcție al cetății de zid, reprezentat de resturi de mortar și moloz, pietre de dimensiuni mici și medii. Peste acesta era situat un strat de cultură cu multă ceramică, preponderent de culoare cenușie-negricioasă, modelată la roată, dar și fragmente de cahle și proiectile din piatră pentru baliste și tunuri și bile (din piatră), de mici dimensiuni, pentru praștie.

Printre puținele piese de import menționăm fragmente de vas acoperite cu smalt, dar și fragmente de pahar de sticlă din a doua jumătate și de la sfârșitul secolului al XV-lea. Sub acest strat, perforat de fundația cetății de zid (fundaamentul de piatră al fortificației având aici înălțimea de doar 90 – 95 cm), a fost găsit un strat consistent reprezentat de resturi de locuire și ceramică din secolele XIV – XV.

Cercetările arheologice din ultimii ani au identificat două laturi – de sud și, respectiv, de vest – ale fortificației de pământ și lemn ce a precedat construcția cetății actuale. Pentru identificarea șanțului de nord al fortificației de pământ și lemn și a șanțului de est, paralel cursului Nistrului, sunt necesare noi sondaje arheologice.

Cetatea Sorocea a fost și a rămas un simbol al istoriei românești, iar descoperirile ulterioare vor aduce noi elemente privind istoria așezării. ■

GLOSAR

Ambrazuri – deschizătură realizată în pereții unei fortificații pentru a amplasa arme de foc, tunuri

Curtină – zid de apărare care unește flancurile a două bastioane

Extra-muros – în afara zidurilor cetății

Glacis – pantă artificială de pământ în jurul unei fortificații

Basarabence și icoane (www.georgedamian.ro)

O BIZARERIE EDITORIALĂ

GEORGE DAMIAN

● Care Moldova? ● Moldovenii sunt sau nu sunt români? ● Când și cum a apărut poporul moldovenesc? ● Maramureșenii Dragoș și Bogdan, veniți din Serbia? ● De ce este numit Cantemir, în textul rus al tratatului cu Petru cel Mare „domnitor valah” și Moldova „Valahia”?

Noul tratat Istoria Moldovei apărut la Chișinău în septembrie 2016 reia, fără să aducă noi argumente, tezele teoriei moldoveniste

propagate în lucrările sovietice alcătuite de Artiom Lazarev (Istoria R.S.S. Moldovenești, 1955; Statalitatea sovietică moldovenească și problema basarabeană, 1974). Noua lucrare încearcă să demonstreze existența unui popor moldovenesc separat de poporul român și continuitatea statală a voievodatului medieval al Moldovei prin intermediul actualei Republici Moldova.

Cele trei volume ale tratatului cuprind în cele peste 1.400 de file contribuții ale mai multor autori (printre care Vasile Stati, Vladislav Grosul, Emil Ciobu, Petru Șornikov, Leonid Bulmaga, Valeriu Ostalep, Sergiu Nazaria), cele mai multe fiind materiale deja editate, reluate într-un conglomerat prolix. Poate și din această cauză ansamblul tratatului lasă impresia unor incongruențe metodologice.

Cititorul nu este lămurit în privința subiectului acestui tratat. Titlul *Istoria Moldovei* ne-ar duce cu gândul la o

tratate a evoluției în timp pentru regiunea cunoscută sub numele Moldova, de la Carpați la Nistru. Însă avem de-a face cu un tratament inegal: volumul debutează cu formarea voievodatului medieval Moldova, urmărind evoluția acestui stat până în anul 1812, după care accentul cade asupra guberniei țariste a Basarabiei, pentru a reveni la teritoriul dintre Carpați și Prut în contextul Unirii Principatelor. În continuare linia narativă se referă la gubernia țaristă a Basarabiei, iar după momentul Unirii din 1918 accentul cade asupra Republicii Autonome So-

în Basarabia, insistând, în special, asupra evacuării provinciei de trupele și autoritățile române. Însă emiterea unor asemenea pretenții, observa ziaristul de la *Dimineața*, ar fi condus inevitabil negocierile dintre cele două părți la un impas. „Admițând chiar că există un guvern român care să discute cu dv. – îi spunea lui Manuilești cel care semna „Hanry de Korab“ –, mă îndoiesc mult să se găsească vreodată unul care să evacueze de bunăvoie, chiar numai momentan, Basarabia, expunând această provincie la primejdiiile anarhiei“. Drept reacție, „tovarășul Manuilești“ schița un gest vag, adică, „se poate, dar cu atât mai rău“.

Era pentru prima dată când un înalt reprezentant sovietic relua teza plebiscitului în teritoriul dintre Prut și Nistru, pe care o promovase intens la Conferința de Pace de la Paris „Conferința Politică Rusă“, în frunte cu fostul ministru de Externe Sazonov, prințul Lvov, Maklakov și Ceaikovski.

După cum se vede, cerința plebiscitului venea ca răspuns al Sovietelor la Tratatul Basarabiei de la Paris. În același timp, prin lansarea acestei pretenții se urmărea testarea reacției Guvernului de la București, de recunoașterea căruia Sovietele aveau mare nevoie. Nu este întâmplător nici faptul că această teză a fost articulată de un reprezentant al Guvernului ucrainean, condus de Cristian Rakovski. Acesta a preluat din bagajul emigrației albe ruse teza plebiscitului în Basarabia și a stăruit în acest sens în fața conducerii politice de la Moscova, până când ideea plebiscitului a fost asumată de delegația Sovietelor la conferința de la Viena (27 martie – 2 aprilie 1924; fusese convocată pentru reglementarea relațiilor româno – ruse).

O altă chestiune pe care Manuilești a adus-o în discuție a fost cea cu privire la tezaurul evacuat la Moscova în 1916 – 1917 (*Magazin istoric*, nr. 9, 12/2004; 1, 8/2011; 2, 6/2012; 10/2013), pentru a nu încăpea în mâinile Puterilor Centrale, și sechestrat de Guvernul lui Lenin după intrarea trupelor române în Basarabia. Poziția Sovietelor de a nu onora angajamentele financiare internaționale ale fostelor guverne țariste era bine cunoscută. Nu aceeași atitudine exprima Manuilești și față de chestiunea „aurului român“. „El [tezaurul –

Armata română era considerată „o forță destul de redutabilă“

n.n.] – spunea acesta – n-a fost ca împrumutul rus în Franța, un împrumut dat guvernului țarist pentru a zdrobi revoluția și pe care ar fi absurd să-l rambursăm“. Manuilești sugera astfel că Sovietele ar fi dispuse să restituie tezaurul, întrebând însă, cu un zâmbet malițios, „cum voiți să facem această restituire unui guvern pe care trebuie să nu-l cunoaștem, cu care nu avem până acum nicio relație?...“

Trăgând concluzia interviului său cu Manuilești, „Hanry de Korab“ conchidea că, pentru a obține normalizarea raporturilor cu România, Sovietele lăsa să sclipească „momeala lingourilor de aur depuse în subsolurile Kremlinului“, cerând ca „preț“ pentru „încheierea păcii“ recunoașterea din partea Guvernului român. Relevantă pentru modul în care diplomația roșie încerca să-și facă loc pe arena internațională, „oferta“ improvizată a lui Manuilești – restituirea tezaurului contra recunoașterii diplomatice și, mai ales, pretenția absurdă a plebiscitului în Basarabia – nu avea cum să fie și nici n-a fost acceptată de Guvernul României. Totodată, autoritățile de la București vor respinge și teza falsă, de sorginte bolșevică, a existenței unei stări de beligeranță cu Sovietele, pentru a nu admite, între altele, ca tezaurul de la Moscova să fie reținut ca trofeu de război. ■

lui Ștefan cel Mare către Patriarhia de la Constantinopol, în care denumirea țării este „Moldovlahia“). Dacă *in extremis* am putea accepta o confuzie la autorii străini (deși ar fi vorba de o confuzie extrem de coerentă de-a lungul timpului!), nu este clar de ce voievozii Moldovei au preferat să folosească termenul de „Valahia“ pentru țara pe care o conduceau – și presupunem că o cunoșteau mai bine decât călătorii străini. La fel, nu este clar de ce Dimitrie Cantemir a acceptat ca în textul rus al tratatului cu țarul Petru cel Mare să fie desemnat drept „domnitor valah“, iar țara lui să fie numită „Valahia“.

De asemenea, este folosit un artificiu de transcriere: într-o dovadă de coerență este folosit termenul „volohi“, prezentat ca fiind diferit de „valah“ – volohii fiind strămoșii moldovenilor. Respingând aprioric traducerea „valah = român“, autorul susține că singura variantă corectă de traducere pentru spațiul dintre Carpați și Nistru ar fi „valah = moldovean“ – din nou fără să ne fie furnizat un raționament bazat pe argumente verificabile; pur și simplu ne este livrat un lung pomelnic al documentelor editate de multă vreme.

Anexarea Basarabiei din 1812 de către Imperiul Rus este prezentată ca o concluzie naturală a războiului ruso-otoman (1806 – 1812), fără să fie analizate în vreun fel motivațiile și intențiile care au stat în spatele acestei decizii. Administrarea țaristă a Basarabiei este considerată o epocă a progresului continuu, deși nu se fac niciun fel de comparații cu alte gubernii ale imperiului pentru a avea o măsură a acestei evoluții. Viața intelectuală din Basarabia țaristă este încadrată în curente de gândire ale lumii ruse, fără să fie exprimat vreun regret față de dispariția aproape totală a „limbii

moldovenești“ din spațiul cult al guberniei. Principalul accent cade asupra grevelor muncitorești din Basarabia secolului al XIX-lea, însă episoadele pogromurilor anti-evreiești de la Chișinău (1903 și 1905) sunt pur și simplu oculate.

Teoria istorică a luptei de clasă și materialismul dialectic rămân principalele instrumente ale interpretării evenimentelor din secolul al XX-lea (abordare evidentă și în tratarea perioadei medievale, unde este însă pusă pe plan secund față de teoria etnicistă a moldovenismului). Evenimentele anului 1918 sunt prezentate drept ocupare și anexare a Basarabiei, căreia i-a fost impus un regim de exploatare colonială și de represiune a forțelor revoluționare și minorităților naționale. În esență, statul român interbelic este considerat un stat fascist și agresor, Al

Doilea Război Mondial fiind relatat exclusiv din perspectiva istoriografiei sovietice. Drept consecință, R.S.S. Moldovenească este prezentată ca o perioadă de avânt și dezvoltare, foametea din anii 1946-1947 fiind considerată un

episod pasager, iar represiunile, epurările și deportările staliniste sunt pur și simplu ignorate.

In ansamblu, lucrarea la care ne-am referit aici pe scurt ar necesita un efort disproporționat pentru identificarea tuturor erorilor metodologice și factuale, mai ales dacă avem în vedere faptul că a fost realizată la comanda și cu finanțarea unui partid politic. Tipărită într-un tiraj discret și practic imposibil de găsit în librăriile din Chișinău, *Istoria Moldovei* prezentată aici poate fi cel mult o curiozitate pentru bibliofili care doresc să-și completeze colecția cu bizarerii năstrușnice. ■

Cadavre descoperite de autoritățile române, în vara anului 1941, în subsolul fostului sediu al NKVD din Chișinău

cialiste Sovietice Moldovenești din cadrul U.R.S.S. (actuala Transnistrie) și asupra relațiilor dintre România și U.R.S.S. din punctul de vedere al chestiunii Basarabiei.

Episodul celui de Al Doilea Război Mondial este tratat pe larg sub denumirea consacrată de istoriografia sovietică: „Marele Război pentru Apărarea Patriei” un artificiu retoric ce, contrazicând faptele, implică neparticiparea U.R.S.S. în conflictul mondial între anii 1939 – 1941.

Pentru perioada următoare autorii volumului își concentrează atenția asupra Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești în perioada sovietică și încheie cu istoria recentă a Republicii Moldova.

Baleierile spațiale – de la Moldova dintre Carpați și Nistru, la provincia Basarabia și la regiunea transnistreană – sunt de fapt justificări ale unor situații motivate politic, ceea ce trece dincolo de limitele unui tratat de istorie declarat științific.

O altă carență metodologică apare în ceea ce privește lipsa de constanță și coerență în chestiunea identitară. După ce sute de pagini încearcă să demonstreze diferențele fundamentale dintre români și moldoveni, la pagina 411 din volumul al III-lea apare expresia „români basarabeni” (și nu doar aici).

Dacă din titlu suntem lăsați să credem că este vorba de istoria unei regiuni doar pentru a ne fi înșelate așteptările, din text se înțelege de multe ori că avem de-a face cu istoria poporului moldovenesc. La întrebarea naturală „când și cum a apărut poporul moldovenesc?” încearcă să răspundă prin contribuțiile lor Vasile Stati și Vladislav Grosul. Acesta din urmă lansează o ipoteză pe cât de originală, pe atât de bizară: nobilii maramureșeni care au desprins voievodatul

Imagine din Basarabia de la începutul secolului trecut

medieval al Moldovei de sub suzeranitatea Coroanei maghiare în secolul al XIV-lea ar fi veniți din... Serbia! Singurele argumente invocate direct în sprijinul acestei ipoteze sunt faptul că numele Dragoș și Bogdan se regăsesc și în spațiul

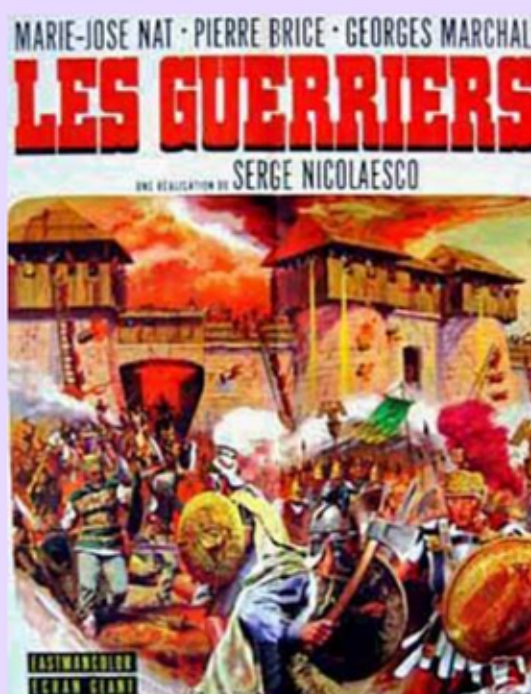
sârb, plus mențiunea din Cronica lui Ioan de Târnave (1435 – 1489) că în perioada afirmării voievodatului Moldovei regalitatea maghiară ducea un război cu sârbii. Nu este prezentată nicio altă dovadă directă în sprijinul acestei ipoteze, ci este reluată pe larg teoria etnogenezei românilor la sud de Dunăre, lăsând cumva de înțeles că populația romanizată a parcurs un traseu geografic circular, prin sudul Dunării, Câmpia Pannoniei, Munții Maramureșului, pentru a se stabili la est de Carpați. Capitolul semnat de Vladislav Grosul acoperă 15 pagini în care sunt înghesuite fapte și documente cunoscute istoricilor care până în ziua de azi nu au avut suficientă imaginație pentru a încerca un astfel de raționament.

Această metodă a aglomerării de informații cunoscute pentru a ajunge la o concluzie surprinzătoare în lipsa unui raționament valid este folosită și de Vasile Stati în subcapitolul „De la volohi la moldoveni”. Vasile Stati încearcă în contribuția sa să lămurească o chestiune fundamentală pentru teza esențială a tratatului: dacă moldovenii erau diferiți de valahi, atunci de ce de la nobilii maramureșeni fondatori și până în zilele lui Dimitrie Cantemir termenii „moldoveni”, „Moldova” au fost sinonimi cu „valahi”, „Valahia”, nu doar în izvoarele externe, ci și în cele interne? Vasile Stati încearcă mai multe linii demonstrative, răspândite totuși incoerent. Mai întâi încearcă să arate că ar fi vorba în mare parte de izvoare externe, însă ignoră multe izvoare interne (de exemplu, scrisorile

**Istorie
și film**

DACII. NAȘTEREA UNUI FILM

AURELIA VASILE

Afișele celor două versiuni, cea pentru spectatorii români și cea pentru occidentali

La 9 februarie 1967 are loc la București premiera filmului *Dacii*, în regia lui Sergiu Nicolaescu, după un scenariu semnat de Titus Popovici, prima superproducție românească de talie internațională. Realizarea acestui film în România este simptomatică pentru mutațiile ideologice care marchează discursul comunist în anii '60, dar și pentru politica economică a României din acea perioadă.

În anii '60 atât Gheorghiu-Dej cât și Ceaușescu au susținut acțiuni de emancipare față de Uniunea Sovietică, care își pusese până atunci o amprentă puternică asupra vieții politice, economice și culturale a României. După „Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale” din aprilie 1964, care constituie „declarația de independență” a P.C.R. față de P.C.U.S., valorile naționale capătă o pondere din ce în ce mai mare în discursul public, iar pe plan economic, România începe să ducă o politică proprie de comerț și dezvoltare, independentă de directivele sovietice.

În acest context, instanțele de decizie din cinematografie (Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, Consiliul cinematografiei și Studioul de producție „București”) și noua echipă care ajunge la conducerea acestor instituții (Pompiliu Macovei, Mihnea Gheorghiu, Eugen Mandric, Paul Cornea) aduc schimbări importante în abordarea producției cinematografice, a temelor și stilurilor ca și a metodelor de lucru. Astfel, sunt încurajate propunerile care promovează teme inspirate din istoria națională și mai ales subiecte legate de originea poporului român.

„MAGAZIN ISTORIC – 50 DE ANI“

Continuăm cu cea de-a doua serie de întrebări pentru concursul dedicat aniversării a 50 de ani de la apariția revistei *Magazin Istoric*. Răspunsurile le veți găsi în numerele apărute între anii 1977 și 1986.

Cei care doresc să participe trebuie să trimită toate răspunsurile o dată, la sfârșitul concursului. Vor fi luate în considerare răspunsurile corecte sosite la redacție cu ultima dată a expediției poștale în ziua de 15 august 2017.

Adresa noastră: *Magazin Istoric*, C.P. 15 – 702, Of. P. 15, sect. 1, București sau email: mistoric@gmail.com.

Răspunsurile corecte vor fi publicate în numărul din luna septembrie, iar câștigătorii în cel din luna octombrie.

Se vor acorda următoarele premii:

- un abonament pe viață la revista *Magazin Istoric*, ediția tipărită;
- zece abonamente pentru anul 2018 la ediția tipărită;
- 50 abonamente pentru anul 2018 la ediția electronică.

1) „Nu am nimic personal contra lui Maniu. Dacă Maniu va ridica problema constituțională, voi fi alături. Dacă însă mi-ar cere să lupt contra d-nei L., nu socotesc de demnitatea unui bărbat s-o fac; dacă va lupta contra Rex personal, nu-l pot urma.“ Cum se numea omul politic care scria rândurile de mai sus în însemnările din ale cărui pagini *Magazin Istoric* a reprodus mai multe fragmente?

2) Ales, la Congresul Internațional de Științe Istorice de la San Francisco, 1975, președinte al Comitetului Internațional de Științe Istorice, Karl Dietrich Erdmann aborda în paginile revistei un moment din istoria Germaniei. Din ce secol data subiectul respectiv?

3) Între numeroasele memorii și jurnale prezentate cititorilor revistei *Magazin Istoric* s-a numărat și cel al lui Radu R. Rosetti. Cu ce mare istoric englez se întâlnea acesta la 19 iunie 1938?

4) Revista *Magazin Istoric* a fost prezentă la Congresul Național de Științe Istorice, de la București, din anul 1980, la toate manifestările sale, consemnând foarte multe convorbiri cu istoricii prezenți la București. Cum se numea academicianul polonez ales la București președinte al Comitetului Internațional de Științe Istorice, care i-a acordat un interviu lui Cristian Popișteanu cu acea ocazie?

5) O rubrică nouă despre viața cotidiană a Capitalei, „În București, acum 50 ani“ își făcea debutul în paginile revistei *Magazin Istoric*. În ce număr a apărut primul articol al rubricii?

6) După ce revista *Magazin Istoric* a publicat extrase din cartea profesorului R.V. Jones despre rolul spionajului științific în Al Doilea Război Mondial, savantul britanic a trimis o scrisoare redacției. La ce întrebare răspundea?

7) Nepoata marelui istoric Nicolae Iorga, Bianca Valota Cavallotti, a acordat un interviu pentru revista *Magazin Istoric*. Care era tema principală a acestuia, subliniată și în titlu?

8) Profesorul David B. Funderburk, în acel moment ambasadorul S.U.A. în România a scris în paginile revistei despre sosirea unui român în America, în anul 1897. Cum se numea personajul respectiv?

9) Academicianul Virgil Cândea a anunțat în paginile *Magazin Istoric* descoperirea manuscrisului original în limba latină a *Istoriei Imperiului Otoman*, opera principelui Dimitrie Cantemir. Unde a fost găsit acesta?

10) În Arhiva Mitropoliei din Sibiu, fondul „Șaguna“, a fost găsit un document inedit despre evenimentele de la 1848, de la Orlat, Transilvania. Cum s-a numit autorul care a prezentat în revista *Magazin Istoric* documentul respectiv? ■

Un regizor care știe să conducă masele de figuranți

comporta *Dacii*. La *Dacii* aceștia mă gândesc ca la niște semize. Nu cumva să iasă, Doamne iartă-mă, ca *Haiducii*. Scenariul este foarte bun, dar dacă nu sunteți atenți la treaba aceasta, o să fie și urât și de prost gust [...] să faceți din acești daci niște idoli, niște *Daci*, și nu ca la *Haiducii*, unde le-au pus doar niște plete și mustăți și cu asta gata“.

Imaginea pe care o propune Gopo pentru daci corespunde cu aceea pe care o au eroii mitologici din *peplumurile* dedicate zeilor greci. În schimb, scriitorul Eugen Barbu exprimă o părere diferită, mai apropiată de intențiile scenariștului de a realiza eroi construiți pe baza surselor antice: „Trebuie să apărăm pe piață cu ceva serios. Nu trebuie să facem din strămoși zei, datele istorice există și trebuie să arătăm stimă față de ei“. Se resimte în urma acestor discuții o preocupare permanentă de a prezenta dacii într-o manieră originală atât prin elementele de costum, cât și prin practici religioase, cutume și personalitate, uneori chiar și fără a avea susținere istorică, cu unicul scop de a nu arăta scene deja văzute în alte filme.

Coproducțiile, o experiență reușită

Discuțiile purtate la acest consiliu lasă de înțeles că scenariul inițial a fost relativ diferit de versiunea finală, cea care este azi cunoscută publicului. De exemplu, o mare parte a acțiunii a fost consacrată confruntării între liderii triburilor dacice și rolului unificator al lui Decebal. La fel, au fost propuse secvențele legate de campaniile dacilor la sud de Dunăre împotriva garnizoanelor romane. Aceste elemente de complexitate istorică dovedesc preocuparea lui Titus Popovici de a oferi filmului o bază reală, inspirată de sursele antice. Mai mult, distribuția a fost alcătuită în

totalitate cu actori români, care au dat probe în costume pentru film: Irina Gărdescu, Cristea Avram, Iurie Darie, Ilinca Tomoroveanu, György Kovacs, Septimiu Sever, Mircea Albulescu, Geo Barton. Deși aceste aspecte păreau fixate, perspectivele de colaborare internațională care se deschid echipei de filmare în toamna anului 1965 schimbă datele inițiale ale proiectului.

Obiectivul final, deși nemărturisit, al regizorului și al studioului este acela de a se măsura cu marile case de producție ale lumii pe terenul filmului de factură epică, este dorința de a arăta lumii capacitatea României de a realiza acest tip de film. Pentru a spori șansele de succes, dar mai ales pentru a avea acces la piața occidentală, forurile de conducere – precum Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, Ministerul Finanțelor –, dar și membri ai conducerii de partid – Emil Bodnăraș și Gheorghe Apostol – pledează pentru realizarea filmului în coproducție cu o casă occidentală. Cele câteva experiențe reușite de coproducții franco-române (*Codin*, realizat în 1963 de Henri Colpi în coproducție cu societatea Como Films, și *Serbările galante*, realizat în 1965 de René Clair în coproducție cu societatea Gaumont), beneficiile financiare pentru Studioul „București“ și

Problema romanizării dacilor era rezolvată destul de simplist

Realizarea filmului *Dacii* stă mărturie a acestor schimbări. Scenariul e scris probabil în prima jumătate a anului 1965, iar în septembrie 1965 este dezbătut în consiliul artistic al Studioului „București”.

Discuțiile care se poartă la această ședință sunt semnificative pentru percepția asupra subiectului nu numai a celor doi autori, Titus Popovici și Sergiu Nicolaescu, dar și a celorlalți profesioniști din cinematografia română. Studioul se află în fața a două provocări de proporții. În primul rând, complexitatea tehnică a unui film cu pretenții de superproducție, fără precedent în România, care are ca model *peplum* (gen cinematografic care corespunde în general reconstituiri istorice antice și care a cunoscut în anii '50 perioada cea mai fastă în cinematografia italiană și hollywoodiană). După cum afirma Ion Popescu-Gopo la ședința Consiliului artistic ținută în ziua de 6 septembrie 1965, scenariul „poate fi realizat de italieni la perfecțiunea la care ei știu să facă genul acesta”.

Să arătăm stimă față de strămoși

Singurul film românesc comparabil din punct de vedere tehnic era *Tudor* (regia Lucian Bratu, 1962) și poate într-o oarecare măsură *Neamul șoimăreștilor* (Mircea Drăgan, 1965), dar participanții la ședința Consiliului artistic consideră că *Dacii* e mai dificil și mai complex. Aurel Samson, director de imagine, pare îngrijorat de responsabilitățile

Amza Pellea, interpretul lui Decebal, rege al Daciei între 85 – 106, purta un coif inspirat de cel descoperit la Cotofenești și care data din jurul anului 400 î.H.

pe care trebuie să le asume studioul român: „acest film implică [...] un aparat de producție și mijloace pe care studioul nostru nu le-a avut până acum, adică nu le-a pus niciodată la dispoziție unui film”. Eugen Mandric, directorul studioului, afirmă categoric că acest proiect este mai dificil decât *Tudor*. Inginerul de sunet Dan Ionescu este de aceeași părere: „Ceea ce a vrut să facă Sergiu Nicolaescu și ceea ce vrem să facem noi acum nu e o glumă. Am putea

fi acuzați de lejeritate dacă nu vedem toate problemele importante care pot apărea”. La rândul său, Ion Popescu-Gopo este îngrijorat de faptul că o producție de aceste dimensiuni ar putea să blocheze echipamentele studioului și să afecteze realizarea celorlalte filme. Într-adevăr, preocuparea lui Gopo nu e fără fundament, căci amenajarea decorurilor va ocupa toate platourile de la Buftea.

Scenariul lui Popovici și decupajul regizoral realizat de Nicolaescu îi determină pe ceilalți profesioniști de film să caute modele pentru *Dacii* în exemple cinematografice pe care le consideră comparabile: în primul rând *Vikingii* (Richard Fleischer, 1958), *Attila* (Pietro Francisci, 1954), *Ben-Hur* (William Wyler, 1959), dar și *Pe Donul liniștit* (Ivan Pravov, Olga Preobrajenskaia, 1931) sau *Aleksandr Nevski* (Sergei Eisenstein, 1938). Aceste repere indică ambiția regizorului de a realiza un film epic de proporții, dar și a studioului, care este dispus să susțină proiectul în această formă.

Cea de-a doua provocare este perspectiva de a-i aduce pe daci pentru prima oară pe ecranele lumii alături de romani, vikingi, huni, cazaci, cărora cinematografia le oferise deja un loc important. Această misiune este resimțită ca o mare responsabilitate națională.

Ion Popescu-Gopo rezumă cel mai bine starea de spirit: „Ceea ce e nou în film sunt *Dacii*. Romanii, i-am văzut, *Mongolii*, i-am văzut. *Dacii* vor fi prima apariție și este important cum se vor

Imagine din timpul turnării unei scene de film

Popescu-Gopo spunea: „Acest subiect ne este aproape, ne este drag. Luptele dacilor cu romanii ne-au umplut sufletul de vitejie încă de pe băncile școlii. Este imaginea unor strămoși care și datorită acestui film întăresc în inimile românilor sentimentul mândriei patriotice. Este un film epopee, este o pagină de istorie care ne dezvoltă gustul de a vedea cât mai multe asemenea pagini.“ În același fel se exprimă și Francisc Munteanu: „Vizionând *Dacii*, e cu neputință să nu fii cuprins de acel sentiment profund patriotic atât de necesar educației generațiilor tinere. Admirația pe care pelicula lui Nicolaescu și Popoviciți-o inspiră față de strămoși e nobilă“.

„Cinecitta a Balcanilor“

Contrar entuziasmului românesc, în Franța, la avanpremierea din mai 1967, primirea este mai puțin călduroasă. Robert Chazal, în *Paris Presse l'Intransigeant* este nemilos: „Nu e totul să ai zeci de mii de figuranți, decoruri naturale grandioase, [...] mai trebuie și să știi să te servești de acestea. Intrigile din tabăra romanilor sunt tratate cu la fel de multă naivitate ca și scenele de dragoste dintre Marie-José Nat, tână dacă un pic pierdută, și Pierre Brice, generalul roman cu barba marțială și cu privirea asasină. Lipsese sufletul epic indispensabil, care singur ar fi putut să dea acestei întreprinderi interesul care îi lipsește“. Nici măcar scenele de luptă nu par să îl convingă pe cronicarul francez: „Bineînțeles, ecranul este des invadat de numeroși soldați, dar rămân pe loc, într-o ordine perfectă și mono-

tonă. De îndată ce e vorba de lupte organizate, de-abia vedem adversarii intrând în contact, iar lupta corp la corp a celor doi generali adversari nu poate acoperi această carență“.

Impresiile francezilor sunt totuși amestecate, căci la avanpremierea pariziană organizată de Ambasada română la Paris, mulți dintre invitați remarcă, dacă nu filmul, cel puțin capacitatea studioului român de a realiza astfel de producții de mari dimensiuni. Astfel, Léonide Moguy, regizor și pre-

figuranți care sunt abundente“ și „contemplă cu dragoste admirabilele decoruri naturale, cadre demne de confruntarea civilizațiilor“. Chiar dacă din punct de vedere artistic filmul nu lasă o impresie strălucită, într-un fel, studioul își atinge obiectivul pentru că în următoarea perioadă, numeroși producători occidentali sunt interesați să realizeze filme de mare anvergură la Buftea.

Din punct de vedere comercial, filmul este un succes.

Studiourile de la Buftea, „Cinecitta a Balcanilor“

ședinte al Asociației cineaștilor francezi, apreciază talentul „tânărului regizor român, Sergiu Nicolaescu, care s-a dovedit un adevărat maestru în realizarea scenelor de masă“. Reprezentantul Centrului de producție cinematografică, Dumitru Fernoagă, prezent și el la Paris, rezumă cel mai bine impresia generală lăsată de film: „Premiera filmului *Dacii* la Paris, fără să fi constituit un succes spectaculos, rămâne o prezență de prestigiu a cinematografiei române și constituie o afirmare în ceea ce privește realizarea unor filme de mare spectacol“. Influentul ziar cultural *Télérama* apreciază munca lui Sergiu Nicolaescu, despre care spune că „stie să conducă masele de

Spre deosebire de Tudor care înregistrează pierderi, *Dacii* obține beneficii de patru milioane de lei, majoritatea încasărilor provenind din exploatarea occidentală (17 milioane de lei versus 14 milioane de pe piața internă). Apărut pe ecrane în 1967, va fi vizionat de opt milioane de spectatori în România până în septembrie 1970; până în 2004 atinge 13 milioane de spectatori. În Franța, filmul a fost văzut în prima săptămână de 5.000 de spectatori, ceea ce nu este puțin, având în vedere că în condiții similare, filmul *Cidul* (Anthony Mann, 1961) a avut 7.000 de spectatori, iar filmul *Grand prix* (John Frankenheimer, 1966), 4.000.

În afară de beneficiile financiare, *Dacii* a contribuit la consolidarea unei imagini a Studioului „Buftea“, căruia, începând cu filmul *Serbările galante* (René Clair, 1964), și el o reconstituire de mare anvergură, i se atribuie titlul de „Cinecitta a Balcanilor“. Aceasta va propulsa cinematografia românească pe scena internațională drept locul unde se pot realiza superproducții la prețuri minime. ■

Sergiu Nicolaescu a fost regizor și interpret

prestigiul internațional al acestor proiecte au constituit argumente solide pentru adoptarea acestei soluții și în cazul filmului *Dacii*.

Astfel, în toamna – iarna lui 1965 și începutul anului 1966 au loc negocieri pentru realizarea filmului *Dacii* în coproducție cu casa franceză Franco-London-Film, al cărei director Henry Deutschmeister (1903 – 1969) era, întâmplător, originar din România. Este posibil ca implicarea casei Franco-London-Film să fie determinată de dificultățile financiare cu care se confrunta Henry Deutschmeister, a cărui societate „era înecat în datorii” în 1964. Colaborarea cu românii poate să fi fost o soluție pentru el de a ieși din impas, având în vedere condițiile economice avantajoase pe care le implica producția unui film în România: potențial de realizare a unor reconstituiri istorice cu figurație și decoruri sumptuoase la prețuri minime. În schimb, nu este foarte clar interesul lui Deutschmeister pentru subiectul despre daci. Cel mai probabil, perspectiva de a realiza un *peplum* după modelul franco-italian este argumentul principal. De asemenea, este foarte posibil ca implicarea lui în acest proiect să îi fi deschis perspective

mai interesante. Imediat după turnarea filmului, Deutschmeister discută alte proiecte cu directorul Studioului „București”, printre care *Tom Sawyer*, *Mihai Viteazul*, *Recviem pentru un erou*, *Castelul din Carpați*, *Pilotul de pe Dunăre*.

Primit cu ovații

Decizia de a realiza o coproducție schimbă într-o oarecare măsură perspectiva asupra filmului, așa cum se profila în discuțiile purtate în septembrie 1965. Parteneriatul cu o societate occidentală însemna și anumite concesii comerciale. Care sunt acestea? În primul rând, distribuția românească prevăzută inițial dispărea din proiectul franco-român, cei doi parteneri punându-se de acord pentru a distribui în film actori cu renume internațional (Marie-José Nat pentru rolul Meda, Pierre Brice pentru Severus și Georges Marchal pentru Fuscus). În al doilea rând, multe secvențe prevăzute în scenariu dispar (atacarea romanilor de daci, luptele interne dintre liderii daci etc.), lăsând locul

unei acțiuni mai simple, cu mai puține elemente politice și mai multe elemente vizuale: lupte, descrieri de cutume etc. Echipa filmului dispune de 20.000 figuranți, 12.000 de costume și 40 de cascadori. Răspunzând aceleiași logici comerciale, filmul poartă titlul *Les Guerriers* (Războinicii) în versiunea difuzată în Franța și în țările în care Franco-London-Film avea drepturi de difuzare. Mai mult, pentru difuzarea în Germania, studioul trimite la cerere câteva secvențe de luptă suplimentare, ce nu apar în versiunea română. Până și pentru muzică, producătorul francez solicită înlocuirea partiturii semnate de Theodor Grigoriu cu una scrisă de Robert Mellin. Aceste concesii sunt acceptate de partea română, care are ca obiectiv realizarea unei superproducții autohtone cu impact internațional.

Filmul a stârnit reacții diferite în Franța și România, dovedind preocupările și așteptările diferite ale criticilor și spectatorilor din cele două țări.

În România, la premiera din februarie 1967, la București, filmul primește ovații atât din partea presei cât și a publicului. Numeroși sunt cei care sesizează mai ales dimensiunea națională a acestui film. Spicuim mai jos câteva aprecieri publicate în numărul 2 al revistei *Cinema* din 1967. Ion

Împăratul Domițian primește o solie a dacilor

Diversitatea religioasă

Ținutul dacilor era cunoscut romanilor din diferite surse literare, legende și mituri difuzate probabil de călători, soldați și negustori care intraseră în contact direct cu aceste meleaguri. Chiar și în timpul Republicii Romane (510 – 30) – dar mai ales după a doua jumătate a secolului I d.H. –, Munții Carpați, pădurile nesfârșite din Transilvania și legenda aurului din această zonă se pare că au intrat în mentalitatea comună romană datorită poemelor din epoca de aur a literaturii romane, unde lumea dacică apare sporadic menționată.

Adevărată descoperire geografică a teritoriului dacic a început la sfârșitul secolului I d.H., în timpul împăratului Domițian (81 – 96); a fost urmată de cele două războaie dacice ale lui Traian. Într-un interval de mai puțin de un deceniu (101 – 110 d.H.), împăratul Traian a transformat un teritoriu imens într-o provincie romană propriu-zisă, cu o infrastructură tipică romană. Cei 55.000 de soldați transferați în Dacia din

toate părțile imperiului au construit o rețea de drumuri care depășea 5.000 km. La fel, ridicarea caștelor auxiliare, a primelor caște de marșuri (tabără provizorie, realizată de o legiune în deplasare, la sfârșitul unei zile de marș), infrastruc-

Statuia lui Iupiter, zeul suprem al romanilor, din Apulum, Alba Iulia

O imagine de pe Arca lui Marcus Aurelius din Tripoli, ce înfățișează un sacrificiu închinat zeilor

tura pre-urbană în jurul acestora transformaseră radical peisajul natural.

Împreună cu infrastructura romană se instalează și diversele grupuri culturale și etnice, sosite din toate părțile imperiului. „Colonizarea” provinciei cu grupuri din diferite zone transformă radical peisajul cultural și religios. Fiecare individ și grup aduceau religia și credința lor, personalizate și individualizate din patria lor, transferate într-o lume necunoscută pentru ei. Existau o diversitate și un pluralism religios care erau aproape unice în tot Imperiul Roman. Dacia – una dintre ultimele provincii cucerite – era un puzzle, care reprezenta o mini-variantă a imperiului.

Cele 1.500 de inscripții votive și sute de monumente statuare descoperite în Dacia atestă peste 150 de divinități și personificări mitologice în noua provincie, unde conviețuiau indivizi ajunși din Siria, Hispania, Egipt, Grecia, Cappadocia, Phrygia, Italia, Dalmația, Pannonia, Moesia, Thracia, Germania și chiar din Britannia. Majoritatea acestor oameni care ajung și în Dacia practicaseră și acasă religia romană, cu toate caracteristicile sale: sacrificiul roman, inscripții latine sau grecești, sărbători romane instituționalizate, calendarul roman și consultări oraculare sau practici, tehnici magice, populare. Era un transfer religios remarcabil, care a creat nu numai o relație extraprovincială, dar și o piață și competiție religioasă intraprovincială.

Religia romană oficială sau, mai bine zis, din spațiile publice ale Daciei nu se diferenția prea mult de ceea ce găsim în Pompei, Taracco sau chiar Roma. Foruri romane cu temple vitruviene, sărbători arhaice romane erau instalate și instituționalizate în orașele din Dacia, controlate și menținute de colegiile preoților și magistraților. Instituționalizarea religiei publice (religia de polis) reprezenta însă doar o parte din experiența religioasă romană. Sărbătorile romane publice, aparițiile

PRACTICAREA COTIDIANĂ A RELIGIEI ROMANE ÎN DACIA

CSABA SZABÓ

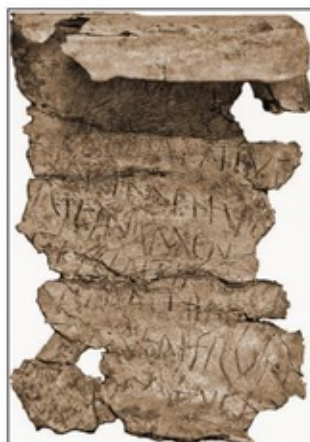

Forul din Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa, capitala Daciei romane

Zeitățile și practicile religioase ale romanilor au fascinat populațiile antice. Polybios, marele istoriograf grec, scria că succesul Romei, de a ajunge un imperiu, venea și din pietatea religioasă și contractul do ut des (ofer sacrificii zeilor, așteptând ca și aceștia să îmi dea în schimb ceva de valoare) între oameni și zei. Acest dialog constant între lumea divină și cea umană reprezenta esența religiei romane. Iar religia romană a constituit substratul cultural cel mai bine evidențiat în toate provinciile romane, până la instituționalizarea creștinismului ca religie de stat, în 395 d.H.

Construcții ridicate în provinciile Imperiului erau dominate de temple, sanctuare, foruri și amfiteatre cu altare, statui, obiecte mici dedicate zeilor sau folosite în timpul diferitelor sărbători și evenimente religioase unice sau repetitive. O mare parte dintre cele 500.000 de inscripții cunoscute până acum sunt dedicații votive. La fel, majoritatea

statuilor și monumentelor figurate păstrate din epoca romană reprezintă figuri și personificări divine. Oriunde mergem prin fostul teritoriu al Imperiului Roman, din Scoția până în deșertul african sau sirian, întâlnim vestigii ale religiei romane. Situația nu este cu nimic diferită pe meleagurile noastre, în fosta provincie romană Dacia.

Defixio (tăbliță) cu un blestem roman din Apulum

cu lumea divină. Aceste locuri asigurau o experiență religioasă pentru 10 – 30 de persoane în același timp, majoritatea lor fiind prieteni sau chiar rude. Unele dintre aceste grupuri mici aveau și o caracteristică culturală sau etnică foarte

tradițională, așa cum observăm în cazul comunităților siriene (mai ales cele din Palmyra). Nu știm cât de des se întruneau în acele case, uneori atașate vilelor urbane și caselor private. Acești indivizi formau o comunitate religioasă și marcau un spațiu sacralizat prin practici religioase repetitive (sacrificii de tip roman, ofrande statuare, mici reliefuri, banchete religioase), dar și prin evenimente extraordinare. Ei venerau nu numai divinități aduse din patria lor (zei palmyreni), dar și pe Liber Pater, Mithras sau Iuppiter Dolichenus, al căror cult era răspândit peste tot în Imperiul Roman. Asociațiile religioase – mai ales cele mithraice și dolicheniene din Dacia – reprezentau și o trambulină economică pentru mulți indivizi. Patronii grupurilor respective – marii latifundieri și elita economică din provincie foloseau rețeaua socială a acestor asociații pentru a monopoliza unele activități sau a atrage mai mulți clienți financiari. Traficul de sare, de vin și de aur era monopolizat de membrii proeminenți ai acestor mici grupuri religioase, care se întâlneau, uneori, în casele lor de întrunire din orașe. Grupuri similare existau și în localitățile militare de lângă castru.

Spațiile comune unde omul roman comunica cu zeii erau casele și necropolele. Practicile însă sunt foarte greu de reconstituit. Ele ne

sunt cunoscute mai ales din surse literare, deoarece rezultatele săpăturilor arheologice din mai multe necropole romane din Dacia nu au fost publicate încă în România. La fel de puțin se știe și despre ce se întâmpla în casele romanilor din Dacia: majoritatea bronzurilor votive și a pieselor mici, folosite în practici religioase romane domestice, nu au un context arheologic documentat.

În lipsa inscripțiilor, religia individuală și trăită (așa-numita *lived religion*) este aproape imposibil de reconstituit într-un context provincial roman. Chiar și din cele 1.500 de inscripții votive care au fost produse în mai puțin de un secol și jumătate în Dacia, individualitatea religioasă este greu de atestat. Majoritatea epitetelor și formulelor folosite pe inscripții sunt identice, schematice și standardizate. Putem spune că este o religie globalizată uniform pe plan imperial. Însă în unele cazuri avem noroc: inscripții care menționează un miracol sau epifanie spontană în forma luptei unui vultur cu un șarpe, o evadare miraculoasă sub amenințarea carpilor sau a bandiților ori ritualuri de purificare în băile din Germisara.

Paradoxul dacic: problema religiei indigene

Cele 1.500 de inscripții, 150 de sanctuare și spații sacralizate și sute de monumente figurative folosite în comunicarea religioasă romană din Dacia între 106 și 271 d.H. sunt urme ale sutelor de grupuri și indivizi civili și

Băile și complexul termal roman de la Germisara

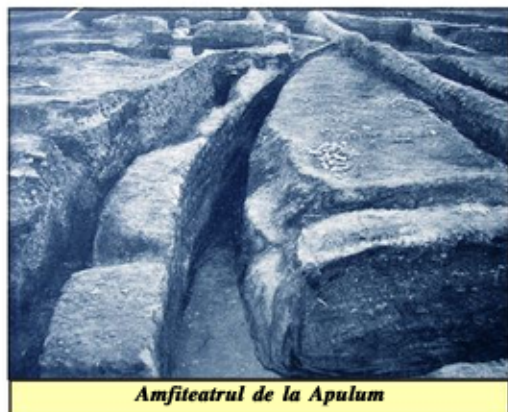

Statuia lui Apollo de la Alba Iulia, descoperită în secolul al XIX-lea, în timpul unor lucrări pentru construcția unei căi ferate, este păstrată azi la Viena, la Kunsthistorisches Museum

preoților în public, manifestările legate de marile temple din orașe erau ocazii sporadice, rare și care implicau mari cheltuieli, ce marcau evenimente mai degrabă politice. Pacea și echilibrul imperial (*Pax Romana, Securitas*) și cultul împăratului (*Fidelitas*) erau menținute și asigurate prin aceste manifestări publice, totuși rare. Deși cercetarea de până acum s-a concentrat mai ales pe manifestările religiei publice de *polis*, experiența religioasă a diferitelor grupuri culturale din Dacia se petrecea mai ales în afara spațiilor publice și reprezentative.

În viața cotidiană

Locuitorii Daciei – indiferent de unde veneau – aveau probleme și griji similare cu ale unui om din zilele noastre, legate de sănătate (sarcini, boli, epidemii), bani, tulburări emoționale, războaie sau revolte temporare, atacurile barbarilor. Toate acestea necesitau o comunicare constantă cu lumea divină. Pentru orice fel de problemă existau o serie de divinități, spații special amenajate și practici religioase individua-

Amfiteatrul de la Apulum

lizate, dar și repetitive, care ofereau o soluție în pluralismul și dialogul religios.

Sistemul de sănătate al romanilor era monopolizat de un mic grup de antreprenori religioși și preoți specializați în chirurgie și medicină greco-romană. Unele centre de sănătate, cum erau *Asklepieionul* din Apulum (Alba Iulia) și *Sarmizegetusa* romană, au devenit centre de pelerinaj pe plan provincial, frecventate nu numai de localnici, dar și din alte părți ale provinciei. La fel, centrul balnear din *Germisara* (*Magazin istoric*, nr. 7/2003), *Băile Herculane* sau *Călan* erau mari centre terapeutice și religioase. Datorită elitei senatoriale care vizitase aceste așezări, faima locurilor a ajuns, foarte probabil, în afara provinciei și chiar la Roma. Centrele religioase legate de sistemul de sănătate al romanilor erau precum clinicile private de azi. Plăcile de marmură, ansamblul statuilor și practicile religioase scumpe atestate prin diferite analogii cu alte zone din imperiu ne îndreptătesc să credem că oferta lor era accesibilă doar elitei. Ajutorul zeilor în probleme de sănătate putea fi obținut și de cei săraci sau cu probleme grave, disperate, dar în alte forme.

Magia romană sau prezența diversilor medici și antreprenori religioși este bine documentată și în Dacia. Ei ofereau o alternativă pentru marile centre și sanctuare de vindecare. Apariția și popularitatea cultului lui Glycon, zeul fondat de Alexander din Abonoteichos (originar din Paphlagonia, în Asia Mică), erau doar una dintre nenumăratele alternative religioase.

Asociațiile religioase și diferitele case de înțrîniri religioase ofereau spații comunale unde locuitorii Daciei practicau dialogul

Statuia lui Glycon din Tomis

O MISIUNE ISTORICĂ ÎN ARDEALUL DE NORD

Inedit

Demonstrație în fața Palatului Regal cu ocazia revenirii părții din Transilvania, răpită prin Dictatul de la Viena, la România, în martie 1945

ENEA GRAPINI

Despre Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 s-a scris și s-a vorbit mult. S-au scos în evidență personalități care au contribuit la realizarea evenimentului istoric dorit de toți românii.

În nr. 12 din 1998 al revistei Magazin istoric am semnat un articol, intitulat Socialiștii și Marea Unire. El prezenta, succint, etapele premergătoare, evenimentele și acțiunile întreprinse, precum și modul de constituire a Consiliului Național Român. Organismul a fost compus din câte șase personalități pentru cele două partide existente la acea vreme în Transilvania, respectiv Partidul Național Român și Partidul Social-Democrat Român. Am consemnat importanța contribuției lui Enea Grapini, din rândul socialiștilor, care, de altfel, a fost persoana de bază în tratativele cu reprezentanții Partidului Național Român.

Vremurile au trecut, a trecut și Al Doilea Război Mondial, cu consecințele lui.

După realizarea României întregite, o mare parte dintre fruntașii de la 1 Decembrie 1918 s-au stabilit la București. Printre ei și dr. Petru Groza, personaj bine cunoscut de membrii Consiliului Central al Unirii de la Alba Iulia.

Și omul politic transilvănean Enea Grapini (1893 – 1980), membru fondator al Consiliului Național Român Central, a plecat, stabilindu-se în București, unde și-a continuat activitatea de inginer constructor.

La începutul anului 1945, au avut loc mai multe întâlniri cu dr. Petru Groza (la acea vreme vicepreședinte al Guvernului Rădescu), în cadrul cărora s-a discutat și problema Ardealului de Nord.

La 18 februarie 1945, împreună cu un prieten, Dănilă Mălai, Grapini l-a vizitat din nou pe Petru Groza. Cu acel prilej au fost anunțați că, la 6 martie 1945, Administrația Ardealului de Nord se va transfera statului român. Actul urma să se facă prin acceptul Comandamentului Militar Sovietic, care avea controlul instituțiilor respective. Groza le-a propus să se deplaseze în Ardealul de Nord, pentru a transmite îmbucurătoarea veste.

Cei doi au acceptat și, a doua zi, după ce au primit aprobările necesare, au plecat să îndeplinească misiunea.

În continuare, redăm cele mai importante fragmente din jurnalul activității celor doi, dactilografiate de Enea Grapini și găsite în arhiva personală a acestuia de la Bistrița. Pasajele noastre explicative sunt puse între paranteze drepte.

Florea GRAPINI

militari, provenite din toate colțurile Imperiului Roman. Nu există nicio provincie romană de unde să nu cunoaștem un musafir, peregrin sau locuitor permanent al provinciei. Însă prezența și activitatea populației indigene, autohtone, sunt încă un mister și după două secole de cercetare.

Din surse literare, reprezentări iconografice și surse epigrafice sporadice știm că elita dacică, probabil, a pierit în războaiele dacice, iar mulți dintre bărbații tineri au ajuns în armata romană și în provincii îndepărtate, cum erau Britannia sau Egipt. Totuși, dispariția totală a populației autohtone este imposibilă. Cei care au rămas au avut opțiunea de a se transforma treptat, au devenit romani nu numai în sens legal, dar și în sens cultural și material. Într-un secol și jumătate (mai puțin de trei-patru generații) populația autohtonă se pare că a stabilit o rețea economică puternică cu nou-veniții. Ceramica dacică și atestarea epigrafică recentă a unor indivizi arată prezența sporadică a dacilor în mediul rural al provinciei. Numărul și procentajul lor, dar mai ales gradul de așa-zisă romanizare a dacilor sunt dificil de atestat și probabil „devenirea” și transformarea lor din daci în romani se diferențiază la fiecare individ sau comunitate și nu putem vorbi deloc despre un fenomen uniformizat, nici pe plan social, nici geografic.

Nu există nicio urmă de divinități sau practici religioase autohtone, dacă vorbim de religia dacilor rămași în provincie după anul 106. Doar la Germisara este arătată o posibilă continuitate religioasă și se poate și dovedi. Aici, chiar și numele localității a rămas cel dacic. Folosirea locului în perioada preromană este bine cunoscută și prezența unor daci și traci în practicile religioase romane a fost dovedită recent. În toate celelalte sanctuare din Dacia romană, prezența autohtonilor rămâne un mister. Este foarte posibil ca mulți dintre ei să fi avut deja nume romane și să fi adoptat un stil de viață roman, folosind obiecte romane, executând sacrificii romane, practici religioase aduse din alte provincii. Vorbim de o schimbare culturală și identitară radicală, greu de reconstruit prin metode arheologice.

După 271 d.H. teritoriul Daciei romane a fost părăsit de Imperiul Roman. Sanctuarele și spațiile sacre unde se practicau o comunicare și un dialog cotidian cu sute de zei și personificări divine, treptat, au fost părăsite și uitate. Orașele romane au fost lăsate în ruină, fiind locuite temporar de populațiile migratoare care au trecut prin această zonă. Sute de statui ale zeităților romane au stat mult timp ascunse, până în secolele XV-XVI, când primele descoperiri arheologice și colecții de antichități au apărut în Transilvania. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 aprilie 2017, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

– Cum își denumea Ștefan cel Mare țara pe care o conducea, în scrisorile către Patriarhia de la Constantinopol?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna ianuarie 2017 este:

Tudor Arghezi

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de **domnul Mihail Prindii, din comuna Moldovița, județul Suceava**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2017.

Adresa noastră: **Magazin istoric, C.P. 15-702, Of. P. 15, sect. 1, București**

[...] În perioada decembrie 1944 – februarie 1945, am avut dese întâlniri cu dr. Petru Groza, vicepreședinte al guvernului prezidat de generalul Rădescu (pe care l-am cunoscut încă din decembrie 1918, la Marea Adunare de la Alba Iulia, ca delegat cu mandat din județul Hunedoara).

[Problema Ardealului de Nord a reprezentat unul dintre subiectele cele mai abordate în întâlnirile dintre Enea Grapini și Petru Groza – F.G.].

[...] În prima decadă a lunii ianuarie 1945, a invitat pe prefectul județului Cluj – Teofil Vescan, numit în funcție de Comandamentul Sovietic – să vină la o consfătuire informativă la București, la care am avut cinstea să fiu poftit și subsemnatul, ca fost membru în Consiliul Național Român Central din 1918, împreună cu colegul Mălai.

Consfătuirea s-a ținut în palatul vechi, mic, din Calea Victoriei [Palatul Cantacuzino, actualul Muzeu George Enescu – F.G.], în două zile consecutive, după-masă.

S-au concretizat principiile fundamentale pentru elaborarea unui memoriu către „Înaltele foruri politice și militare sovietice”, pentru transferarea administrației Ardealului de Nord către statul român. Memoriul s-a făcut apoi și s-a prezentat nemijlocit de dr. Petru Groza, în calitate de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, forurilor superioare sovietice competente, așteptându-se liniștit răspunsul.

Membri ai guvernului (Gheorghe Gheorghiu-Dej, Gheorghe Tătărescu, dr. Petru Groza) la Ambasada sovietică, 11 martie 1945; în centrul imaginii, Pavlov reprezentantul politic al U.R.S.S. în Comisia Aliată de Control, cu barbă, și A.I. Vișinski, cu ochelari (Fototeca online a comunismului românesc, cota: 103/1945)

În timp ceva mai scurt de o lună, s-a primit răspunsul pozitiv favorabil, dorit de poporul român.

In jurul datei de 17/18 februarie 1945, făcându-i vizita de seară obișnuită, însoțit de colegul Mălai, dr. Petru Groza, cu mare bucurie, ne-a comunicat că la 6 martie 1945 administrația Ardealului de Nord se va transfera către Statul Român (de subînțeles, cârmuit de un guvern democrat). În acel moment, dr. Petru Groza mi-a adresat următoarele cuvinte: „Dragă Grapini! Ai vrea să pleci în misiune în Ardealul de Nord și să duci această veste îmbucurătoare poporului nostru, care a trecut prin atâtea suferințe, și să-l asiguri că, până la 6 martie 1945, în fruntea țării va fi un guvern democrat? Poate că în acest drum te va însoți și prietenul Mălai...”

Răspunsul meu și al prietenului a fost prompt și afirmativ, considerând că îndeplinirea acestei misiuni importante și delicate este nu numai o datorie, dar și o mare cinste.

Până în ziua următoare am elaborat un program de drum și, ținând seama că liniile telefonice sunt în mare parte distruse, ca și circulația atât pe cale ferată, din cauza podurilor distruse sau deteriorate de hitleriști în fugă lor, cât și pe șosea, cu porțiuni de drumuri impracticabile sau refăcute în grabă și improvizat, cu caracter militar temporar, ne-am decis să plecăm cu o mașină mică, marca Opel, tip

Wendler, cu numai două locuri – proprietatea colegului ing. D. Mălai –, ușoară, care, la nevoie, în locuri greu de străbătut, poate fi ajutată sau chiar trecut ușor cu brațele. Mașina era destul de veche și neaspectuoasă, clasată ca improprie pentru scopuri militare de către autoritățile competente române și sovietice.

[...] În baza adresei personale a dr. Petru Groza, adresată Comandamentului Militar Sovietic din București – instalat în Palatul fostei administrații financiare din strada, numită pe atunci, „Gogu Cantacuzino” (astăzi Sahia), unde este, în prezent, o unitate a Tribunalului Suprem – prin tov. Emil Bodnăraș, pe atunci delegat special P.C.R. la Președinția Consiliului de Miniștri, care ne-a făcut legătura directă cu tov. maior sovietic Ciobanu, care vorbea bine românește, am primit imediat adeverința de călătorie, în limba rusă, semnată de generalul de brigadă Vasilev.

Așa am plecat la drum din București, în ziua de 25 fe-

Contra acestor evenimente [pierderea Ardealului de Nord – F.G.], în pregătire atunci, chiar în faza incipientă de discutare, subsemnatul ing. Enea Grapini, în calitate de fost membru socialist în Consiliul Național Român Central din 1918, care a dus poporul român la 1 Decembrie 1918 la Unirea din Alba Iulia, am protestat prin telegrame în fața forurilor noastre guvernamentale de atunci (1940), iar, după acceptarea odiosului dictat fascist, am convocat o mare adunare de protest pentru ziua de duminică, 8 septembrie 1940, la Bistrița, la care au venit și au participat aproximativ 1.200 de delegați și oameni din popor, din toate comunele județului nostru Bistrița-Năsăud.

La convocarea și mobilizarea poporului din orașul Bistrița și târgul Năsăud și comunele învecinate, precum și de pe văile Bârgăului, Budacului, Șicului, Rebrei, Ilvei, Leșului, Zăgrii, Mocodului, Someșului etc., a contribuit tineretul de atunci, în frunte cu cei din rândul clasei muncitoare, secondați și de unii tovarăși mai vârstnici, puțini la număr, de diferite naționalități.

[Enea Grapini a luat cuvântul primul, încercând, cu patos și trăire, să evoce timpurile zbuciumate prin care a trecut România de la începutul primei conflagrații mondiale – F.G.]

După această expunere, am pronunțat un vehement protest contra dictatului rușinos de la Viena, din 30 august 1940, prin care s-a răpit, din trupul României unite, în favoarea Ungariei, „Ardealul de Nord”, dictat care a fost accep-

Enea Grapini tânăr...

tat cu lașitate de toți factorii politici responsabili de atunci ai statului și guvernului, în frunte cu regele Carol al II-lea.

Adunarea de protest s-a ținut duminică, 8 septembrie 1940, între orele 13.30 – 15.30, în piața numită în 1940 „Piața Unirii”, situată lângă biserica – fostă mănăstire medievală – a „Minorităților din veacul al XIII-lea”, unde era amplasată și statuia lui Andrei Mureșanu, mutată acum în Piața Centrală. Pe soclul rămas nemișcat este așezată, din 1946, „Lupoaica romană”.

[...] Au mai vorbit în sens identic: studentul Ceuca, I. Goga și alții, după care adu-

narea s-a încolonat, demonstrând pe străzile orașului, cu drapele naționale și roșii, intonând cântece naționale și revoluționare, dizolvându-se, în ordine și disciplinat, în Piața Mică, la orele 16.30, delegații plecând spre casele și satele lor.

Protestul rostit din această adunare a avut răsunet peste hotare: „Radio Londra”, în ziua de marți 10 septembrie 1940, a comentat acest eveniment. Tot în această zi am fost avertizat și sfătuit din trei diferite locuri, de un judecător (Gherghel) de la Tribunalul Bistrița, rămas pe loc; de doi tovarăși maghiari și printr-o comunicare telefonică de la Brașov, trimisă indirect prin Rodna sorei mele Octavia, să mă refugiez necondiționat înainte de predarea teritoriului jud. Bistrița-Năsăud Ungariei horthyste, ca să nu fiu exterminat.

Sfatul bun l-am urmat și, fiind informat de dl. Moisă, șeful stației C.F.R. Bistrița, că va sosi de la Luduș o locomotivă pentru evacuarea ultimelor patru vagoane, în noaptea de 12/13 septembrie 1940, cu acest ultim tren, cu ultimii călători, am plecat în bejenie și eu.

... și alături de familie (primul din stânga, rândul al doilea)

Manifestație organizată de F.N.D. cu prilejul actului festiv de reunire a Nordului Transilvaniei cu România (14 martie 1945). De la stânga la dreapta: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, dr. Petru Groza (Fototeca online a comunismului românesc; cota: 109/1945)

Sărățel, tunelele, podurile și alte instalații de linie, precum și șina ferată —, dar și celelalte căi ferate sunt distruse și impracticabile. În exploatarea forestieră s-a făcut jaf curat. Telefoanele sunt complet distruse.

Lipsește semințele pentru culturile de primăvară, orz, ovăz, lucernă, sfeclă, în cantitățile necesare. Viile au rămas neîngropate, noroc că gerul n-a depășit -15°C ; piatră vântată nu este deloc, așa că și viile sunt în mare pericol.

Trebuie medicamente și medici, ca și personal sanitar auxiliar. Pentru repunerea în funcțiune măcar a serviciului poștal, prefectul a emis timbre poștale locale, tipărite în tipografia din Bistrița de tov. Ioan Vermeșan, în total 3.000 bucăți.

[...] Întrucât spre Baia Mare, Satu Mare și Maramureș nu am fi putut înainta, regiunea fiind încă zonă de operație, sarcina răspândirii misivei îmbucurătoare și-au luat-o zălăuanii, fiind siguri că se

vor achita în mod onorabil de angajamentul de dimensiuni naționale.

[La 5 martie 1945, au plecat din nou spre Cluj, apoi, spre Reghin-Târgu Mureș — F.G.]

[...] Așa am ajuns la Reghin, unde am făcut un scurt popas, căci aveam mulți cunoscuți, trimițând mesagii pe Valea Mureșului în sus, până departe, spre Secuime, apoi am plecat spre Tg. Mureș, cu misiunea

Bustul lui Enea Grapini așezat în fața școlii gimnaziale, care-i poartă numele. A fost ridicat de sătenii din Comuna Șant, jud. Bistrița-Năsăud

identică ce o îndeplineam în satele prin care treceam.

[...] Din Tg. Mureș am răspândit vestea și spre Gurghiu, dar și spre alte regiuni apropiate.

Odihniți, am plecat, la 6 martie 1945, spre Sighișoara, oprind, bineînțeles, în toate satele din calea noastră, până la granița rușinei, trasată de odiosul Dictat de la Viena, din 30 august 1940, vestind, în replică, retrocedarea Ardealului de Nord, de la 6 martie 1945, României.

La Sighișoara am primit confirmarea că s-a instaurat un guvern democrat, în frunte cu dr. Petru Groza.

[În aceeași seară au ajuns la Brașov, de unde, în dimineața următoare, au plecat spre București, via Predeal — F.G.]

[...] La 8 martie 1945 am anunțat sosirea noastră la București, raportând partidului și guvernului democrat că ne-am îndeplinit cu succes misiunea încredințată, bucurându-ne pe tot drumul de tot concursul autorităților locale, dar și de sprijinul Armatei Sovietice, cu carburanți și cu ulei.

După câteva zile, am fost primiți în audiență de primul ministru, dr. Petru Groza, prilej cu care i-am expus, sub aspect politic și economic, situația din Ardealul de Nord, cu dorințe, lipsuri și necesități, care trebuie satisfăcute.

La 1 mai 1945, în fața unei numeroase delegații din partea organizației Frontului Plugarilor și a socialiștilor și comuniștilor din județul Bistrița-Năsăud, la care ne-am alăturat, bineînțeles, și noi — ing. Mălai și subsemnatul —, primul ministru, dr. Petru Groza, și-a exprimat mulțumirea de cursul evenimentelor și ne-a felicitat! ■

bruarie 1945, orele 11, din fața fostului sediu al Partidului Socialist, din str. Sf. Ionică, de față fiind ing. Chibeleanu de la C.F.R., ai cărui părinți erau în Tg. Mureș și care ne-a rugat să-i aducem vești de la ei.

[După un drum destul de anevoios, cei doi au sosit la Cluj, în seara zilei de 27 februarie – E.G.]

[...] Am tras și am fost găzduiți la prefectul de Cluj, dl. Teofil Vescan, fost funcționar superior la Banca „Albina”, cărui i-am predat misiva dr.

Petru Groza, că, la 6 martie 1945, se va forma un nou guvern democrat și administrația Ardealului de Nord va fi retrocedată, în aceeași zi, statului român.

În drum până la Cluj, la toate popasurile, am lăsat această veste.

[Drumul a continuat, încercând să acopere întregul Ardeal, spre Dej și Zalău – E.G.]

[...] În toate satele am lăsat vestea, spre marea bucurie a populației. Așa am ajuns în orașul Gherla, unde am făcut un scurt popas, pentru a lua contact cu autoritățile locale și a le împărtăși misiva încredințată nouă de dr. Petru Groza, cu rugămintea de a fi difuzată în toate comunele din apropiere. În Gherla am fost informați că tabloul lui Rubens, păstrat în catedrala armenescă timp de peste 200 de ani, reprezentând luarea de pe cruce a lui Hristos, înainte de retragerea hitleriștilor din oraș, a fost dezrămat, înfășurat și transportat de un armean, pe nume Casab, la Budapesta și,

de acolo, la mănăstirea cisterciilor din Pannonhalma, dincolo de Dunăre și Balaton.

Am înregistrat acel amănunt, aducându-l, după reînțoarcerea la București, după 6 martie 1945, la cunoștința noului titular al Departamentului Cultelor și Instrucțiunii Publice, prof. M. Ralea, pentru readucerea în țară a capodoperei.

[În seara zilei de 1 martie, cei doi au ajuns și la Bistrița, după ce au fost nevoiți să aleagă rute ocolitoare, în încercarea de a evita drumurile

Ștefan Pop, și a primului prefect, colonel Teodor Sbârcea, prim-medicului dr. Iulian Chitul, de față fiind și dr. Ion Lazăr, jurist. Toți s-au bucurat nespuse de mult, căci farmaciile au fost evacuate și se simțea nevoie de orice medicamente. După aceasta, am avut un schimb reciproc de informații, care s-a desfășurat după cum urmează:

Noi, care îndeplineam misiunea: La 6 martie 1945 se va constitui un nou guvern de concentrație, sub președinția dr. Petru Groza, în care vor fi reprezentați comunistii și socialiștii, de asemenea și Frontul Plugarilor, alături de celelalte partide, cu pondere mai mare.

Acestui guvern democrat, Comandamentul Militar Sovietic îi va transfera administrația Ardealului de Nord la data de 6 martie 1945!

[Apoi, cei doi au oferit informații despre traseul pe care doresc să îl urmeze

pentru a ajunge și în toate comunele de pe Valea Someșului – E.G.]

[...] *Ne-au pus, în cunoștință de cauză cu situația din județ:* 80% din șeptelul de vite a fost luat de la cedarea din 30 august 1940 și până la 28 februarie 1945. (Stocul existent s-a evaluat la 22.000 capete). Cai aproape că nu mai sunt, au plecat cu trăsurile sașilor, care s-au refugiat, iar porci au mai rămas doar ici și colo, chiar și oile s-au împuținat simțitor.

Drumurile și podurile sunt în mare parte distruse, la fel căile ferate – pe traseul Deda-

Nicolae Ceaușescu în fruntea unei demonstrații în București pentru sprijinirea Guvernului Dr. Petru Groza, instaurat la 6 martie 1945 (Fototeca online a comunismului românesc, cota: 6/1945)

distruse sau lipsa podurilor – E.G.]

[...] Am anunțat sosirea noastră Comandamentului Sovietic, prefectului în funcțiune, dr. Ștefan Pop, și primului prefect [cel dinainte – E.G.], colonel Teodor Sbârcea, care a îndeplinit greaua sarcină trei luni, și i-am pus în cunoștință de misiunea noastră, dându-le și câteva ziare din București.

În dimineața zilei de 2 martie 1945 am predat, la prefectura județului, coșul cu medicamente [pregătit în București pentru cazuri de nevoie – E.G.] în prezența prefectului, dr.

**Academicianul Răzvan Theodorescu
adrează un cuvânt de salut participanților**

ner succintă a unui subiect amplu precum „Propaganda politică în cinematografia militară românească (1916 – 2004)”. Cercetătorul dr. Petăr Kărdjilov, de la Institutul de Studiul Artei din Sofia, a prezentat cercetarea „Jurnale de actualități bulgare din Primul Război Mondial despre fronturile din Balcani (1915 – 1918)”. Specialiștii români au putut să afle despre producția de jurnale de actualități bulgare din timpul primei conflagrații mondiale și conținutul acestora.

Dr. Adrian-Silvan Ionescu și dr. Dinu-Ioan Nicula au abordat subiecte asemănătoare. Primul a făcut o comunicare despre „Peliculele Serviciului Foto-Cinematografic al Armatei și filmele de divertisment la Cinematograful Invalizilor din război de la Iași”, referindu-se și la filmele de ficțiune străine, în timp ce cel de-al doilea, în studiul intitulat „Proiecții cinematografice la Iași în timpul refugului (1916 – 1918)”, s-a referit la producția Serviciului Foto-Cinematografic al Armatei prezentată pe ecranele din Iași.

Autorul acestei prezentări a susținut o comunicare despre „Filme cu subiect militar de dinainte de înființarea Serviciului Foto-Cinematografic al Armatei”, începând chiar cu

**Echipă cinematografică
pe frontul Primului Război Mondial**

primele imagini filmate în România de către Paul Menu, între care figurează „Parada de 10 mai 1896”, dar și două producții cu subiect militar cert: „Bastimentele flotei de pe Dunăre” și „Exercițiile marinarilor flotei de pe Dunăre”.

Doi oameni care au lucrat timp de decenii în cadrul Studiului Cinematografic al Armatei s-au referit la aspecte legate de această instituție. Col. (r) Viorel Domenico ne-a prezentat câteva dintre cele mai recente cercetări ale sale sub titlul „Cinești militari în arhivele C.N.S.A.S.”, iar col.dr. Adrian Leonte, în „Aspecte ale enunțării în filmul didactic/de instrucție (cu referire la «Baricada»)”, a explicat și exemplificat funcția didactică a filmelor de instrucție.

Lucrările au fost completate de proiecții ale unor filme realizate de Studiul Cinematografic al Armatei și de filme vechi cu subiect militar.

Conducerea M.Ap.N. a apreciat contribuția unora dintre participanții la conferință, oferind diplome atât participanților străini, cât și celor români.

Dr. Marian TUȚUI

**Radio
România
București fm [98,3 FM]**

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie Artei
„G. Oprescu”

MINISTERUL APĂRĂRII NAȚIONALE
Studiul Cinematografic al Armatei

**Conferința internațională
Centenarul cinematografiei militare românești**

27 - 28 octombrie 2016

Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu”
al Bibliotecii Academiei Române (Calea Victoriei 125)

Deschiderea conferinței va avea loc joi 28 octombrie 2016, la ora 10.00

**Clio
anunță**

CINEMATOGRAFIA MILITARĂ ROMÂNĂ 100 DE ANI

Două zile, 27 – 28 octombrie 2016, Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu”, în colaborare cu Studiul Cinematografic al Armatei, a organizat în Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române o conferință internațională dedicată aniversării a 100 de ani de la înființarea Studiului Cinematografic al Armatei. Au fost prezentate 12 comunicări ale unor cercetători, critici de film și cinești din România, Turcia și Bulgaria.

În comunicarea „Serviciul Foto-Cinematografic al Armatei Române în Primul Război Mondial. Aventurile cercetării, aventura cercetătorului. Foaie de parcurs după o jumătate de secol de cercetare științifică”, istoricul de cinema Bujor T. Rîpeanu s-a referit deopotrivă la cercetări finalizate, cât și la aspecte care stau încă în fața cercetătorilor pentru a fi elucidate.

Se poate spune că profesorul universitar Savaş Arslan de la Universitatea Bahçeşehir din Istanbul a uimit auditoriul cu studiul „Ce unește cinematograful. Despre Sigmund Weinberg”. El a adus informații inedite despre cetățeanul român Sigmund Weinberg, cel care a înființat primul cinematograf la Istanbul, a realizat primul film documentar și primele două filme de ficțiune în Turcia și a fost primul conducător al Biroului cinematografic al Statului Major al Armatei Turce (MOSD). De asemenea, Sigmund Weinberg a întemeiat o veritabilă dinastie de cinești întinsă pe două continente. Nu în ul-

mul rând, așa cum arăta profesorul universitar turc, prin activitatea sa, Sigmund Weinberg unește două culturi, cea română și cea turcă.

În comunicarea „Traian Popescu-Tracipone, cineast militar și memorialist”, col. Valentin Vasile, locțiitor al șefului Direcției informare și relații publice din M.Ap.N., a evocat figura unui cineast care a realizat filme pentru Serviciul Foto-Cinematografic al Armatei Române în timpul celui de Al Doilea Război Mondial. Doamna Manuela Cernat a avut o intervenție intitulată „Destine și eroi uitați”. Doamna Elena Zîrnă, expert arhivist la Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice din Pitești, a vorbit despre „Documente inedite privind înființarea școlii de operatori din cadrul Serviciului Foto-Cinematografic al Armatei (1927 – 1928)”. Publicistul Călin Hentea a făcut o expu-

Sigmund Weinberg

Pe străzile Londrei în anii '20

În așteptarea clienților, Barcelona, anii '50

ALBUM ISTORIC

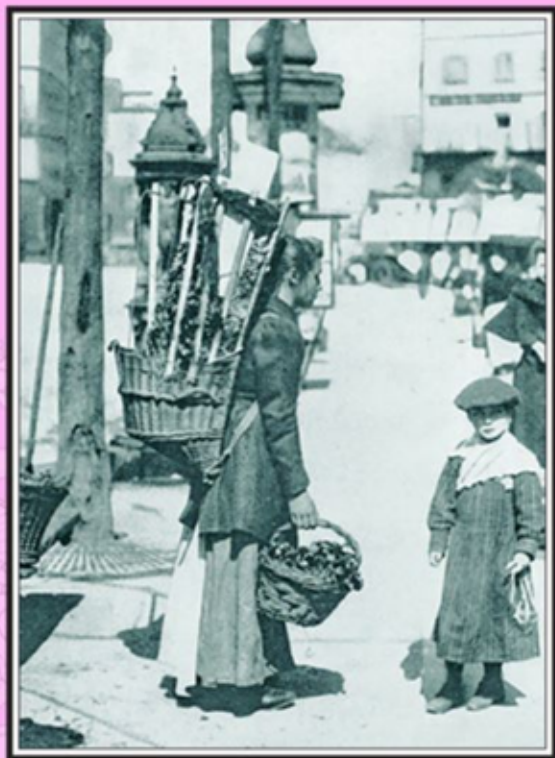
Luna martie înseamnă înainte de toate 1 martie (mărțișor) și 8 martie (Ziua Internațională a Femeii), prilej pentru bărbații din toată lumea să cumpere flori și mărțișoare frumoase persoanelor dragi de lângă ei. Vândătoarele de flori sunt cele mai ocupate în perioada aceasta. Le vedem peste tot, la colț de stradă, în piață, la ieșirea de la metrou. Pentru planșele din numărul acesta am selectat mai multe imagini care au în prim plan vândătoare de flori din secolul trecut.

Regina Maria cumpărând flori de la Țigănci

*Vândătoare de flori pe strada Rosetti, București, 5 mai 1937
(foto de Willy Pragher)*

O florăreasă din Paris, în anul 1900

*Ofertă bogată pentru clienți pretențioși,
Germania, în perioada interbelică*

O florărie din Paris, 1940

Un buchet de flori pentru o doamnă cochetă, San Francisco

Trabulsi, secretar al patriarhului de Antiohia, Silvestru al Ciprului; Damasc, 2006).

În primele decenii ale secolului al XVIII-lea s-a constatat în provinciile levantine ale Imperiului Otoman o întărire a spiritului creștin ortodox, care se poate explica prin unirea forțelor ierarhilor greco-ortodocși împotriva prozelitismului catolic. Patriarhii antiohieni erau nevoiți să apeleze la autoritățile otomane: guvernatorul otoman al locului (*mutasallim*), asistat de cadii și de muftiu, erau solicitați să intervină chiar și în dispute dogmatice între creștinii de diferite confesiuni – maroniți, greco-ortodocși, greco-catolici ori iacobiți. Mediarea pleca de la principiul egalei condescendențe față de toți creștinii, exprimată limpede într-o relatare din Alep, din 1658, unde este evocat răspunsul pașei către niște reclamanți iacobiți certați cu misionarii capucini: „Aflați că sunteți toți niște păgâni, oricare ar fi credința pe care ați avea-o, alta decât a noastră, iar toți cei pe care voi aceștia, creștinii, îi numiți sfinți se află în iad.”

Schimbarea de atitudine din centrul puterii imperiale a fost determinată și de puterea pe care au avut-o, mai ales după 1715, membrii familiilor fanariote (domni ai Țărilor Române, dregători la Curtea sultanului și dragomani) în mecanismul de guvernare al ținuturilor supuse Înaltei Porți. Diplomați versați, cu relații înalte la Curte și legături utile cu cercurile stambuliote bogate, ei au dat un nou impuls luptei împotriva influenței catolice în entouragele sultanului, influență exercitată de multă vreme de ambasadieri și trimișii occidentali,

Icoana pe lemn a Sfântului Spiridon al Trimitunde, azi dispărută

care îi susțineau pe călugării și cărturarii iezuiți ori protestanți.

Născut în Cipru către 1680 din părinți greci (Giorgis și Fotini), Silvestru era nepotul de soră al patriarhului Athanasie al III-lea Dabbas (1686 – 1694, 1720 – 1724), sub ocrotirea căruia a fost educat, hirotonit diacon, preot și protosinghel al Patriarhiei Antiohiene. A fost tuns în călugărie la Muntele Athos, unde a învățat arta zugrăvirii icoanelor după erminia (manualul de pictură bizantină) bizantină. Desemnat ca succesor chiar de răposatul patriarh, Silvestru a fost chemat de la Muntele Athos la Damasc, ales de comunitatea locală și confirmat de un sinod reunit la Istanbul în iulie 1724. Alături de Hrisant Notaras, patriarhul Ierusalimului, un susținător al lui Silvestru a fost și domnul Nicolae Mavrocordat care, potrivit cronicarului Radu Popescu, îl cunoscuse pe Athanasie Dabbas. În favoarea lui Sil-

vestru a vorbit la Curtea sultanului marele dragoman Grigore Ghica, viitor domn al Țării Românești (1728–1735, cu intermitențe) și al Moldovei (1735–1741).

Silvestru a fost întronizat la 8 octombrie 1724, păstorind până la moarte, în 1766, adică 41 de ani, cinci luni și 26 de zile (potrivit inscripției de pe mormânt). Acesta a fost momentul schismei care a despărțit Biserica Antiohiei în două părți: Chiril al VI-lea a fost alegerea unei comunități favorabile Bisericii de la Roma, comunitate care se alcătuisese treptat în ultima jumătate de secol.

Mărturiile contemporane îl înfățișează pe Silvestru ca fiind un apărător hotărât al Ortodoxiei și al rânduielilor vechi ale Bisericii. Sub cărmuirea lui, Biserica antiohiană a obținut venituri nemaivăzute, provenite din dania numită *tasadduq*, percepută de la credincioșii din cuprinsul Patriarhiei Constantinopolului, care nu erau supuși autorității Bisericii antiohiene, și din sistemul de închinare a metocurilor de către domnii și ierarhii Țărilor Române. Într-adevăr, la mijlocul secolului al XVIII-lea administrația centrală nu se opunea încercărilor patriarhilor orientali de a îmbunătăți, prin obținerea de danii, situația populației creștine din cuprinsul imperiului. Silvestru s-a aflat în Moldova, cu intermitențe, în 1730–1735 și 1741–1747, iar în Țara Românească, îndeosebi la București, în 1747–1749. În toamna anului 1746, înainte de a pleca spre Țările Române, Silvestru a scris la Istanbul, cerând să i se pună la dispoziție un firman care să poruncească dregătorilor și coman-

PATRIARHUL SILVESTRU AL ANTIOHIEI

Vechea biserică a Mănăstirii „Sfântul Spiridon“

IOANA FEODOROV

Anul 2016 a fost declarat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române „Anul comemorativ al Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul și al tipografilor bisericești“. Tipograful, cărturarul și, spre sfârșitul vieții, Mitropolitul Antim al Ungrovlahiei a avut un rol hotărâtor în inițierea tiparului arab în Siria otomană, o urmare directă a tipăririi primelor două cărți în arabă, cu text paralel grecesc: Liturghierul (Snagov, 1701) și Ceaslovul (București, 1702). După acest prim episod al relațiilor prin tipar între români și arabii creștini a urmat înființarea unei tiparnițe arabe la Alep, în 1705, cu material creat în atelierele lui Antim Ivireanul. Al treilea episod îl constituie imprimarea unor cărți arabe la Iași, sub îngrijirea patriarhului Silvestru al Antiohiei (în scaun 1724 – 1766), călător în Moldova și în Țara Românească între 1735 și 1749. Acesta a imprimat în tiparnița Mănăstirii Trei Ierarhi mai multe cărți în limba arabă, cu alfabet arab, prin colaborarea dintre tipograful români și mai mulți ucenici sosiți de la Damasc.

Insursă documentară neexploată până acum a devenit accesibilă recent, aducând date prețioase despre activitatea tipografică de limbă arabă desfășurată la Mănăstirea „Sfântul Spiridon“ din București și despre consecințele ei pentru începuturile tiparului ortodox în Liban. Mă refer la un dosar de corespon-

dență păstrat în biblioteca Patriarhiei Bisericii Greco-Ortodoxe de la Damasc (*Doc. Arabe*, nr. 71), care cuprinde scrisori, în greacă și arabă, privitoare la șederea patriarhului Silvestru al Antiohiei și a călugărilor din anturajul său la Iași și la București. Dosarul a fost studiat în 1968 de preotul greco-ortodox Ra-

chid Haddad, cărturar cu vaste cunoștințe de cultură arabă creștină, care a relatat pe larg călătoriile patriarhului Silvestru, pe baza acestor scrisori, abia după 38 de ani, în contribuția sa la un volum omagial: *La Correspondance de Trabulsi, secrétaire du patriarche d'Antioche Sylvestre de Chypre* (Corespondența lui

Liturgicrul de la Snagov, 1701

teologice, gloria scriitorilor arabi.

Decizia patriarhului Silvestru de a pleca la București a fost încurajată de atitudinea primitoare a lui Constantin Mavrocordat, unul dintre cei mai învățați fii ai Fanarului care au cărmuit Țările Române. Potrivit lui Daponte, domnului „îi era dragă învățătura și corespondenței [adică legături epistolare] din toate țările streine să aibă”. Domnul, „iubindu-l foarte” pe Silvestru, a închinat Mănăstirea „Sfântul Spiridon” Patriarhiei Antiohiei printr-un hrisov din 8 decembrie 1746. Mănăstirea deținea moșii și livezi: Ioan Mavrocordat îi dăruise o prăvălie în București la 5 iulie 1718, Grigore I Ghica i-a dăruit o parte din moșia domnească din marginea orașului București, Grigore al II-lea Ghica i-a adăugat o altă parte, Mihai Racoviță a îngăduit egumenului mănăstirii să ia în stăpânire casa unui rău platnic etc.

Biserica mănăstirii a fost Rectitorită de domnul Constantin Mavrocordat în 1747, cu cheltuiala sa. Lucrările la noul lăcaș sau desfășurate sub supravegherea patriarhului Silvestru, care l-a sfințit în 1748, dându-i hramul Sfântului Ierarh Spiridon al

Trimitundei, Făcătorul de Minuni și Ocrotitorul celor bolnavi. Dintre puținele urme ale trecerii călătorilor levantini pe pământ românesc ce se mai păstrează, cea mai cunoscută este inscripția în arabă și greacă așezată în anul sfințirii pe fațada acestei biserici. Textul săpat în piatră deasupra ușii dinspre apus relatează că domnul Constantin Mavrocordat a zidit biserica din nou, cu toate clădirile dimprejur, pentru pomenirea părinților săi și a sa, dând-o „preasfântului apostolicesc și patriarhicesc scaun al mării cetăți a lui Dumnezeu, Antiohia”, „cetatea de reședință a lui Petru”. Patriarhul Antiohiei a dăruit mănăstirii o icoană pe lemn a ocrotitorului ei, Sfântul Spiridon al Trimitundei (icoană dispărută prin 1990). Centrul icoanei era ocupat de o icoană veche îmbrăcată în argint de Sultana Domnița, sora lui Constantin Mavrocordat, iar împrejur patriarhul Silvestru a zugrăvit 14 scene din viața Sfântului, care au primit inscripții în limba română. În partea de jos icoana avea o inscripție în limba arabă, scrisă în luna aprilie 1748 de sirianul Butros Nawfal, diac al Mănăstirii „Sfântul Spiridon”. Aici se spune că domnul Constantin Mavrocordat a zidit biserica mănăstirii din nou, „pentru pomenirea părinților săi și a sa, dând-o ca lăcaș ierarhilor și călugărilor arabi”.

Așezământul s-a păstrat ca mănăstire până la secularizarea averilor mănăstirești în 1863. Nu se știe când, după acest an, au fost demolate chiliile și alte clădiri ale mănăstirii. La 27 august 1987 vechiul lăcaș a fost demolat pentru a face loc Bulevardului Victoria Socialismului. Prin grija Patriarhului Teoctist, care a obținut o subvenție guvernamentală, biserica a fost reconstruită în 1992 – 1997, după fotografii de epocă, pe

același amplasament de pe Splaiul Independenței, la Podul Opereta (astăzi, Bulevardul Națiunile Unite, nr. 5 – 7). În noua clădire au fost așezate piesele din piatră salvate de părintele paroh Alexandru Zaharescu, păstrate după demolare la Mănăstirea Cernica.

In 1725, îndată după înscăunarea sa, patriarhul Silvestru a cerut Congregației de Propaganda Fide tipărirea la Roma a unor noi ediții ale *Liturgicului* (Snagov, 1701) și *Ceaslovului* (București, 1702). Solicitarea sa a fost respinsă, textele fiind considerate neconforme cu dogmele catolice. Ca urmare a acestui refuz, patriarhul sirian le-a scris după 1730 domnilor Moldovei și Țării Românești. El a obținut încuviințarea domnului Moldovei, Ioan Mavrocordat, pentru tipărirea mai multor cărți la Mănăstirea „Sfântul Sava” din Iași: în 1745, o nouă ediție a *Liturgicului* greco-arab de la Snagov (*Al Qondaq*); în 1746, o scriere a patriarhului Nectarie al Ierusalimului împotriva primatului Papei (*Qada alhaqq wanaql alsidq*) și, legată în același volum, traducerea arabă a scrierii lui Eustratie Argentin *Manual în contra infailibilității Papei*; în 1747, *Al-Asha al Rabbani* (Cina Domnului), traducere după *Sintagma kata azymon* a aceluiași Eustratie Argentin, și *Hotărârile sinoadelor de la Constantinopol cu privire la catolicism*, urmate de cinci scurte tratate polemice, cu privire la dezacordurile dintre dogmele ortodoxe și cele catolice, și de o *Mărturisire ortodoxă*.

Apoi Silvestru a plecat la București, unde funcționa o tiparniță la Mănăstirea „Sfântul Sava”, care depindea de Mănăstirea Văcărești (închinată Sfântului Mormânt), și alta la Mitropolie. Patriarhul

danților otomani pe care avea să-i întâlnească în călătorie să îi înlesnească deplasarea și să nu îi pună nicio piedică în colectarea de danii. Scrisoarea primită ca permis de trecere era adresată tuturor cadilor de pe drumul dintre Istanbul și Valahia (tc. *Eflak*).

La trecerea dintre secolele al XVII-lea și al XVIII-lea se crease o rețea de relații între Patriarhia ecumenică de la Constantinopol, Patriarhiile Ortodoxe din Orient, Curțile Moldovei și Munteniei și familii grecești care migrau din Epir și Macedonia de Vest către Istanbul, București, Iași, Constanța și Sibiu. Silvestru cunoștea generozitatea domnilor, ierarhilor și boierilor români, de care se bucuraseră și precursorii săi în Scaunul antiohian, danii care sunt probate de numeroase hrisoave păstrate la Arhivele Naționale ale României.

Sosind în Moldova în primăvara anului 1730, Silvestru a fost găzduit ca un oaspete de seamă la Mănăstirea „Sfântul Sava” din Iași, unde stătuse în urmă cu opt decenii și patriarhul antiohian Macarie III Ibn al Za'im cu suita lui. Despre datele călătoriilor patriarhului Silvestru în Țările Române avem mai multe surse, printre care însemnările sale din *Codicele* autograf nr. 124 de la biblioteca Patriarhiei ortodoxe antiohiene de la Ierusalim, *Cronica* lui Radu Popescu, care notează că Silvestru a stat o vreme în Țara Românească pe când se afla în scaun Nicolae Mavrocordat (înainte de 3 septembrie 1730, data morții domnului), și mărturiile din epocă, precum aceea culeasă de istoricul grec Constantin Sathas (1842 – 1914): „Bătrânii spun, prin tradiție, că turcii cădeau în genunchi în Mitropolia de la Iași când îl ascultau pe patriarhul Silvestru

Miniatură reprezentând pe regele David, Psaltire, Alep, 1706

slujind liturghia arăbește!” Chesarie Daponte (1713/1714–1784) scriează în *Cronica* sa un frumos portret al patriarhului: „Silvestru, urmaș venit din Cipru, virtuos, milostiv, pictor, a răposat în scaun, veșnică să-i fie pomenirea! Acesta a venit pentru milostenie la Iași, în zilele domnului meu Ioan-voievod [Mavrocordat]. Predica prin biserici și slujea Sfânta Liturghie în arăbește, căci știa [limba]. A tipărit și *Liturghia* în arăbește și grecește la Iași, și antimise [pânză pe care este reprezentat chipul lui Iisus Hristos în raclă].”

Silvestru se afla în 1744 la Iași, hotărât să înființeze acolo o tiparniță de limbă arabă. Ierarhul sirian este pomenit și în *Întrebătoare răspunsuri... pentru depărtarea de bucatele cele oprite făgăduinții călugărești*, tipărită la Mănăstirea Neamțului (1816), în prefața căreia arhimandritul Vasile de la Schitul Poiana Mărului relatează cum a stat la sfat în 1749 cu Silvestru la Curtea munteană, în fața domnului Constantin Mavrocordat, despre rânduielile postului.

Se păstrează la noi și acte semnate de Silvestru, iar la Damasc – corespondența patriarhului, din care cea mai importantă secțiune cuprinde scrisorile pe care și le-au adresat Musa Nawfal Trabulsi și Yusuf Mark, doi dintre ucenicii care au călătorit împreună cu el la București. Musa Trabulsi (m. cca 1773) era diacon în Biserica Antiohiei și secretar al patriarhului Silvestru la reședința din Damasc. Yusuf Mark, născut la Tripoli (Liban), a fost protosinghel al Bisericii Antiohiei și discipol al patriarhului Silvestru, înfățișat de anele bisericești ale orașului Beirut ca „dascălul iubitorilor de carte”, „primul dintre preoți, lumina științei

Mănăstirea „Sfântul Sava” din Iași

cunoscut și ca Abu Askar (m. 1787), episcop al Bisericii Greco-Ortodoxe antiohiene, a instalat către 1750 o tiparniță în prezbiteriul bisericii de la Mănăstirea „Sfântul Gheorghe”, unde se afla sediul Episcopiei Greco-Ortodoxe și al consiliului eparhial. El a obținut material tipografic nou, a cărui proveniență nu este indicată în izvoarele istorice contemporane. Cea mai credibilă sursă este tiparnița arabă de la Mănăstirea „Sfântul Spiridon” din București, metoc al Bisericii Antiohiene din vremea patriarhului Silvestru. Trebuie spus că primul atelier tipografic din Liban a fost acela de la Mănăstirea „Sfântul Ioan Botezătorul” din Shuweyr, care a fost înființat de Abdallah Zaher (m. 1748), un ucenic al lui Athanasie Dabbas, adept al uniției. Atelierul a aparținut comunității greco-catolice a acestei mănăstiri, tipărind carte arabă creștină de factură catolică începând din 1734.

Așadar, patriarhul Silvestru, oaspete al Curții de la București, a poruncit ucenicilor tipografi sosiți împreună cu el și așezați la Mănăstirea „Sfântul Spiridon” să sape o nouă garnitură de litere arabe. În preajma Paștelui din anul 1749 Yusuf îi scrie lui Musa că începuse să pregătească poansoane pentru litere arabe noi și că urma să le încheie până la Paște, astfel ca după sfânta sărbătoare să toarne noi litere din plumb. El își exprima speranța că această tiparniță va fi de cea mai bună calitate și că va fi instalată într-un loc liniștit, unde să lucreze netulburată.

Este limpede că patriarhul Silvestru dăduse poruncă nu numai să se confecționeze literele arabe necesare îndeplinirii programului său editorial, ci și să se preia pe cât posibil tehnica tiparului de la meșterii din Țările Române, astfel încât să fie instalată apoi în Siria o tiparniță, după modelul celei a înaintașului său, patriarhul Atanasie al III-lea Dabbas. Un argument în susținerea acestei ipoteze este și prezența la București a ieromonahului Mihail din Kurat al Zahab, ucenic tipograf în vremea lui Dabbas. El a fost, potrivit lui Yusuf Mark, unul dintre primii viețuitori ai Mănăstirii „Sfântul Spiridon”, a cărei comunitate monahală venită din Siria a avut de la început misiunea de a se strădui să asimileze cât mai multe cunoștințe despre arta tiparului.

Petrecând la București aproape trei ani, Yusuf Mark a revenit în Siria prin 1750, stabilindu-se în același an la Beirut. Este probabil că ma-

Spiridon” din București. La Beirut meșteșugul tiparului arab ortodox, născut în atelierelor românești, și-a continuat evoluția în mediul primitiv al comunității arabe creștine. Două cărți arabe au fost tipărite aici în mai 1752, *Psaltirea* și *Ceaslovul*, apoi a doua ediție a *Psaltirii*, în 1753, și un *Liturghier*. După modelul primelor litere arabe folosite puteau fi confecționate alte garnituri, așa cum se întâmplase și în 1705 – 1706 la Alep, unde literele arabe din tiparnița lui Antim Ivireanul au devenit model pentru cele săpate de ucenicii sirieni.

Traducerile și comentariile lui Rachid Hadad dovedesc faptul că la Mănăstirea „Sfântul Spiridon” din București au fost confecționate litere arabe în vremea șederii aici a patriarhului Silvestru (1747 – 1749). În anul următor literele arabe săpate și turnate la București, dar niciodată folosite aici, au ajuns în Liban, într-un

nou atelier instalat la Beirut. Legătura prin tipar între Iași, București și Beirut presupusă, dar niciodată probată este documentată prin această sursă excepțională, care vine să completeze informațiile furnizate de documente din arhivele românești. Împreună, aceste mărturii întăresc ideea că românii au contribuit la înființarea la Beirut a primei tiparnițe creștine pentru ortodocșii din Liban, fapt necunoscut în istoriografia românească de până acum. ■

Mănăstirea „Sfântul Spiridon” refăcută și pisană în arabă de deasupra ușii de intrare

كتاب

الأنجيل الشريف الطاهر والمصباح للتراجم النسوب إلى
الأربع رسل الأنجيليين الالاميين وهم متى
وقص البشراة ولوقا ويوحنا
التدبيرات قد طبع الان
بالحديث
بمصر في السيد الأجلد يوانى مارايه
الجنان طلبا للاجر
والنواب
وذلك في سنة الف وسبعمائة
وتأليفه مسيحية في
شهر كانون
الثاني

Evanghelic din 1708

știa că domnul Constantin Mavrocordat era un mare susținător al tiparului: după cum îl descriu cronicile vremii, „când a trecut domn la Iași (1741), a îndemnat pe vlădicii moldoveni să înființeze în eparhiile lor tiparnițe pentru tipărit cărți bisericești; și a adus de la București *Evangheliu*, *Apostole* și *Liturghii* tipărite în românește și a pus să se citească în biserici. Și iarăși, poate că ar fi cheltuit și bani din punga sa pentru tipăritul vreunei cărți, «di n-ar hi avut casă grē [...] cu mulți mîncăi»“.

Colecția de corespondență a lui Musa al-Trabulsi este bogată în informații despre patriarhul Silvestru și anturajul lui. La 21 noiembrie 1747 Musa al-Trabulsi îi răspunde prietenului său Yusuf Mark, aflat la București, unde patriarhul se stabilise de mai multă vreme, preocupat să obțină o nouă garnitură de litere arabe. Mark compusese o prefață la versiunea arabă a *Actelor Sino-dului* de la Constantinopol din 1737, tipărite la Iași: „Când au încheiat această muncă, au desființat imprimeria și acum tocmai încheie de turnat ma-

trițele pentru litere noi, fiind pe cale să toarne literele. Tiparnița va putea lucra în jurul Postului. Până atunci Preafericirea Sa [...] i-a încredințat lui Mark patru copii valahi – elevi ai lui Butros, fiul lui Musa pentru ca Mark să le predea gramatica arabă *Al'Adjurrumiya* [...]; patriarhul o duce bine, se bucură de mare prețuire în ținuturile românești. Curtea sa este vizitată des

de notabilități, bărbați și femei, care vin după binecuvântare și rugăciuni. Voievodul îi arată dragoste adâncă și mare cinste. În zilele de duminică și la marile praznice îl invită să slujească Sfânta Liturghie acolo unde se află el de față. Mark a văzut toate acestea cu ochii lui. I s-a relatat de asemenea și următorul fapt minunat. Înainte ca patriarhul să sosească la București țara fusese cotropită de un val uriaș de lăcuste. Atunci voievodul l-a rugat să sfințească apă ca să stropască toate locurile acoperite de lăcuste. Apa sfințită de patriarh a reușit în mod miraculos să alunge aceste ființe loc după loc, timp de o lună de zile, până ce întreaga țară a fost slobozită de ele. Înaintea acestei minuni, încrederea pe care o au în rugăciunile sale a crescut și mai mult.“ Episodul, consemnat în cronică eparhială, s-a petrecut în 1747 la biserica mare din târgul Urziceni.

După afirmațiile lui Musa, literele create la București de tipograful sirian Girgis Abu Sha'r erau mai mari decât „literele vechi“ (cele folosite la Iași). Totuși, patriarhul nu va fi mulțumit de aceste litere. Potrivit lui Haddad, „la mij-

locul lunii octombrie 1748 Yusuf Mark îi scria de la București lui Musa că întrucât tipograful sirian nu reușise să confecționeze o nouă garnitură de litere arabe, cu toată cheltuiala făcută de patriarh, ei plecaseră împreună la Constantinopol. În urma eșecului acestui tipograf nepriecut Preafericitul i-a încredințat tiparnița lui Mark, cu tot materialul tipografic existent. După plecarea patriarhului la Constantinopol, Yusuf Mark a continuat să locuiască la Mănăstirea [„Sfântul Spiridon“], metoc al Patriarhiei Antiohiei. Aici mai viețuia ieromonahul Mihail din Kurat al Zahab (Liban) și diaconul Partenie din Adana. Diaconul Teofan, hirotonit preot, este starețul așezământului. În mănăstire mai trăiesc un servitor român și Kir Macarie, episcopul de Ahizka (eparhie din Georgia).“

O scrisoare fragmentară din 29 iulie 1748 îi comunică lui Musa că patriarhul și-a încheiat misiunea în ținuturile românești și că măriia sa Grigore bei i-a dat încuviințare să plece acasă la 18 august. După întoarcerea patriarhului Silvestru al Antiohiei la Damasc în 1749, în tiparnițele românești nu a mai fost imprimată nicio carte în litere arabe.

La mijlocul secolului al XVIII-lea în orașul Beirut climatul intelectual era mai viu și mai efervescent decât acela din Damasc. Numeroși sirieni care călătoriseră în Europa au ales, la întoarcere, să-și continue activitatea la Beirut, metropolă care devenise foarte atrăgătoare pentru elita intelectuală ortodoxă.

După întoarcerea în Siria Yusuf Mark a plecat curând la Beirut, unde a condus o tiparniță nouă și a deschis o școală de limbă și științe teologice. Un șeic învățat, Yuseif Niquila al Gebeyli,

Germani pe Calea Victoriei

drept străini de sentimentele firești ale țării pe acei ce nu vedeau în trupele țarului decât pe cea grozavă hoardă, care nu lasă în urmă-i decât pustiul și jalea. Dar nimic mai mult ca războiul european n-a putut desveli la noi o atât de mare lipsă de cultură a mediului public, care în ignoranța lui nu putea crede decât pe pehlivani și vânduții intereselor străine.

15 Noembrie [1916]. Până la această dată capitala Olteniei a căzut și ea în mâinile germanilor. Se poate spune că întreaga Oltenie este de acum în posesiunea lor. Comandantul suprem al trupelor care au operat în această regiune este Wilhelm de Hohenzollern, fratele mai mare al regelui nostru. Odată cu predarea orașului s-a afișat un manifest cu conținutul următor: „Proclamație/ Către populațiunea miciei Valahii/ Am venit să pedepsim România, nu pe români. Am venit să pedepsim pe acela care și-a

[...] țara, familia și și-a călcat cuvântul de onoare. Am venit să pedepsim pe aceia care și-au vândut și trădat țara. Se dă un termen de patru zile acelor ce vor să plece în liniște, iar cei ce vor să rămână se vor supune obligațiunilor noastre. Toate rechizițiunile se vor plăti în numerar. W. de Hoh.“ [La C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. II, Editura Albatros, București, 1993, p. 75, textul este transcris astfel: PROCLAMAȚIE/ către Populația Miciei Valahii/ „Am venit să pedepsim România, nu însă pe români, să pedepsim pe acela care a trădat Casa, familia și țara și și-a călcat cuvântul de onoare. Am venit să pedepsim și pe aceia care și-au trădat și vândut țara. Decidem: toți acei care vor să părăsească orașul li se dă un termen de patru zile spre a-l părăsi în liniște, iar cei ce rămân se vor supune obligațiunilor impuse de noi. Toate rechizițiunile vor

fi plătite în numerar!“ ss/ Wilhelm de Hohenzollern – n.n.].

Această proclamație a putut fi adusă de un aeroplan care a aterizat la Craiova înainte de predarea orașului, din cauza unui defect de motor, și care apoi s-a putut ridica.

Tot în acest interval se dau lupte crâncene la Drăgășani și în jurul Caracalului. În unele

Fratele mai mare al regelui Ferdinand, prințul Wilhelm de Hohenzollern (1864 – 1927), s-a aflat la comanda trupelor de ocupație germane din Oltenia

puncte germanii au trecut Oltul, unde se credea că va fi o mare rezistență din partea noastră. Rând pe rând cad apoi orașele din partea occidentală a m[M]unteniei.

Se vorbește tot mai mult de evacuarea orașului București. Svonul îngrozește pe toată lumea. Nu e în adevăr lucru puțin să cedezi capitala țării în mâinile dușmanului. Gravitatea e cu atât mai mare la noi, cu cât politicianii

Inedit

ÎNSEMĂNĂRI DIN RĂZBOI

ȘTEFAN POPESCU-FILUTZĂ

Printre sursele directe de cunoaștere a trăirilor și faptelor participanților la război, un loc de prim ordin îl ocupă jurnalele, însemnările de război și memoriile. La un secol distanță se mai află, încă, asemenea surse inedite. Avem posibilitatea să oferim cititorilor revistei Magazin istoric fragmente din jurnalul (însemnările) din război ale lui Ștefan Popescu-Filutză privind perioada noiembrie 1916 – iulie 1917. Textul întreg, din care nu ni s-au păstrat decât 18 file, a fost scris cu creion negru sau creion chimic pe un registru. Însemnările nu sunt zilnice, ci periodice, probabil în momentele în care posesorul a dispus de timp liber.

Ștefan Popescu-Filutză, originar din județul Gorj, era medic veterinar. După război a fost unul dintre întemeietorii și conducătorii organizației Partidului Țărănesc (apoi P.N.-Ț.) din județul Prahova (1919) și prefect al județului în perioada 1929 – 1931 (Marca carte a Ploieștiului, Editura Ploiești-Mileniul III, 2011). Mobilizat în august 1916, a făcut serviciu militar la depozitul (stația) de remontă a (cailor de) cavalerie. A făcut războiul ca necombatant, nu în linia întâi, ci în spatele frontului. A avut astfel timpul necesar să consemneze faptele cunoscute direct sau din relatările presei ori ale refugiaților și sătenilor din localitățile unde a staționat depozitul de remontă, în timpul retragerii armatei române și după stabilizarea frontului pe linia Mărășești-Nămoloasa-Galați.

ROUMANIA DECLARES WAR UPON AUSTRIA:
GERMANY WILL FIGHT ON SIDE OF HER ALLY

Ziarul International Herald Tribune își anunță cititorii că România a intrat în război

Însemnările nu se referă direct la operațiunile militare. Parafrazând titlul celebrului roman scris de Erich Maria Remarque, putem spune că ar putea fi intitulat Pe frontul de est nimic nou. Nimic nou, cu excepția dramei retragerii, a tragediilor tăcute ale civililor refugiați din fața ar-

matelor Puterilor Centrale, care cucereau teritoriul Olteniei și Munteniei, precum și a suferințelor provocate de ostașii armatei rusești aliate, care se purtau mai curând ca niște inamici.

Textul lui Ștefan Popescu-Filutză ne-a fost donat de un elev, George Drăghici. Familia Drăghici locuia în casa naționalizată a lui Popescu-Filutză. Scotocind prin podul casei, elevul a găsit, printre alte lucruri rămase de la fostul proprietar, registrul cu însemnările din război. Spirit generos, a rupt registrul în două, donând o parte directorului Muzeului Județean de Istorie din Ploiești, Victor Teodorescu, și alta, profesorului său de istorie. Facem investigații pentru a depista unde se află partea de jurnal ajunsă la Victor Teodorescu, după decesul acestuia.

Textul pe care îl publicăm respectă ortografia autorului, cu excepția apostrofului redat prin cratimă. Din primele pagini aflăm că autorul, împreună cu unitatea militară de care aparținea, se găsea la Mizil. Ștefan Popescu-Filutză ne oferă informații indirecte despre desfășurarea operațiunilor militare și creionează, pe viu, imaginea refugului autorităților și civililor.

Se vorbește de ruși ca de salvatorii noștri și, desigur, ei nu cred altfel, de vreme ce jefuiesc populația pe unde trec ca într-o țară cu-

cerită. Nu e nevoie de multă gândire pentru a ști că Rusia nu-și apără aci decât propriile ei interese, care sunt incomparabil mai mari decât

ale noastre, chiar dacă fără ei am fi amenințați cu ocupațiunea întregii țări. Abia acum, deși foarte târziu, pot să vadă și acei ce considerau

Trenuri transportând fie trupe, fie civili speriați de invazia germană...

În Mizil, cu toate că populațiunea vede acest imens exod de fricoși, lumea e totuși liniștită. Șederea în localitate a depozitului nostru de remontă le dă curaj. De două ori s'voindu-se în timpul cantonamentului nostru că vom pleca, toată lumea s-a înfricoșat ca și când plecarea noastră ar fi indiciul cel mai sigur al invaziei dușmanului. Atât de multă influență au ofițerii și trupa asupra populațiunei, încât într-una din zile o damă bătrână mi-a eșit înaintea plângând și rugându-mă săruior să mă mut de la gazda unde stam, de altfel foarte bine, într-una din camerele casei sale, ceea ce negreșit că am fost și nevoit să fac.

20 - 25 Noembrie. Se așteaptă din zi în zi căderea orașului București. Comunicatele oficiale deja destul de laconice devin tot mai nebulose. Ziarele apar tot mai rar și nu conțin nimic. Populația orașului, din agitată cum era, devine mai calmă. Toate marile dureri în genere se termină prin calm.

Emigrarea își urmează cursul atât pe șosele, care sunt arhipline, cât și în trenuri, care sunt supraîncărcate. În vagoanele de transportat vite, precum și în acelea deschise în care altă dată se transportau lemne, se vede lume din aceea care ar fi protestat cu cea mai mare vehemență dacă un tren accelerat ar fi stat într-o stație câte un minut mai mult.

Acum stau cu ceasurile prin stație trenuri care manevrează neconținut și sunt foarte mulțumiți că au putut găsi câte un loc cât de mic în picioare, chiar cu neplăcerea devenită în aceste împrejurări foarte mică de a face câte 30 - 40 de ore de la București la Mizil. Se spune că unii călători, înainte de a ajunge la gară spre a prinde vreun tren, au trebuit să abandoneze unele geamantane pe care nu le puteau transporta destul de repede și unul care aruncase deja două geamantane pe stradă, ajungând la gară și vrând să se așeze în vagon, unde n-avea loc nici singur, a abandonat și

pe al treilea geamantan care conținea strictul necesar, numai ca să aibă puțința să se prindă de ultimul vagon al trenului care pleca din Capitală și să-și asigure viața.

Războiul este în regiunile invadate de o grozăvie fără seamăn. La el participă într-un grad populația civilă și militară.

Plecând într-o permisie de câteva ore la Ploiești am făcut patru zile. De la R. Sărat, unde de abia sosisem, și până la a doua stație am făcut șapte ceasuri.

În această stație [stația Boboc] am găsit trenul ministerial cu toți miniștrii care așteptau de trei zile rezultatul luptelor care se dau la Titu și în împrejurimile Bucureștiului. Cum germanii chiar în seara de 20 N[oem]brie [1 decembrie stil nou - n.n.] ajunseseră la Ciocănești, orice speranță era pierdută și trenul guvernamental a trebuit să plece la Iași. [„S-a format deci un tren ministerial și plecarea s-a fixat pentru vineri, [19 noiembrie stil vechi - n.n.] 2 decembrie, la ora 10 seara [...] Trebuia să ne oprim a doua zi dimineața la Boboc, prima gară după Buzău [...] Spre miezul nopții trenul ministerial a pornit spre Boboc. La Boboc, în gară ne-a tras vagoanele lângă o magazie veche de cereale și acolo a fost, două zile hotărâtoare și istorice, reședința Guvernului român. Trei vagoane și o locomotivă sub continuă presiune [...] De fapt nu era tot Guvernul, eram numai câțiva [...] Alecu Constantinescu, Rado-vici, Morțun, Victor Anto-

noștri au avut grija să centralizeze toată viața publică a țării în Capitală, pentru ca să poată ei opera mai cu succes.

Cedarea Capitalei e dar de o importanță atât de covârșitoare, încât echivalează cu pierderea campaniei de război. Banca Națională, ministerele, legațiunile etc. au și început să fie transportate la Iași, care e deja arhiplin. Trenuri de marfă cu mare viteză curg neconținut spre Moldova, șoseaua e plină de automobile cu familiile celor ce au cerut războiul cu orice preț. În fine, e un exod de populație din Capitală, care, amestecată cu refugiații din Oltenia și Muntenia, dă faptului un aspect din cele mai îngrozitoare.

Cafenele și birturile din Mizil unde stăm încă sunt pline cu lume refugiată de toate nuanțele, aparținând tuturor straturilor sociale. Fiecare a descoperit cu acest prilej rude sau cunoscuți pe care de altfel îi uitase de mult, dar care acum sunt mai necesari ca oricând.

Am întâlnit unele cunoștințe care mergeau în Moldova, pe care de altfel nu o văzuseră niciodată și unde nu aveau nici măcar vreo rudă. Unde se va adăposti această imensă masă de oameni ce curge neconținut zi și noapte, cu ce se vor hrăni toți acei ce și-au părăsit căminurile în timp de iarnă și și-au lăsat averile lor în voia soartei? Nimeni nu știe. Un fapt e cert. În Moldova va fi o foamete cum nu s-a pomenit și nici autoritățile nici lumea însăși

Gara din Buzău sub ocupație inamică

Odată cu pătrunderea inamicilor în România [în 1916], a început și dezastrul și ruina țării. Mare parte din populație, începând din Oltenia, cuprinsă de panică, și-a părăsit căminurile și averea, luând drumul pribegiei spre Moldova. Trăsurile încărcate cu bagaje și automobilele se țineau lanț în lungul șoselei, mai cu seamă în cursul lunii noiembrie [...]

Orașul Buzău [unde se mutase între timp cu serviciul, soția și cei trei copii] era vadul pe unde se scurgea puhoiul pustiitor al dușmanilor țării. Tragedia din noaptea de 1 spre 2 decembrie 1916 va rămâne imprimată pentru totdeauna în mintea buzoienilor. Tunurile cari se descărcau în acea noapte în apropierea orașului zguduiau din temelie toate casele. Focurile mitralierelor și șrapnelurilor se încrucișau în aer deasupra orașului, unde făceau explozie, având aspectul unor focuri de artificii.

La gară s-a dat foc de către ai noștri, ca să nu cadă în mâna dușmanului, unor depozite de materii explozive, ale căror flăcări și lumină se înălțau până sus, pe bolta cerului, producând astfel de detunături, încât la mai toate casele cu ferestre spre miazăzi s-au sfărâmat geamurile. Tot în acea noapte rușii cari au părăsit orașul au prădat mai întâi prăvăliile din centru, după cari au incendiat un șir de prăvălii din strada Târgului. Aceste prăvălii a doua zi nu erau decât niște ruine fumegânde. Acea noapte de teroare și infern cea mai mare parte din populația orașului a petrecut-o în beciurile caselor, unde se credea mai la adăpost. Multe din case au fost atinse și ruinate de ghiulelele tunurilor, care bubuiau la marginea orașului.

În dimineața zilei de 2 decembrie, armata inamică a ocupat orașul, fiind reprezentanții ei primiți de o deputație compusă de mai mulți cetățeni, în frunte cu C. Jarca; iar armata încartiruită pe la casele particulare, în localurile publice și în cazărmile din localitate.

(Dionisie V. Craifaleanu, 1843 – 1925,
însemnare inedită din
jurnalul prezentat de nepot,
prof. univ. Dionisie Craifaleanu,
în *Magazin istoric*, nr. 3 – 6/2014)

nu gândește la aceasta. Trebuie să se sfătuiască și să se stăruiască cât se poate, ca lumea să prefere mai bine ocupația dușmanului decât să

pornească cu copiii, cu bătrânii și bolnavii într-un necunoscut din care nu are de așteptat decât suferințe, mizerie și nenorocire.

CONSTANTIN I. KARADJA UN „DREPT ÎNTRE POPOARE“

OTTMAR TRASCĂ,
STELIAN OBIZIUC

În galeria personalităților care s-au evidențiat prin intermediul acțiunilor întreprinse în favoarea evreilor cu cetățenie română rezidenți pe teritoriul Germaniei național-socialiste, respectiv în statele aflate sub ocupația/controlul Reichului în perioada celui de Al Doilea

Război Mondial, diplomatul, juristul, istoricul și bibliofilul român Constantin I. Karadja (1889 – 1950) ocupă un loc aparte. Chiar dacă activitatea sa culturală remarcabilă a fost cunoscută și apreciată ca atare în cadrul mediilor intelectuale din România și străinătate, pentru opinia publică internă și internațională eforturile diplomatice considerabile întreprinse de Constantin I. Karadja în beneficiul evreilor cu cetățenie română expuși persecuțiilor naziste au rămas pentru o lungă perioadă, practic, necunoscute.

Documentele păstrate în arhivele din România, și avem în vedere îndeosebi fondurile documentare din cadrul Arhivei Ministerului Afacerilor Externe, introduse treptat în perioada postdecembristă în circuitul științific, relevă o serie de aspecte, în marea lor majoritate inedite, cu privire la activitatea prodigioasă desfășurată de diplomatul Constantin I. Karadja în calitățile sale succesive de șef al Secției consulare a Legației României la Berlin (1932 – 1936), consul general al României în Capitala celui de Al Treilea Reich (1936 – 1941) și, ulterior, șef al Direcției Afaceri Consulare din cadrul Ministerului Afacerilor Străine (1941 – 1944), în vederea salvării de la persecuție și exterminare a evreilor cetățeni români rezidenți pe teritoriul Reichului (1932 – 1938) sau în statele ocupate/controlate de Germania nazistă. De altfel, aceste surse documentare au stat la baza inițiativei Muzeului Memorial al Holocaustului din Washington și Institutului Yad Vashem din Ierusalim, încununată prin acordarea postum a distincției de „Drept Între Popoare“, la data de 18 aprilie 2005. Pregătim și va apărea în curând un volum (Diplomați români în slujba vieții. Constantin I. Karadja și salvarea evreilor români din Europa în timpul celui de Al Treilea Reich. 1932 – 1944; Editura „Argonaut“ din Cluj-Napoca), ce va prezenta cititorilor, prin documente, activitatea acestui diplomat.

Iată în continuare, pentru cititorii revistei Magazin istoric, principalele momente ale activității lui Constantin I. Karadja pentru salvarea evreilor cu cetățenie română.

Constantin Ioan Lars Anthony Demetrius Karadja s-a născut la 12/24 noiembrie 1889, la Haga. Certificatul de naștere menționează ca părinți pe principele Ioan Karadja, beylerbeyi al Rumeliei – care la

acea dată îndeplinea funcția de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Imperiului Otoman pe lângă suveranii Țărilor de Jos și Suediei –, respectiv pe Marie-Luisa Smith, cetățean suedez, provenită dintr-o familie înstărită.

nescu și cu mine; și încă Morțun, atras de anumite seducțiuni la Focșani, a găsit un automobil și ne-a lăsat singuri tot timpul". I.Gh. Duca, *Memorii*, vol. III, Editura Machiavelli, București, 1994, pp. 97, 99 – n.n.].

Din stația Boboc, a trebuit să mă întorc înapoi la R. Sărat, unde am ajuns la zece ore de la plecare, la ora 12 noaptea. Cum vream cu orice chip să mă duc la Ploiești, care avea să capituleze în curând, după o serie de peripeții, am plecat cu niște automobile care aveau direcția spre București.

Ajuns la Ploiești am găsit lumea de altfel liniștită, dar tot sub impresia grozavă a ocupațiunii ce se aștepta să aibă loc. Pătruns încă de la începutul războiului european de credința

că cel puțin în mod parțial vom fi învinși dacă vom intra într-o alianță în care Germania va fi de partea adversă, priveam cu răceală evenimentul grav ce avea să se producă.

Cunoscuții și prietenii, adversarii ai părerilor mele, cu care discutasem mult chestiunea soartei noastre în această eventualitate și care văzuseră împlinindu-se aproape toate urmările acțiunii noastre pe care le evidențiasem cu toată încredințarea că nu va fi altfel, îmi cereau acum sfatul de modul cum trebuie să procedez. Atât de mulți din aceia ce cu puțin înainte de războ-

iul nostru începuseră să mă ignoreze mă opreau pentru a-mi solicita părerea asupra modului cum trebuie să procedez față de această împrejurare, încât din oraș până acasă, distanță de cel mult 1 km, am făcut cu trăsura, fiind oprit la fiecare pas, mai mult de un ceas.

Când am plecat de acasă am rămas cu impresia ascunsă că nu voi vedea pe ai mei decât după multă vreme sau... poate niciodată. În această lungă

... și care iau calea refugului și pe șosele, cu avutul personal strâns în grabă

despărțire pe care eu o cred că poate fi de aproape un an câte nu se pot întâmpla? Mai cu seamă într-o campanie de iarnă câte nu pot fi de așteptat?

De câte ori în cursul vieții n-aș fi dorit să dispar sub o formă sau alta, numai să se vadă ce grea e viața fără mine? Prin moarte nu satisfaceam dorința mea, deoarece nu puteam ști că adevărul a fost în adevăr recunoscut după dispariția mea. Știam bine că faptul se va petrece negreșit, dar el n-avea decât o importanță teoretică, eu neputând lua cunoștință de el și nici firea mea

miiloasă neputând să intervină în vreun fel oarecare.

Acum împrejurarea care mă aruncă dincolo de front mă transformă într-un mort-viu, care tot mai are putința să mai vadă cât a putut fi prețuit și cât a contat absența lui pe un timp atât de îndelungat.

Cu acest sentiment rezultat al unor lungi suferințe, picăturile de lacrimi, care la despărțire vrea să pornească din ochi, se opresc. Prea am avut multe suferințe pentru ca chiar la o asemenea despărțire să mai pot plânge.

În gara Ploiești, deși numai ora 4 dim[ineata], peroanele [erau] pline de cei doritori de a se refugia. Cu mare greutate abia am putut lua un tren pe la ora 9, trebuind pentru aceasta să merg

pe jos la stația Teleajen, întrucât trenurile care plecau nu se putea afla precis dacă merg spre Urziceni sau spre Buzău.

În două zile de călătorie, am ajuns în fine la R. Sărat, după ce am mers pe jos 25 de km, ca să prind din seria mare de trenuri care staționau pe linie pe cel dintâi din capul seriei. Altfel riscam să nu vin decât după 10 – 15 zile prin Brăila, cum au avut de suferit cei ce n-au procedat în acest fel.

(Va urma)

**Prezentare și editare
Traian D. LAZĂR**

ților române drept o posibilă cale de urmat adoptarea poziției guvernului britanic. „Guvernul englez – a răta diplomatul român în raportul înaintat la 6 iulie 1938 ministrului de Externe Nicolae Petrescu-

Comnen – bazându-se pe tratatul de comerț și navigație din 17 august 1925, încă azi în vigoare, [...] este însă hotărât a acorda evreilor cetățeni britanici tot ajutorul diplomatic necesar pentru a împiedica confiscări de proprietate prin punerea acelor averi «în deplin acord cu

Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la București, cere la Berlin verificarea consulului general al României din capitala Reichului

necesitățile economiei germane». Deoarece ne bucurăm, conform Articolului 1 al tratatului nostru de comerț cu Germania din 26 martie 1935, de tratamentul națiunii celei mai favorizate, vom urma de aproape, în măsura posibilului, pozițiile câștigate de guvernul englez în legătură cu această chestiune“.

După izbucnirea și extinderea conflagrației mondiale, Constantin I. Karadja a fost, după știința noastră, primul diplomat român care a atras atenția forurilor decizionale din București asupra măsurilor implementate de autoritățile naziste în vederea deportării evreilor din Germania, Austria și protectoratul Boemiei și Moraviei în lagărele constituite în acest scop în Polonia

Efectele „Noptii de cristal” din Germania

mului nazist de a crea un „Jüdisches Reservat” (Protectorat evreiesc) în regiunea orașului Lublin din Polonia. Potrivit informării anexate raportului, autoritățile naziste plănuiau deportarea unui număr de aproximativ 3.000.000 de evrei din Germania, Austria și Protectoratul Boemiei și Moraviei, primele transporturi cu evrei din Viena fiind implementate „în condițiuni aspre, pentru a nu întrebuița un cuvânt mai tare”. Totodată, Constantin I. Karadja a anexat raportului și informării confidențiale menționate o serie de copii ale unor scrisori adresate de evreii internați deja în lagărele din Polonia care, ținând cont de faptul că au trecut prin cenzura germană, descriau, în opinia diplomatului român, „situația evreilor deportați în culori mai puțin negre decât trebuie să fie starea lor reală“.

Așa cum era de așteptat, rapoartele critice înaintate Centralei din București de Constantin I. Karadja cu privire la persecuția evreilor – inclusiv a celor cu cetățenie română – din Germania și, în general, evoluția nefavorabilă

a situației politice, economice și militare din Reich, îndeosebi după izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial, nu au rămas necunoscute autorităților germane. Astfel, într-un raport înaintat Berlinului la 6 ianuarie 1940, ministrul plenipotențiar german la

Evrei din Chișinău...

Principele Ioan Karadja

În urma decesului timpuriu al tatălui, Constantin I. Karadja pleacă cu mama în Suedia. După încheierea studiilor liceale în Stockholm, Karadja se înscrie în 1908 la Facultatea de Drept din Londra pe care o va absolvi

doi ani mai târziu, devenind totodată membru al Baroului de avocați britanic.

În acest moment, tânărul Karadja optează în favoarea unei cariere în diplomatie, ce se va întinde cu mici întreruperi pe durata a aproape trei decenii și se va încheia brusc, înainte de vreme, în 1947. Astfel, în perioada 1910 – 1913 își desfășoară activitatea în cadrul Departamentului Politic al Ministerului de Externe otoman în calitate de atașat de legăție și, ulterior, de secretar de legăție. Demisionat în octombrie 1912 din diplomația Imperiului Otoman, Constantin I. Karadja se reîntoarce în Suedia, unde activează următorii ani în cadrul băncii „Sveriges Privata Centralban” (1914 – 1915). În anul 1916 se stabilește în România, în urma căsătoriei cu domnișoara Elena Marcela Caradja, iar în 1920 obține cetățenia română. În același an este numit consul în cadrul Ministerului Afacerilor Străine, moment ce marchează debutul carierei sale în diplomația română, în cadrul căreia avea să dețină funcții importante.

În contextul măsurilor antisemite inițiate și aplicate de regimul nazist, Constantin I. Karadja, în calitate de consul, apoi consul general la Berlin, a acordat în rapoartele și referatele adresate Centralei Ministerului Afacerilor Străine de la București o atenție deosebită situației evreilor, cetățeni români, situați pe teritoriul Reichului. Într-un amplu raport întocmit la câteva zile după evenimentele ce au intrat în istorie sub denumirea de „Noaptea de cristal” (pogromul contra evreilor din Germania nazistă, noiembrie 1938), Con-

stantin I. Karadja, referindu-se la soarta evreilor cu cetățenie română, arăta: „În ceea ce privește situația cetățenilor noștri nearieni, am început să strâng materialul necesar. În fiecare zi îmi sosesc noi povești de jale. Unele prăvălii au fost complet distruse, împreună cu locuințele particulare ale proprietarilor, marfa fiind sistematic distrusă împreună cu mobilierul prăvăliilor și obiectele casnice și chiar rufăria și hainele victimelor. În alte cazuri, unde prăvăliile erau închise cu gratii de fier, nu s-a putut pătrunde, numai geamurile și firmele luminoase sau de sticlă fiind nimicite. N-am vrut să sfătuiască pe cei interesați să prezinte ei singuri reclamații la poliție, deoarece s-ar expune atunci poate la noi șicane”.

În continuarea raportului, consulul general român atrăgea atenția asupra faptului că „mai toți evreii titulari de pașapoarte românești vor fi siliți, într-un fel sau altul, să părăsească în scurt timp Germania. Devine din ce în ce mai greu pentru acest oficiu a obține din partea poliției germane revocarea sau cel puțin amânarea unor ordine de expulzare. Dacă nenorocitul expulzat nu este primit în România sau în vreo țară extra-europeană, este amenințat cu închiderea într-un câmp de concentrare, de unde foarte mulți vor dispărea fără urmă [sublinierea noastră]”.

În fața radicalizării atitudinii intolerante a autorităților naziste și a extinderii măsurilor antisemite adoptate față de cetățenii evrei din cel de Al Treilea Reich, Constantin I. Karadja propunea inițierea unor consultări cu reprezentanții diplomați și consulari ai S.U.A. și Marii Britanii în vederea stabilirii și adoptării de către România a măsurilor necesare protecției evreilor cetățeni români. În acest sens, Karadja sugera autorită-

Constantin și Elena Marcela Karadja

Ion Antonescu și ministrul Germaniei la București, Wilhelm Fabricius

evreică“ – a unui semn convențional pe pașapoartele cetățenilor români de origine evreiască „cunoscut de autoritățile noastre, dar ținut pe cât posibil discret, dacă nu confidențial, de exemplu să punem un semn x la rubrica «semne particulare» din pagina a doua a pașapoartelor noastre, îndată ce este vorba de un evreu sau de o evreică, și aceasta fără ca să insistăm în scris asupra rasei lor“, propunere ce a fost acceptată de Conducătorul statului.

In noiembrie 1941, Legația germană din București a chestionat guvernul român dacă dorea să recheme într-un anumit interval de timp evreii cu cetățenie română din teritoriile aflate sub controlul Germaniei naziste sau lăsa în seama părții germane „deportarea acestora în ghetourile din est“. În răspunsul său, vicepreședintele Consiliului de Miniștri Mihai Antonescu a susținut că „Guvernul român nu are niciun interes ca evreii români să se reîntoarcă în România“, deportarea acestora urmând să fie lăsată în seama Reichului. Această decizie funestă a pecetluit practic soarta a mii de evrei cu cetățenie română din Germania sau din statele europene ocupate/controlate de Reich, rămași îndeosebi în anii 1942 – 1943 fără nicio protecție în fața măsurilor antisemite promovate de autoritățile naziste.

În urma răspunsului primit din partea guvernului român, autoritățile germane au început să includă, în cursul anului 1942, și evreii cu cetățenie română în cadrul operațiunilor de deportare a evreilor de pe teritoriul Reichului sau din statele ocupate/controlate, fapt ce a determinat proteste repetate din partea

... în vreme ce Ministerul Afacerilor Străine, pe care îl conducea, cerea misiunilor diplomatice românești să acorde „întreaga protecție tuturor cetățenilor români aflați în străinătate“

reprezentanțelor diplomatice române. Aceste intervenții se explică prin dispozițiile primite de legațiile și consulatele României cu privire la statutul evreilor cetățeni români aflați peste hotare în cursul anului 1941. Astfel, în mod paradoxal, la 11 noiembrie 1941 – cu puțin timp înainte ca vicepreședintele Consiliului de Miniștri Mihai Antonescu să transmită răspunsul formal, citat anterior, al factorilor decizionali din București la interpelarea guvernului german –, Direcția Afacerilor Administrative și Judiciare din cadrul Ministerului Afacerilor Străine a elaborat și trimis misiunilor diplomatice românești din străinătate circulara nr. 81.557, ce prevedea obligația acestora de a oferi „întreaga protecție tuturor cetățenilor români aflați în străinătate, fără nicio distincție, semnalându-se toate cazurile în care persoana sau proprietatea lor ar fi lovite de măsuri speciale discriminatorii“.

(Va urma)

Radio
România
Cultural

Știința în cuvinte potrivite

La Radio România Cultural
Cu Corina Negrea și Dan Manolache
Luni-vineri, de la ora 13.20

București, Wilhelm Fabricius, atrăgea atenția că, în conformitate cu informațiile recepționate pe cale confidențială, în notele și informările adresate cercurilor decizionale din România, consulul general român la Berlin ar prezenta situația din Reich în culori extrem de sumbre. „Germania nu va rezista războiului, ar exista o stare de nemulțumire aproape de revoluție a poporului german împotriva național-socialismului, că în colțurile străzilor din Berlin s-ar lipi zilnic afișe îndreptate împotriva Führerului etc.” Deși diplomatul german susținea că, personal, manifestă un anumit grad de scepticism față de informațiile recepționate, totuși solicita verificarea acestora la Berlin,

Mihai Antonescu afirmă dezinteresul autorităților române ca evreii cetățeni români să revină acasă...

pentru a descoperi, pe de o parte, sursele de proveniență ale informațiilor „false”, pe de altă parte, pentru a afla concepțiile ministrului plenipotențiar Radu Crutcescu și ale soției sale, care „pălăvrăgește mult”.

La 7 martie 1941 Ministerul Afacerilor Străine a emis circulara nr. 17.157 (*Magazin istoric*, nr. 10, 11/2000), prin care reprezentanțele diplomatice ale României erau îndrumate „a dispune facerea pe viitor a mențiunei «EVREU – EVREICĂ» pe pașapoartele naționale eliberate de Oficiul Dvs. cetățenilor români evrei de origină. Această mențiune se va face pe pagina întâia în colțul de stânga sus. Criteriile după cari se vor aplica aceste mențiuni sunt cele specificate în decretul lege no. 2.650 din 8 august 1940, privitor la Statutul juridic al evreilor – publicat

... și din Bacău

în *Monitorul Oficial* no. 83 din 9 august 1940. Această mențiune urmează a se aplica nu numai pe pașapoartele ce se vor elibera de acum înainte, ci și pe acelea ce vi se vor prezenta spre preschimbare sau prelungire”.

Constantin I. Karadja și-a exprimat punctul de vedere față de această măsură în cadrul unui temeinic și bine argumentat raport înaintat Ministerului Afacerilor Străine – în speță generalului Ion Antonescu, ad-interim la acest departament la momentul respectiv – la 24 martie 1941. În vederea menajării opiniei publice din Statele Unite ale Americii și Anglia precum și a evreilor din aceste state, care „și în viitor vor avea multă influență”, Constantin I. Karadja propunea aplicarea în locul mențiunii „evreu –

Auschwitz,
unul dintre locurile unde au fost exterminați evreii

pentru compania de geniști și pentru funcționarii selecționați din rândul angajaților companiei petroliere, cât și pentru ofițerii români a fost adus pe vasul „Fouadieh”, închiriat de Comandamentul britanic din Orientul Mijlociu, cu sediul la Cairo, plecat din portul Alexandria. A fost descărcat la Galați în octombrie 1939, sub supravegherea lui Davidson-Houston, și depozitat în cazarma unei unități de artilerie de la Vlădești, lângă Câmpulung. Încercări explozive și arme au fost ascunse și în biroul atașatului militar britanic. În același timp, un hidroavion a sosit la Constanța, aducându-l pe căpitanul Davies și încercări explozive ce se fixau cu magneți și contactoare de presiune. Comandorul Watson s-a întâlnit la Constanța cu căpitanul Davies și după o consultare grăbită au decis că nu era „bine ca românii să știe despre încercările explozive fixate cu magneți și contactoare de presiune”. Cutiile respective au fost marcate „Provizii pentru Legația britanică din București” și au fost transferate acolo direct.

Germanii erau în gardă. Amiralul Wilhelm Canaris, șeful serviciului de informații al Wehrmachtului, Abwehr, l-a trimis în octombrie 1939 la București pe locotenent-colonelul Erich Pruck pentru a încheia un acord cu Mihail Moruzov, șeful Serviciului Secret de Informații (S.S.I.), prin care Abwehr căpăta dreptul să protejeze rutele de aprovizionare către Germania. Sarcina a fost încredințată Diviziei „Brandenburg”. Militari în haine civile

Eric Berthoud, prim-secretar în cadrul Legației britanice la București

păzeau fiecare tren ce pleca prin Ungaria. Cea mai mare parte a diviziei a fost staționată lângă Porțile de Fier, în vreme ce 250 de ofițeri și militari, sub acoperirea de membri ai Ligii național-socialiste a Reichului pentru exerciții fizice, au fost postați în portul bulgar Ruse, în fața terminalului petrolier de la Giurgiu, de pe partea românească a Dunării.

În primăvara lui 1940, antrenamentul echipelor de distrugere era complet. Cartierul general al armatei britanice din Cairo a închiriat vasul „Deebank”, o navă comercială, pentru a transporta

compania 54 de geniști, comandată de căpitanul G. Young, care a părăsit Alexandria la 25 mai. Au sosit la Kilia, pe partea vestică a intrării în strâmtoarea Marmara, peste trei zile, spre stinghereala autorităților turce neutre. În același timp, prăbușirea Franței, care a avut un efect nemicitor asupra moralului românilor, l-a făcut pe regele Carol al II-lea să reconsidere ideea participării la planul de sabotaj. Gândindu-se că urma o înfrângere britanică, el nu dorea să întreprindă vreo acțiune care să îi provoace pe germani. Pentru britanici, intrarea Italiei în război, la 10 iunie, a sporit temerile unui atac al Axei contra Egiptului. Temerea că geniștii puteau fi internați, când era atâta nevoie de ei în Egipt, a determinat armata britanică să-i recheme și s-au întors la Alexandria la 28 iunie.

Planurile pentru interzicerea aprovizionării cu petrol pe Dunăre se axau pe blocarea defileului de la Cazane, fie prin scufundarea unor nave, fie prin detonarea stâncilor de pe malul iugoslav. În plus, se preconiza închirierea în avans a tuturor navelor fluviale disponibile și trimiterea piloților din

zona Porților de Fier în concedii plătite de Compania „Goelands” de transport și comerț, creată de guvernul britanic, în ianuarie 1940, cu Harris-Burland ca manager general, pentru a concentra într-o singură mână operațiunile de război economic. Planul de a bloca Dunărea prin scufundarea unor barje în zona Porților de Fier fusese elab-

Membrii Misiunii militare germane la București (de la stânga la dreapta): amiralul Tilesen și generalii Kamhuber, Gerstenberg și Mann

Exclusivitate

De ce nu s-au concretizat planurile britanice pentru România aflăm din a doua parte a articolului pe care ni l-a încredințat spre publicare profesorul britanic.

Cisterne încărcate cu petrol, inscripționate cu siglele unor firme americane, așteaptă în triajul din Ploiești al „Creditului Minier” să plece către Germania

Izbucnirea războiului în septembrie 1939 a schimbat natura relațiilor dintre Marea Britanie și România. Germania era de acum un dușman declarat al Marii Britanii, dar rămânea un posibil aliat al României. Drept urmare, regele Carol al II-lea i-a spus atașatului german al aerului, colonelul (ulterior generalul) Alfred Gers-tenberg, despre un plan britanic pentru sabotarea câmpurilor petrolifere, pe care el îl respinsese.

1939 – 1940. SOE ȘI OPERAȚIUNILE MILITARE CLÂNDESTINE BRITANICE DIN ROMÂNIA

DENNIS DELETANT
(School of The Slavonic and East European Studies,
University College, London)

Sosirea „stagiarilor” la scurtă vreme „a aruncat anumite dubii” asupra afirmației lui Carol al II-lea și a fost urmărită de consulul adjunct

german la Ploiești, care a transmis informația colonelului Wahle, atașatul militar german. Interzicerea accesului german la petrolul românesc

a devenit și mai urgentă. S-a introdus material exploziv în România pe diferite căi, inclusiv prin valiza diplomatică. Echipament destinat

ca o măsură de ultim moment, să fie distrus câmpul petrolifer de la Țineta, deținut de o subsidiară britanică, „Astra Română”. Ministrul britanic la București, Sir Reginald Hoare, sprijinea ideea. În cazul acestui câmp de presiune înaltă, distrugerea se putea face mult mai rapid și planuri separate, ce nu erau cunoscute românilor, fuseseră pregătite de Leslie Forster, managerul companiei. S-a fixat și noaptea când echipele, ce includeau și un inginer petrolist ale cărui dispoziții gardienii companiei le-ar fi ascultat, trebuia să acționeze, dar cu 48 de ore înainte gardienii au fost retrași și locul lor luat de militari români. La 1 iulie prim-ministrul român Ion Gigurtu a anunțat reorientarea politicii externe a României și guvernul român a renunțat la garanțiile franco-britanice, a părăsit Antanta Balcanică și Liga Națiunilor. A doua zi, regele Carol al II-lea i-a cerut lui Hitler să trimită o misiune militară. La 4 iulie 1940, România s-a alăturat Axei Berlin - Roma.

In noul context nu mai era posibilă distrugerea câmpurilor petrolifere sau a instalațiilor. Cu 24 de ore mai înainte 17 cetățeni britanici care rezidau în Ploiești fuseseră somați să părăsească orașul până la ora 09.00 din data de 4 iulie, iar portul Constanța până la miezul nopții din aceeași zi. Sir Reginald Hoare a intervenit pentru a obține o amânare. Marele Stat Major a invocat „un plan extins de sabotaj... pus la punct de britanici”. Singurul plan care exista era cel pus la punct împreună cu francezii și cu Marele Stat Major pe vremea când prim-ministru era Armand Călinescu. Românii le fusese forțată mâna

Charles Hambro

după ce germanii descoperiseră, la 19 iunie, într-un vagon de cale ferată la Charité sur Loire, planul franco-britanic de realizare a sabotajelor în zona petroliferă și o listă a persoanelor implicate. O copie a planului, realizată de inginerul francez Léon Wenger, care participase și la acțiunile de sabotaj din 1916, fusese transmisă de germani către S.S.I. A fost expulzat și un mare număr de ingineri francezi și, într-o telegramă germană, erau menționați comandorul Watson, maiorul Davidson-Houston, colonelul Gubbins și cei din OER ca fiind angajați în acțiunea de sabotare a câmpurilor petrolifere românești. Dintre cei 17 britanici expulzați, 11 fuseseră implicați în acțiune. Hoare trăgea concluzia: „politica pro-Axa mărturisită a României înseamnă că Germania și Italia vor obține tot petrolul pe care îl pot duce, că transportul va fi organizat în favoarea lor și exporturile petroliere dirijate potrivit dorințelor lor”. Predicția lui a fost exactă. Pe măsură ce războiul lua amploare, România a ajuns să acopere 40% din nevoile de petrol germane.

În iulie 1940, ca răspuns la înfrângerea de pe continent, MI(R) și Secțiunea D au fost unificate și cu Electra House (o secțiune semi-secreta de propagandă a Foreign Office) pentru a forma Special Operations 2, parte a Special Operations Executive (SOE), organizație creată în acea lună la ordinul lui Churchill, cu indicația scurtă: „Să dea foc Europei!”. Avea ca principale misiuni sabotajul și subversiunea; nu este clar de cât personal a dispus. Grand a fost numit șeful SO2, iar adjunct i-a devenit Charles Hambro. În România, după eșecul operațiunii de a arunca în aer puțurile de petrol, SOE și-a îndreptat atenția spre construirea unei rețele de rezistență contra germanilor în țară. După consolidarea alinierii României la Germania, odată cu venirea lui Antonescu la putere în septembrie 1940, SOE s-a concentrat pe dezvoltarea contactelor cu membrii pro-britanici din Partidul Național-Tărănesc. Figura centrală era liderul acestuia, Iuliu Maniu. Colonelul Bill Bailey, trimisul SOE la Istanbul, a vizitat Bucureștiul de Crăciunul anului 1940 și a discutat cu ministrul britanic Sir Reginald Hoare planul SOE de a crea o organizație locală pro-aliată, care să cuprindă ce mai rămăsese din partidul lui Maniu, membri disidenți ai Gărzii de Fier și „alte elemente potrivite”. Adjunctul lui Bailey, Alfred George Gardyne de Chastelain, a profitat de două vizite la București, în ianuarie și februarie, în calitate de curier diplomatic, pentru a lua legătura cu românii cu care SOE plănuise să lucreze după retragerea Legației, în principal cu Maniu, Rică Georgescu și Ion Popovici.

(Va urma)

borat de Secțiunea D și Informațiile Navale în septembrie 1939 și era coordonat de atașatul naval la București, căpitanul Max Despard.

Despard sosise la sfârșitul lui noiembrie 1939 și ocupa funcția de atașat naval la București, Belgrad și Budapesta. La 2 ianuarie 1940, comandorul Watson s-a întors la Londra. Acolo a discutat despre trimiterea de personal care să fie folosit pe navele ce urma să fie umplute cu beton și scufundate la Porțile de Fier. La revenirea lui Watson, cei cinci ofițeri din rezerva de urgență (OER) au fost trimiși în Egipt pentru o lună, în cadrul companiei de geniu. Reîntors în Marea Britanie la ordinul Amiralității, Watson a raportat despre stadiul nesatisfăcător al negocierilor privind compensațiile financiare convenite guvernului român pentru distrugerea puțurilor petrolifere. Eric Berthoud, prim-secretar în cadrul Legației britanice la București, care răspundea de problema petrolului, ajunsese la un acord cu guvernul român, dar acesta refuza să îl semneze până când operațiunea de distrugere nu devenea iminentă.

În lunile februarie și martie s-au făcut pregătiri pentru plasarea personalului britanic cu armament și stocuri de muniție în cadrul flotei „Goeland” ce opera pe Dunăre, iar un număr de piloți au fost cumpărați, ca să nu lucreze pentru germani. Despard se ocupa de operațiune. La 29 martie 1940, nava „Mardian”, plecată din Liverpool, acostă la Sulina, având la bord 68 de ofițeri și soldați. Și o încărcătură de 95 de lăzi, în care se aflau, potrivit documentelor oficiale, piese de schimb pentru agentul firmei „Chrysler” din Budapesta. Lăzile au trecut de controlul va-

Dunărea la Cazane

mal fără dificultate – Despard primise suma de 1.500 lire sterline pentru a asigura „cooperarea personalului românesc”. Lăzile conțineau în realitate 30 t de arme și muniții, inclusiv trei mitraliere Vickers, mine cu prindere magnetică și 600 pounds (aproximativ 272 kg) de exploziv foarte puternic, care au fost transferate pe nava mai ușoară „Termonde”. Alte vase, achiziționate de „Goeland” și care aveau pavilionul marinei comerciale britanice, dădeau flotei un aspect comercial. Personalul era format din marinari ai lui Royal Navy și ai Marinei australiene, cât și din marinari locali, care aveau experiența navigației pe Dunăre. Expediția era comandată de un ofițer al Marinei Regale Britanice, comandorul A.P. Gibson.

Convoiu a părăsit Sulina la 1 aprilie, urmărit de un vas cu aburi închiriat de serviciul de informații al armatei germane. Peste două zile a ajuns la Giurgiu, pentru a se aproviziona cu carburant, dar căpitania portului a amânat permisiunea pentru remorcare să meargă să se aprovizioneze, cât să se facă un control al mărfii transportate, la insistențele unui

ofițer german. Oficialitățile române au controlat principalul remorcher și au găsit uniforme, arme și echivalentul a 500 de lire sterline în lei. Aceștia au fost confiscați, dar în urma protestului Legației britanice au fost restituiți. La 5 aprilie a fost inspectat și vasul „Termonde”. Descoperirea explozivilor a confirmat suspiciunile germanilor. Wilhelm Fabricius, ministrul german la București, i-a spus ministrului român de Externe, Grigore Gafencu, că Germania avea să suspende livrarea de arme dacă se permitea convoiului să navigheze mai departe, amenințare care i-a fost comunicată regelui Carol al II-lea. Carol a cedat și navele au primit ordin să revină la Brăila, fără încărcătura lor. Britanicii puteau avea acces la aceasta ulterior, din moment ce România era o țară neutră. Vasele au plecat apoi individual către Istanbul, între sfârșitul lunii mai și până la 20 iunie, în urma unor negocieri cu amiralul Nicolae Păiș, ministru adjunct la Ministerul Aerului și Marinei.

După eșecul operațiunii de pe Dunăre și abandonarea tentativelor de sabotaj cu folosirea geniștilor, comandorul Watson a propus, în iunie,

Willy Brandt, al doilea din stânga, în Piața Roșie, la Moscova

slovacia, anunțând tratate care să fie încheiate cu ele.

Un acord benefic ambelor părți

Tratatele *Ostpolitik*ului aveau să constituie un ansamblu, centrat însă pe Moscova, pentru a calma suspiciunile sovieticilor privind manevrele Bonnului în direcția democrațiilor populare. Politicienii vest-germani au reținut lecțiile trecutului. Între ianuarie și mai 1970 au avut loc mai multe discuții între Bahr și sovietici. Ele au fost acompaniate și de semnale economice: la 1 februarie 1970 a fost încheiat un acord care reglementa schimbul de gaze sovietice contra gazoductelor germane (partea sovietică oferea resursa naturală, iar germanii asigurau transportul gazelor în Germania, deoarece Moscova nu deținea tehnologia necesară pentru aceasta). Astfel, în cadrul *Ostpolitik*, U.R.S.S. căuta ajutorul tehnic al R.F.G. pentru a-și valorifica bogățiile naturale, iar industria germană căuta deschiderea spre piața rusă (rolul industriașilor germani în toată această afacere fiind important, dar încă destul de puțin cunoscut).

Negocierile preliminare s-au încheiat la 22 mai 1970

prin documentul intitulat *Bahr-Papier*. Textul, care trebuia să rămână secret, trecea în revistă zece principii ale acordurilor stabilite între Bahr și sovietici. Publicarea sa a provocat un enorm scandal în R.F.G., pentru că reprezenta o îndepărtare de principiile anterioare ale politicii germane. Bahr negociase dur, dar nu fusese posibil să obțină mai mult fără a ieși din limitele *Die Neue Ostpolitik*.

Documentul prevedea în cele zece puncte următoarele clauze: normalizarea situației din Europa pornind de la realități (corespundea tezei sovietice de după 1953 - 1955); renunțarea la violență și amenințare în cadrul relațiilor bilaterale dintre state; toate frontierele din Europa erau „inviolabile” (*unverletzlich*), incluzând linia Oder-Neisse și frontiera R.F.G. - R.D.G.; tratatul germano-sovietic nu avea să afecteze acordurile anterioare încheiate de fiecare din cele două părți (deci Potsdam și Alianța Atlantică); acordurile dintre R.F.G. și U.R.S.S., iar apoi acordurile dintre R.F.G., pe de o parte, și R.D.G., Polonia, Cehoslovacia constituiau un tot (se recunoștea deci greutatea Moscovei în Europa de Est); Bonnul anunța că era pregătit să încheie un acord cu R.D.G. și să stabilească relații de tip

normal cu est-germanii; R.F.G. și R.D.G. aveau să intre în O.N.U.; viitorul tratat dintre R.F.G. și Cehoslovacia avea să se bazeze pe nulitatea acordurilor de la München (*Magazin istoric*, nr. 1/2016); aici era vorba de o problemă juridică complexă, deoarece Estul le considera nule *ab ovo*, adică de la început, dar Bonnul era dispus doar să le anuleze, pentru a nu-i priva pe germanii din Sudeți de naționalitatea germană; dezvoltarea relațiilor economice și tehnologice; s-a constatat de asemenea acordul celor două părți pentru organizarea unei conferințe de securitate în Europa.

Gânduri de reunificare

Vest-germanii ar fi vrut ca U.R.S.S. să recunoască explicit că toate acestea lăsau opțiunea reunificării deschisă. Nu au avut câștig de cauză, având în schimb de câștigat prin faptul că frontierele din 1945 (inclusiv frontiera R.F.G. - R.D.G.) au fost proclamate *unverletzlich* (inviolabile prin forță), în loc de *unveränderlich* (absolut inalterabile). Astfel, se putea înțelege că diviziunea Germaniei putea fi revizuită prin acord pașnic. Dar acest lucru era ambiguu, iar în textul sovietic al tratatului de la Moscova, din 12 august 1970, figura un singur cuvânt rusesc care le desemna pe ambele. Totuși era în mod incontestabil o concesie din partea U.R.S.S., iar astăzi știm din arhivele Egon Bahr că „inviolabil” nu avea doar rolul de a calma opoziția din R.F.G., ci era vorba de o veritabilă dorință de a menține deschisă opțiunea unor schimbări. De asemenea, U.R.S.S. renunțase la ideea unei depline recunoașteri internaționale a R.D.G. de către Bonn, care

*Momentul semnării tratatului de la Moscova (1970).
Cei doi semnatori, Willy Brandt (stânga) și Aleksei Kosîghin,
iar în spatele lor se afla Leonid Brejnev; pagina cu semnăturile*

TRATATUL DE LA MOSCOVA DIN 1970

RAUL DENIZE

Die Neue Ostpolitik, noua politică vest-germană față de Europa de Est, s-a desfășurat între 1969 – 1974, de la instalarea lui Willy Brandt în funcția de cancelar până la căderea sa (Magazin istoric, nr. 2/2006). Ea a corespuns unei atitudini în Germania atât în ceea ce privește politica externă, relațiile cu U.R.S.S., cât și problema germană.

Piesa esențială a Neue Ostpolitik a fost tratatul încheiat cu Moscova în 1970. Willy Brandt a decis să înceapă negocierile cu U.R.S.S. pentru a marca abandonul definitiv al strategiei de ocolire a acesteia utilizată de Bonn între 1963 și 1966. Din octombrie 1969 au fost stabilite contacte între cele două părți. Cei care le gestionau erau Egon Bahr (un apropiat al lui Brandt, secretar de Stat al cancelariei germane, iar din 1972 ministru federal pentru probleme speciale), respectiv Valentin Falin (ambasador în Germania Federală între 1971 și 1978) și Anatoli Aleksandrov (consilierul lui Brejnev pentru probleme de securitate).

Bahr urmărea în cadrul negocierilor să nu permită punerea în discuție a acordurilor de la Potsdam din 1945 (care îi legau pe cei patru – U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie și Franța – în problema

germană și garantau R.F.G. că nu va rămâne izolată în fața Moscovei). El dorea ca prin intermediul unui acord germano-sovietic de renunțare la violență (care se negocia din 1966) să se ajungă cu Mos-

cova la o reglare care să aibă caracteristicile unui tratat de pace și care să facă obiectul unui tratat germano-sovietic. În acest tratat, Bonnul urma să-și ia angajamente și față de R.D.G., Polonia și Ceho-

Principalii colaboratori ai lui Willy Brandt, de la stânga:
Horst Ehmke, Conrad Ahlers, Hans Dietrich Genscher și Egon Bahr

apropiați, iar negocierile privind Tratatul de la Moscova pot fi reduse la câteva persoane: Brandt, Bahr, Sahm și Sanne (de la Cancelarie), plus Scheel și Duckwitz (de la Ministerul de Externe, *Auswärtiges Amt*). Bahr era secretar de Stat. Sahm a fost numit șef al Departamentului II pentru relații externe și inter-germane. Sanne (fost asistent al lui Bahr în cadrul secțiunii de planificare) a fost numit *Ministerialdirigent* (funcționar de rang înalt) în departamentul lui Sahm. Prietenul lui Brandt din SPD (Partidul Social Democrat), Horst Ehmke, a fost numit „ministru pe probleme speciale” și șef al Cancelariei. Ehmke avea să fie de mare folos lui Brandt și Bahr, din poziția de consilier legal privind formulările tratatului de la Moscova. Chiar și funcțiile mai mici au fost oferite foștilor colaboratori de la Ministerul de Externe: Gerhard Ritzel, șeful biroului lui Willy Brandt de la Ministerul de Externe, a devenit șeful biroului cancelarului și asistent personal al acestuia. Dintre toți, Bahr era cel mai apropiat de cancelar, iar în ceea ce privește politica față de Moscova, numai cei doi aveau o imagine completă.

Cel mai important rămâne faptul că acest cerc restrâns funcționa foarte bine, fără tensiuni puternice, în ciuda greutății diferite a personajelor componente.

Prin intermediul lui Duckwitz (prieten al lui Brandt), cancelarul s-a asigurat de loialitatea Ministerului de Externe și a reușit să permită Cancelariei să supravegheze întreaga politică externă, inclusiv relația cu Moscova și Varșovia, de care se ocupa oficial Ministerul de Externe. Ahlers (șef al oficiului de presă și purtător de cuvânt al guvernului) a fost chemat la lucrările din cadrul Ministerului de Externe pentru a se obține cooperare și din partea departamentului său. Ministerul Apărării și Serviciul Federal de Informații (*Bundesnachrichtendienst*) trebuia incluse în „rețea” prin invitarea generalului Gerhard Wessel și a secretarului de Stat Johannes Birkholtz la discuțiile săptămânale din cadrul cancelariei. Săptămânal, la Palais Schaumburg (sediul Cancelariei germane de la Bonn) avea loc o întrunire a coaliției, unde se luau decizii politice și personale relevante de către Brandt și miniștrii săi Walter Scheel, Hans Dietrich Genscher (ministru de Interne

între 1969 și 1975), Karl Schiller (ministru al Afacerilor Economice, 1966 – 1972) și Helmut Schmidt (ministru al Apărării, 1969 – 1972; ministru al Economiei, 1972; ministru al Finanțelor, 1972 – 1974), precum și Ehmke, Bahr, Ahlers și liderii parlamentari ai partidelor, Herbert Wehner (SPD) și Wolfgang Mischnick, liderul Partidului Liber Democrat (FDP), din Bundestag.

În ceea ce privește ministerele, Ministerul Relațiilor Inter-Germane a avut un rol redus. Ministerul de Interne nu a avut niciun rol în Tratatul de la Moscova (prin verificarea concordanței cu Constituția a pus mai degrabă piedici). La rândul său, Ministerul de Justiție a avut un rol scăzut, limitându-se la a studia tratatul sub aspect juridic.

Brandt a introdus un stil de cooperare și responsabilitate colectivă, deși hotărârile luate în comun cu partenerii săi politici privind Tratatul de la Moscova erau limitate. SPD și FDP se înțelegeau în punctele esențiale, nemaifiind vorba de un dezacord ca pe vremea Marii Coaliții CDU/CSU (Uniunea Creștin-Socială din Bavaria, aliatul tradițional al CDU) – SPD, iar stilul lui Brandt, de a lucra numai cu persoane apropiate, a dat rezultate. ■

astfel a reușit să mențină specificitatea relațiilor inter-germane. Cele două concesiile sovietice erau teoretice, dar importante. Din punct de vedere juridic, Moscova obținuse însă recunoașterea frontierelor existente, a rolului său dominant în Europa de Est și principiul unei conferințe europene de securitate (ce corespundea ideilor pentru faza a doua a *Ostpolitik*).

Publicarea *Bahr-Papier* a provocat discuții în cadrul coaliției de guvernare de la Bonn, deoarece până atunci doar cancelarul fusese informat corespunzător despre negocierile cu sovieticii. Opinia

Discuțiile preliminare semnării documentului oficial. În partea dreaptă Willy Brandt și delegația germană, în fața lor, începând din plan apropiat se aflau, Aleksei Kosighin, Andrei Gromiko, Semion Zarapkin și Valentin Falin

dea către R.D.G. toate căile de comunicație cu Berlinul de Vest.

Tratatul a fost semnat cu ocazia vizitei lui Brandt și Scheel (ministru de Externe vest-german între 1969 și 1974) la Moscova, la 12 august 1970 (l-au semnat Brandt și Aleksei Kosighin, prim-ministrul U.R.S.S. în perioada 1964 – 1980, în prezența lui Leonid Brejnev). Brandt a spus într-un discurs televizat de la Moscova că nu s-a cedat nimic ce nu fusese demult pier-

Documentul nu avea valoare contractuală, dar Moscova acceptase să-l primească (ar fi putut să restituie plicul nedeschis). Tratatul re-lua primele patru puncte ale documentului Bahr. U.R.S.S. a dobândit avantaje imediate (recunoașterea existenței a două state germane, a frontierelor, dominația sa în Europa Orientală și sprijinul Bonnului

pentru conferința de securitate în Europa). R.F.G. a obținut numai o simplă posibilitate de reunificare, pe termen lung și ambiguă (susținută doar de cuvântul *inviolabil*, în loc de *inalterabil*). Acordul privind Berlinul era foarte important: conducerea U.R.S.S. era furioasă deoarece nu putea decât să-l accepte, iar acest lucru îi reducea pe occidentali în negocierea privind problema germană. Supraviețuirea Berlinului de Vest era capitală pentru viitorul problemei germane. Având în vedere circumstanțele, rezultatul nu era deloc rău pentru R.F.G., care, prin tratatul de la Moscova, obținea un loc important în politica internațională.

Tratatul de la Moscova a reprezentat elementul esențial al *Ostpolitik*. Acesta a fost fără îndoială un produs al politicii lui Brandt. A înțelege modul în care guvernul Brandt s-a organizat pentru a înlesni încheierea tratatului de la Moscova înseamnă a înțelege modul în care s-a pus în aplicare întreaga *Neue Ostpolitik*.

Oamenii din jurul lui Willy Brandt

În cadrul guvernării sale, Willy Brandt s-a înconjurat de

Willy Brandt cu Walter Scheel

publică nu a fost foarte scandalizată. În cele din urmă s-a ajuns la un acord pe baza documentului Bahr, dar cu o condiție: semnarea unui acord între cei patru (S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie și Franța) cu privire la Berlin, garantând libertatea accesului în oraș și menținerea legăturilor sale cu R.F.G. – pentru a îndepărta definitiv amenințarea sovietică ce plana după 1958, când Hrușciiov afirmase că în cazul în care nu se ajungea la o înțelegere între cei patru privind orașul, partea sovietică urma să pre-

dut, că tratatul nu afectează locul R.F.G. în Blocul Vestic sau statutul său de societate liberă, că nu amenință nimic și pe nimeni, că deschide noi drumuri și că servește cauza păcii în Europa. Germanii încercaseră până în ultimul moment să amelioreze textul în ceea ce privea perspectiva reunificării. U.R.S.S. a făcut o singură concesie: a acceptat să primească cu ocazia semnării tratatului o scrisoare de la guvernul federal ce reafirma dreptul poporului german la autodeterminare și reunificare.

Ospățul, de pe peretele vestic al bisericii Arbore, pictură de meșterul Dragoș Coman

termen care ar trebui să ne ducă cu gândul la europenii din Apus, față de care iată că românii n-ar fi fost mai prejos – și de lavițele fixate de jur-împrejurul pereților. Mai explicit, Anton Maria del Chiaro, secretarul venețian al lui Constantin Brâncoveanu, susține că, în casele boierești, masa pe care se mânca la vreme de sărbătoare era asemănătoare ca formă celei din trapeza mănăstirilor catolice – adică dreptunghiulară, la valahi neexistând mese ovale sau rotunde, spune el –, mesenii așezându-se de o parte și de alta a ei pe bănci lungi cu spătar, acoperite cu lăicere.

Despre mese lungi amintesc și unii participanți la ospetele domnești. Comandantul militar ardelean Ioan Kemény, prezent, în 1645, din partea principelui Transilvaniei Gheorghe Rákóczy I, la nunta Marici, fiica lui Vasile Lupu, cu prințul polon Janusz Radziwill, nu și-a putut reține admirația pentru belșugul de bucate de „pe toate mesele cele lungi”, pregătite pentru nuntași numeroși și de toate rangurile. „O masă lungă ce ocupa toată încăperea” a văzut, de asemenea, marele sol polonez Rafał Leszczyński, atunci când a intrat în sala unde urma să aibă loc ospățul dat în cinstea sa de Antioh Cantemir vodă, cu prilejul trecerii sale prin Moldova în drum spre Istanbul, în februarie 1700.

Tot „o masă lungă și bogat încărcată” a fost întinsă din porunca lui Constantin Brâncoveanu în onoarea fostului ambasador englez la Poartă, Lordul William Paget, care, încheindu-și activitatea diplomatică, se întorcea, în 1702, în patrie. Din păcate, nu avem nicio sursă istorică din care să putem deduce dacă mesele acestea erau fixe sau, dimpotrivă, mobile, existând posibilitatea ca ele să fie strânse, odată petrecerea încheiată, ca astfel în spațiul eliberat să se poată desfășura și alt gen de activități. Cert este că, până și la Curtea domnească, pentru majoritatea mesenilor erau pregătite bănci obișnuite, doar domnului și oaspetelui cel mai de seamă cuvenindu-li-se câte un jilț.

Acestea par a fi fost, încă, obiceiurile la începutul secolului al XVIII-lea, obiceiuri cu nimic diferite – cum deja ni s-a sugerat – de cele din țările Europei Apusene. Chiar și acolo, mai ales la banchete – indiferent de mediul social din care proveneau petrecăreții –, masa era repede înjghebată din câteva scânduri sprijinite pe câpriori, lungimea ei fiind stabilită în funcție de numărul de persoane, cu la fel de multă ușurință ea fiind apoi strânsă. La astfel de mese improvizate s-ar fi recurs adeseori pe tot parcursul secolului al XVII-lea, deși masa cu picioare fixe începuse deja să fie cunoscută din secolul anterior. Deopotrivă, până și mesenii cei mai de soi stăteau pe bănci cu spătar, acoperite cu diverse materiale lungi până în pământ, sau pe taburete.

Stil european

Revenind la spațiul românesc, odată cu înaintarea în veacul al XVIII-lea, este tot mai

Cina cea de Taină de la Mănăstirea Humor

MASA – RITUAL SOCIAL

OLIVIA SENCUC

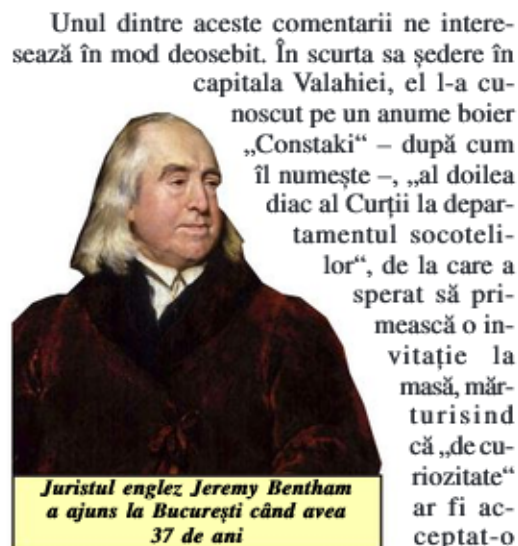
Am aflat care au fost spațiul și timpul meselor cotidiene ori de sărbătoare la Curtea domnească și în casele boierești, în Moldova și Țara Românească, dintr-al XVI-lea până în cel de-al XVIII-lea veac (Magazin istoric, nr. 11/2016), cine erau mesenii și cum erau ei rânduiți la ospete, mai ales (Magazin istoric, nr. 1/2017). În continuare, să aruncăm o privire asupra pieselor de mobilier folosite în spațiul românesc.

Scena banchetului zugrăvită de Petrice logofătul, în manuscrisul Erotocritului de secol XVIII

MASA ȘI SCAUNUL

Numai și numai întâmplarea a făcut ca, pe la jumătatea lunii decembrie a anului 1785, juristul englez – Jeremy Bentham să ajungă la București. El pornise de la Istanbul și se îndrepta către Crimeea, dornic să-și revadă fratele, inginer și constructor naval aflat acolo în slujba prințului Grigori Potemkin, pentru a coordona construcția unor nave maritime și fluviale. Fără cea mai mică intenție de a se lămuri în privința situației Principatelor, Bentham nu s-a reținut, totuși, de la câteva comentarii, prin care nu dă dovadă tocmai de bune intenții.

Juristul englez Jeremy Bentham a ajuns la București când avea 37 de ani

bucuros. Așteptările nu i-au fost împlinite, ceea ce, după el, nu ar fi putut avea decât o singură justificare: nici măcar „cei mai rășăriți” dintre localnici nu posedau „nimic decent cu care să mănânce sau pe care să-și pună masa”.

Bănci cu spătar, jilțuri mai rar

Sunt destule mărturiile – unele dintre ele provenind, deopotrivă, de la călători străini care infirmă această observație a lui Jeremy Bentham. De pildă, Paul de Alep (Magazin istoric, nr. 3/2015) descriind interiorul locuințelor moldovenilor și muntenilor – fără ca totuși să precizeze căror stări sociale aparțineau aceștia – pomenește de masa așezată în mijlocul încăperii, „ca în casele frâncilor” –

scaune, stăpânii locului folosind și unul și celălalt tip de mobilier, după cum le era pe plac.

Cârtitorul Bentham s-a înșelat

Este o bună dovadă că spațiul celor două Principate românești a fost supus, în permanență, acțiunilor concertate ale celor două tipuri de civilizație, cea de factură orientală și cea specifică Europei Apusene, influențele manifestate din ambele direcții contribuind la modelarea societății românești.

După câte s-ar părea, noutățile occidentale prindeau relativ grabnic, cel puțin la o parte a boierimii moldovene și valahe, în condițiile în care mesele cu picioare, de formă pătrată, rotundă sau ovală, de care pomenește del Chiaro, nu au apărut în Apus mai devreme de secolul al XVIII-lea, iar scaunul nu a devenit obiect curent, în casele celor avuți, decât în al XVII-lea veac.

Cu toate acestea, este destul de greu de crezut că masa de formă circulară va fi fost folosită, în mod obișnuit, în casele românilor înainte de această perioadă, deși ea apare în mai toate reprezentările *Cinei cea de Taină* din pictura bisericească executată în Moldova și Țara Românească, încă din secolul al XV-lea – este cazul Mănăstirii Voroneț și al bisericii din Bălinești. Mai curând, meșterii zugrăvi trebuie să se fi conformat vechilor canoane ale iconografiei bizantine, decât să fi transpus în creațiile lor respectiva mobilă așa cum li se arăta în realitate.

Nu același lucru am putea crede însă despre masa care apare în scena *Ospățului* de pe peretele vestic al bisericii Arbore – pictură aparținând meșterului Dragoș Coman și datând

Cina cea de Taină, de la Mănăstirea Probota

din secolul al XVI-lea – ori în scena *Banchetului*, „zugrăvită” de logofătul Petrache într-unul dintre manuscrisele poemului de iubire intitulat *Erotocritul*, care a pătruns în literatura populară de la noi în ultimul pătrar al veacului al XVIII-lea (*Magazin istoric*, nr. 2/2017). În aceste cazuri nu este vorba de mese de formă închipuită, ci de unele utilizate într-adevăr în epocă, tocmai pentru că nicio regulă nu-i impunea ori interzicea pictorului să înfățișeze în compoziția sa ceea ce vedea aievea.

Avem, așadar, imaginea unor mese lungi, dreptunghiulare, cu picioare – dacă celei de la Arbore nu i se vede decât un singur picior de sprijin, cea din *Erotocrit* are, în mod evident, trei picioare, lucrate cu multă artă –, în jurul lor mesenii șezând fie pe o bancă lungă cu stinghie pentru picioare, fie pe taburete cu pernă. O bancă frumos ornamentată se distinge și în *Cina cea de Taină* de la Mănăstirea Probota, iar în aceeași reprezentare a momentului sfânt de la Mănăstirea Humor se observă un jilț impunător cu spătar, cu brațe și cu scaunel pentru picioare, picturile respective fiind tot de secol XVI. Deopotrivă, un jilț cu decorațiuni deosebite a fost înfățișat în *Nunta din Cana Galileii*, scenă pictată spre sfârșitul veacului al XVII-lea în biserica din Filipeștii de Pădure.

Toate acestea sunt dovezi incontestabile că atât muntenii, cât și moldovenii au avut pe ce-și pune masa, cu mult înainte de vremea în care a trăit Jeremy Bentham. Prin urmare, se vede cât de mult s-a înșelat cârtitorul englez, măcar în privința unuia dintre motivele invocate, atunci când boierul abia cunoscut la București nu a răspuns așteptărilor sale. ■

Nunta din Cana Galileii, scenă pictată spre sfârșitul veacului al XVII-lea în biserica din Filipeștii de Pădure

evident că, în ce privește respectivele piese de mobilier, o nouă modă, de factură țarigrădeană, a fost adoptată de boierimea de toate rangurile din Moldova și Țara Românească. Din casele lor, nelipsite erau, mai nou, divanele, împodobite cu perne mari și confortabile, pe care se stătea cu picioarele încrucișate, asemenea otomanilor, atunci când se lua masa de pe așa-numita „suffrah” – devenită „sofra” în limba română, ceea ce, potrivit medicului ardelean Andreas Wolf, ar fi fost, de fapt, o tavă rotundă de aramă cositorită, cu o margine mai ridicată – cu trei picioare, conform *Dicționarului* întocmit de lingvistul August Scriban –, în jurul căreia s-ar fi putut aduna, ca să mănânce, șase până la opt persoane. Maiorul baron Leyon Pierce Balthasar von Campenhausen, participant la campania din Țările Române din timpul războiului austro-ruso-otoman desfășurat între anii 1787 – 1791, susținea cu tărie, de altfel, că în locuințele boierilor moldoveni erau de aflat „rareori (câte) o masă și, cu atât mai rar, [...] scaune în toată regula”. Unui alt călător englez, Robert Stockdale, profesor la Colegiul Pembroke din Cambridge, pornit în februarie 1794 spre Istanbul, i-au atras, deopotrivă, atenția niște „scaune joase” puse pe divan, slujind drept masă, în casa boierului muntean care l-a găzduit.

Venit la Iași în 1742, intenționând să obțină de la Constantin vodă Mavrocordat postul de istoriograf al Curții, grecul Markos Antonios Katsaitis a avut ocazia să prânzească

Ilustrație pentru luna ianuarie din manuscrisul de la sfârșitul Evului Mediu Prea bogatele ore ale ducelui de Berry

Memorialista Lady Elisabeth Craven, pictură de englezul Ozias Humphry

la palatul domnesc alături de postelnic și alți mari boieri, prilej cu care i-a fost dat și lui să observe o masă „lungă deasupra sofalei, înaltă de un picior [bănuim ca aceasta să fi însemnat și pentru el mai puțin de jumătate de metru – O.S.], masă care s-a dovedit comodă, putându-se extinde”.

Totuși, după mai bine de patru decenii, memorialista Lady Elisabeth Craven se va arăta nemaipomenit de uimită de faptul că Nicolae vodă Mavrogheni și soția sa foloseau „o masă cu picioare și scaune”, recunoscând că și cina la care fusese poftită i-a „fost servită într-un chip mult mai european decât [și-ar] fi putut închipui”. Că uimirea ei nu ar fi fost mai deloc îndreptățită ne dăm seama din ceea ce a reușit istoricul Radu Rosetti să recupereze din realitățile acelor timpuri, ascultând povestirile bătrânilor pe lângă care și-a petrecut copilăria. Astfel, în scrierea sa avându-l ca personaj principal pe sulgerul Mihalache Strilea, un boier ca mulți alții care au trăit în Moldova la jumătatea veacului al XVIII-lea – întâmplările înfățișate de Radu Rosetti s-au petrecut pe la 1764 –, sunt prezentate, în câteva rânduri, interioare ale caselor boierești de țară. În felul acesta aflăm că în aceeași încăpăse se găseau, laolaltă, chiar și mai multe măsuțe rotunde, cu trei picioare scurte, de lemn de brad lustruit, așezate pe paturi, și o masă mare – în mijlocul camerei –, fie rotundă, fie pătrată, din lemn de nuc lustruit sau de lemn de brad vopsit în negru, având împrejurul ei și până la zece

Wilhelm Gehlen,
mândru de uniformă...

gigantice, cu doi dinți. Un tramvai era răsturnat într-o parte, cu câțiva călători morți în el. Deocamdată, nimeni nu avusese timp să-i scoată.

Cei vii erau pe primul loc. Morții trebuia să aștepte. Len veni spre mine, cu părul părțit, cu mâinile și fața ne-

gre de funingine, dând din cap.

– Îți știi pe cei doi bătrâni pe care tocmai i-am scos vii din pivniță? Stăteau acolo de la ultimul raid aerian și nu puteau să iasă. Chepengul era blocat cu dărâmături. Am auzit pe cineva ciocănind sub mormanul acela, am cercetat și i-am găsit pe amândoi, în stare bună și cu moralul ridicat.

– Cum au supraviețuit? Vreau să spun, mâncare, băutură sau ce? – am întrebat eu.

Aici e aici, zise el. În pivnița aceea aveau peste 300 de borcane cu compot de piersici, căpșuni, agrișe, coacăze și alte conserve. Ele i-au ținut în viață.

L-am lăsat pe Len cu treaba lui și am pornit pe strada principală, spre sud. Am ajuns din nou la magazinul de îmbrăcăminte, unde detonase bomba cu explozie întârziată. Eram tot mai curios. Așa cum bănuiam, agentul fusese răpus. Mai era acolo un cadavru. Amândouă stăteau acoperite cu cearșafuri albe pe caldarâm, la câțiva metri de crater. Am identificat cizmele agentului ieșind de sub cearșaf.

Tocmai atunci își făcu apariția pe bicicletă comandantul meu de grupă din cadrul Tineretului Hitlerist. Acesta se dădu jos și îmi făcu semn să mă apropiu.

– Ce faci tu aici? – mă interogă el. Ar trebui să fii la datorie sau să ajuți la salvare.

– Tocmai am fost la fratele meu, lângă Piața Veche, domnule, și este stăpân pe situație. De

fapt, merită o medalie. Tocmai a salvat doi bătrâni dintr-o casă, i-am dat eu raportul.

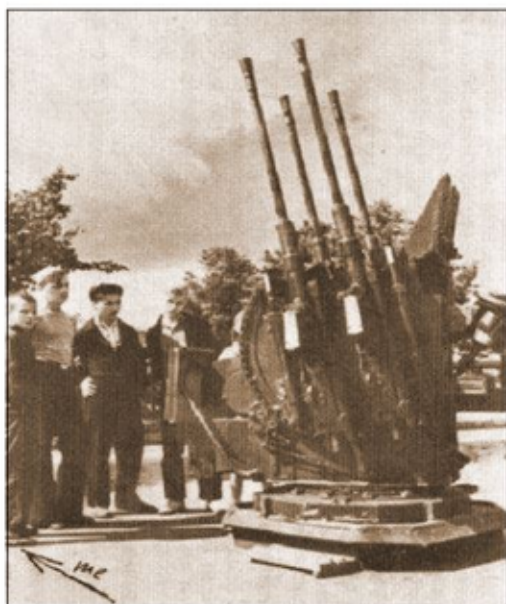
– Lasă-mă pe mine să apreciez cine primește recompense, bombăni el. Ar trebui să fii la postul tău de la baterie.

– De ce, domnule? am întrebat eu. Americanii n-or să se mai întoarcă azi. Aici n-a mai rămas nimic de atins – și am arătat spre toată harababura din jur.

– Bine, zise el, atunci, ai grijă să fii la post mâine. Heil Hitler!

– Heil Hitler, am bâiguit eu și am mers mai departe.

Am continuat pe strada principală spre Piața Nouă și am dat peste cea mai înspăimântătoare scenă pe care o văzusem până atunci în timpul războiului. La capătul sudic al străzii principale se găsea Lyceum, un fel de liceu pentru fete cu vârsta între 12 și 16 ani, care era o școală cu semiinternat. Auzind sirenele care dădeau alarma, fetele au încercat să ajungă toate odată la adăpostul public de alături. În timp ce ieșeau pe uriașa poartă în stil grecesc, o bombă brizantă de jumătate de tonă explodă chiar în fața lor, pe treptele de marmură, ucigând pe loc 65 de fete și rănind alte aproape 100, multe dintre acestea murind ulterior din cauza rănilor. Puterea bombei de jumătate de tonă care a explodat la un metru și

... și alături de un tun de 20 mm din bateria pe lângă care fusese afectat (primul din stânga)

Avanpremieră editorială

Hitler trece în revistă o formațiune Hitlerjugend

Wilhelm R. Gehlen a fost membru al Hitlerjugend, organizația Tineretului Hitlerist, asemenea fratelui său Len și altor sute de mii de tineri din Germania acelei epoci. În plus, vărul tatălui său era Reinhard Gehlen, ofițer de informații, care a condus între 1942 – 1945 unitatea Abwehr responsabilă de Frontul de Est și spațiul sovietic.

Asemenea multor altor germani, copilul Gehlen a parcurs drumul de la entuziasmul pentru

Führer – atunci când acesta sosește în orașelul lor pentru a inaugura, înainte de război, clădirea nouă a școlii – la așteptarea americanilor. Mai ales după ce descoperise în iarna lui 1944, însoțind-o pe mama lui în Luxemburg, în căutarea unei mătuși, fiind surprinși de înaintarea trupelor americane, că acestea aduceau cu ele conserve de carne, batoane de ciocolată și gumă de mestecat. Reîntors acasă, revine la bateria de tunuri antiaeriene de 20 mm, unde era afectat ca ajutor pentru căratul muniției, pentru a asista la prăbușirea armatei germane.

Peste ani, a întâlnit un fizician pasionat de istoria războiului, care a avut răbdare să îi asculte și noteze poveștile. Așa s-a născut volumul Copii în armata nazistă, pe care îl publică Editura „Meteor Publishing“. Prezentăm cititorilor noștri un fragment ce descrie furia bombardamentelor Aliatilor de la sfârșitul războiului.

CUM AM APĂRAT REICHUL HITLERIST

WILHELM R. GEHLEN, DON A. GREGORY

Un rând de case de pe Strada Bisericii era cuprins de flăcări și nu se vedea niciun echipaj de pompieri. Câteva bombe incendiare ardeau în continuare pe caldarâm. N-avea niciun rost să încerci să le stingi cu apă – trebuia nisip pentru a le opri din ardere. Cele mai periculoase erau cele cărora noi le ziceam bombe fosforescente, precursorile bombelor cu napalm; în orice caz, din punctul de vedere al pagubelor. În momentul impactului, ele împrăștiau o doză generoasă dintr-un lichid cu fosfor, care are prostul obicei de a arde când vine în contact cu aerul. Picăturile lăsau în carne niște găuri care aveau o strălucire verzuie, iar apa, oricât de multă era, nu oprea arderea. Singura soluție era să împiedici aerul să ajungă la substanță. Ardea până se consuma tot lichidul, ceea ce putea însemna, dacă se întâmpla să fie pe piele, până când ajungea la os.

L-am găsit pe fratele Len lângă Piața Veche, unde salva un cuplu dintr-o pivniță. Casa de deasupra era în flăcări. Se găsea acolo și un echipaj de pompieri, dar

acesta era ocupat cu salvarea Bisericii „Sfânta Maria“. Șinele de fier ale tramvaiului, scoase din pavaj de explozia câtorva bombe uriașe, stăteau ridicate în aer, asemenea unei furci

Pe ultima porțiune a drumului meu spre casă, după ce am lăsat în urmă ruine care ardeau înăbușit, am trecut pe lângă stadionul local de fotbal. Sunetul unor avioane mă făcu să privesc în sus. Două Typhoon-uri britanice se învârtteau deasupra. Să mai fi rămas niște resturi neatinsse? Mă aflam la un kilometru și jumătate de baterie și n-aveam nicio șansă să ajung acolo neobservat. Mă gândeam că, poate, se uitau numai la treaba pe care o făcuse mai devreme fratele mai mare. Mai bine să fiu sigur decât să-mi pară rău după aceea, gândii eu, așa încât îmi continuai drumul spre casă, fiind însă cu ochii pe avioane.

Din confruntările anterioare, toți știam că aceste bombardiere ușoare aveau o foarte mare putere de atac, în dotarea lor existând, pe lângă mitraliere și tunuri, opt rachete aer-sol. Deși cele două avioane se învârtteau încet în bătaia bateriei noastre de 20 mm, n-am auzit-o trăgând vreun foc. Servanții fie își recăpătau cumpătul după puternicul raid aerian, fie nu făceau nimic din cauze necunoscute mie. Avioanele coborau tot mai mult, căutând în continuare ceva la vreo trei kilometri distanță. Nu-mi plăcea ce se întâmpla. Aveau strania senzație că cei doi piloți căutau de fapt resturi, în ciuda celor spuse de mine mai înainte tânărului hitlerist.

Un autobuz uriaș se târa la deal, scoțând pe țeava de eșapament fum negru, de motorină. Avioanele tocmai făcuseră încă o întoarcere și veneau spre mine. Dădeam ca un nebun din mâini, făcându-i semn șoferului să se uite în sus, în spatele mașinii; înțelese și opri imediat, sări din cabină și veni alergând spre mine. Avioanele erau acum la circa 150 m înălțime și la vreo 2,5 km depărtare, cu boturile în direcția noastră.

– Ne-au pus gând rău, strigă șoferul, privind peste umăr la avioane.

– Domnule, e un șanț antiaerian chiar vizavi de porțile stadionului îl prevenii eu. Mai bine ne-am grăbi.

Wilhelm Gehlen (stânga) și Don Gregory la lansarea volumului

Am sărit în șanțul adânc de un metru și jumătate, privind pe furiș peste marginea acestuia. Din fericire, avioanele nu aveau rachete. Probabil le trăsese spre altă țintă, însă mitralierele și tunurile de 20 mm erau tot mai vizibile pe măsură ce aparatele se apropiau în picaj de autobuz. Ca prin minune, în porțile de lemn ale stadionului apărură găuri. În fața noastră zbura un nor de praf. Ne-am întins cât am putut în tranșee pentru a nu fi loviți de tirul mortal, extrem de precis. Avioanele au trecut deasupra noastră cu zgomot, în mare viteză. Apoi, învârtindu-se după coșul de fum al fabricii, au venit a doua oară. De data aceasta îi interesa autobuzul, care a luat foc după ce rezervorul a fost lovit de un trasor de 20 mm. Apoi s-a făcut liniște. Avioanele plecaseră. Nu se mai auzeau decât trosniturile pereților laterali ai autobuzului, care erau din lemn și ardeau.

– Ticăloși netrebnici! strigă șoferul. De trei ani aveam mașina asta și, în tot acest timp, n-am avut o zgârietură. Acum, uită-te la ea! Uită-te la ea!

– Se mai întâmplă, domnule, că așa-i în război am spus eu.

El se uită la mine, dar nu zise nimic. Ne-am ridicat din șanț. În jur se simțea un miros îngrozitor, dar nu de la autobuzul care ardea, ci de la mine. Cineva folosise șanțul drept toaletă, depunându-și contribuția în mijlocul gropii. Când avioanele veneau în viteză spre noi, eu am sărit exact în grămada mirositoare, apoi, pentru siguranță, m-am întins chiar în ea când avioanele au început să tragă spre tranșee. Ce mizerie! Eram plin de rahat de la fund până la gât și n-aveam cum să mă șterg. Am fugit acasă, evitându-i pe oameni cât am putut, dar unii se țineau de nas în timp ce treceam grăbit pe lângă ei. Mama nu se mai putea opri din râs când m-a văzut și m-a trimis direct la butoiul cu apă de ploaie de afară. Uniforma mea a fost cufundată într-un cazan cu apă fiartă.

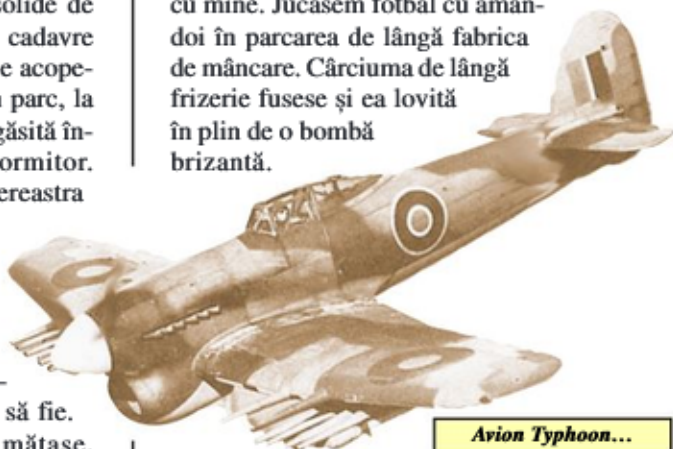
Traducere de Dan CRISTE

jumătate în fața fetelor pe treptele solide de marmură a fost devastatoare. Unele cadavre erau aruncate la 200 m pe stradă și pe acoperișul unei prăvălii. Altele au ajuns în parc, la 100 m distanță. O fată moartă a fost găsită într-o casă din apropiere, într-un dormitor. Puterea exploziei o aruncase prin fereastra deschisă în încăpere. Era o imagine pe care n-o voi uita niciodată.

Profund tulburat, m-am îndreptat spre casă, sperând că am văzut destulă moarte și distrugere în ziua respectivă, dar n-a fost să fie. Am trecut pe lângă țesătoria de mătase. Cândva, în vremuri mai bune adică, avea cei mai mulți angajați, pe lângă fabrica de mâncare a domnului Kersken. O bombă sau, poate, mai multe explodaseră direct pe stradă, în fața clădirii principale, chiar deasupra unui uriaș rezervor subteran de apă. Tavanul de beton al rezervorului se prăbușise, trăgând după el câteva case, mai multe vehicule ale armatei și vreo 20 de oameni. Unii dintre ei n-au fost găsiți niciodată.

Vizavi era frizeria la care mă tundeam eu. Salvatorii scormoneau tocmai atunci printre dărâmături și scoteau afară cadavre. Două erau ale fiilor frizerului, care erau cam de-o seamă

cu mine. Jucasem fotbal cu amândoi în parcare de lângă fabrica de mâncare. Cărciuma de lângă frizerie fusese și ea lovită în plin de o bombă brizantă.

Avion Typhoon...

Clienții de la prima oră, care stăteau și sorbeau berea apoasă, fuseseră uciși toți. Câți oameni au murit în acest atac? Nu-mi amintesc, dar știu că toți au fost îngropați într-o groapă comună din cimitirul principal. Ea există și astăzi, după jumătate de secol, și va fi numită pe vecie „Parcela aducerii aminte“, ca mărturie a pierderii inutile de vieți omenești.

Puțini supraviețuitori i-au învinovățit pe Aliați pentru acest atac, exceptându-i pe cei câțiva fanatici naziști care mai erau pe la noi. Vremurile și convingerile se schimbaseră foarte mult din 1939. Oamenii au dat vina, chiar dacă nu în mod fățiș, pe întregul sistem, pe războiul fără sens și pe incapacitatea lui Göring de a-și respecta promisiunea de a doborî toate avioanele aliate care zburau deasupra Germaniei. Unii chiar i-au învinovățit pe membrii organizației locale de partid. Mulți dintre ei își făcuseră deja bagajele, fugiseră spre răsărit și trecuseră Rinul noaptea pe ceață [*Nacht und Nebel* – „noapte și ceață“, în germană, în original. Expresie folosită de Goethe pentru faptele ilegale săvârșite adeseori la adăpostul ceții și al întunericii. De asemenea, denumirea codificată a unui decret dat de Hitler la 7 decembrie 1941, care prevedea ca persoanele din teritoriile ocupate, implicate în activități menite să submineze siguranța trupelor germane, să fie aduse, după capturare, în Germania „pe întuneric și ceață“, pentru a fi judecate de tribunale speciale, ignorându-se astfel convențiile referitoare la tratamentul rezervat prizonierilor – D.C.], cum zicea o vorbă.

... și victimele unui raid al aviației Aliaților, care realizau ce simțiseră, cu câțiva ani în urmă, europenii bombardanți de Luftwaffe

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Pia Alimănișteanu – ÎNSEMNĂRI DIN TIMPUL OCUPAȚIEI GERMANE. 1916 – 1918** (ediția a doua revizuită; prefață de Dinu Zamfirescu)

Editura Corint, București, 2017, 138 pp.

● **VOLUM OMAGIAL DEDICAT PROFESORULUI VLADIMIR ILIESCU LA 90 DE ANI** (coordonator: dr. Igor Șarov; volum îngrijit de dr. Rodica Ursu Naniu)

Editura Carididact, Chișinău, 2016, 291 pp.

● **MISIUNEA CONTELUI CZERNIN ÎN ROMÂNIA. 10 OCTOMBRIE 1914 – 27 AUGUST 1916** (studiu introductiv, stabilirea textului, traducere și note Sorin Cristescu)

Editura Militară, București, 305 pp.

● **Marian Moșneagu, Nicolae Ștefan – ROMÂNIA LA BICENTENARUL STATELOR UNITE ALE AMERICII. PRIMUL VOIAJ TRANSATLANTIC AL NAVEI-ȘCOALĂ „MIRCEA” 4 MARTIE – 30 AUGUST 1976**

Editura Militară, București, 2016, 120 pp.

● **Michael B. Barrett – PRELUDIUL LA BLITZKRIEG. CAMPANIA AUSTRO-GERMANĂ ÎN ROMÂNIA – 1916**

Editura Militară, București, 2016, 328 pp.

● **Michael Hessemann – GENOCIDUL ÎMPOTRIVA ARMENILOR** (traducere din limba germană Alexandra-Catrina Ciornei)

Editura Meteor Publishing, București, 2016, 352 pp.

● **ARHIVELE TOTALITARISMULUI** (sub egida Academiei Române, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului)

Anul XIV, nr. 92 – 93, 3 – 4 / 2016, 346 pp.

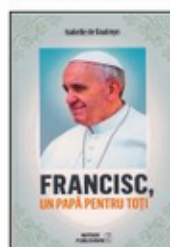
● **Mircea Dumitriu – AVIATORUL EROU CONSTANTIN N. CANTACUZINO „BĂZU” ȘI LUMEA ÎN CARE A TRĂIT**

Edigraph, Buzău, 2016, 315 pp.

● **Vladimir Fédorovski – ÎN SLUJBA KREMLINULUI. SPIONI CARE AU SCHIMBAT CURSUL ISTORIEI** (traducere din limba franceză de Geanina Tivdă; prefață de Florian Banu)

Editura Corint, București, 2016, 249 pp.

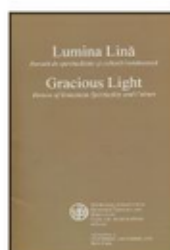
● **Isabelle de Gaulmyn – FRANCISC, UN PAPĂ PENTRU TOȚI** (traducere din limba franceză Rodica Chiriacescu)

Editura Meteor Publishing, 2016, 143 pp.

● **RESTITUIRI** (revistă-document a Centrului Cultural Pitești)

Anul XV, nr. 1(43)/2017, Serie nouă, 31 pp.

● **LUMINA LINĂ** (revistă de spiritualitate și cultură românească)

Romanian Institute of Orthodox Theology and Spirituality, Capela Sf. Apostoli Petru și Pavel, An XXI, Nr.4, octombrie – decembrie, 2016, New York, 116 pp.

MĂRTIȘOR

1

1687. La cei 76 de ani ai ei, Ilinca, jupâneasa marelui postelnic Constantin Cantacuzino și mama voievodului Șerban Cantacuzino (1678 – 1688), „fiind în toată firea, cu limba nescrântită, în mințile cele mai bune care le-a avut din tinerețe până la bătrânețe“, cum scrie Constantin Gane, cheamă pe mitropolitul Theodosie și, în fața tuturor rudelor adunate, lasă cu limbă de moarte să nu se schimbe nimic din testamentul ei (diata), făcut în urmă cu cinci ani. Crescută la Viena, deșteaptă, cu grijă nespusă pentru cei 12 copii, între care pe Constantin, stolnicul, l-a trimis să studieze la Roma și Padova, Ilinca s-a întors în 1684 dintr-o călătorie la Ierusalim, la Sfântul Mormânt, reușind să-și țină strâns uniți fiii, ca un singur om, după moartea tatălui lor (1663), dar neîncetând să le observe fiecăruia atent caracterul. La moartea postelnicesei, survenită a doua zi, o mocnită vrajbă între frați se dezlănțuie răvășitor pentru familia Cantacuzino, diata mamei fiind contrafăcută, cu colaborarea unui ieromonah.

4

1849. Mandatul președintelui american James K. Polk a expirat cu o zi în urmă, sâmbătă 3 martie. Succesorul, Zachary Taylor, amână ceremonia de instalare până luni, pentru că are obiecții religioase față de o inaugurare duminicală. David Rice Atchison (1807 – 1886) este președintele *pro tempore* al Senatului și, de vreme ce Statele Unite nu pot rămâne fără lider nici măcar o zi – sau așa pretind susținătorii lui Atchison –, el este din punct de vedere tehnic liderul țării până când Taylor depune jurământul, adică primul președinte „de-o zi“ din istoria țării. Zăbovind mult la celebrările din seara de sâmbătă, Atchison își consumă mandatul dormind toată ziua de duminică și, conform menajerei lui, sforăind profund.

13

1854. În această zi, Lev Tolstoi, sublocotenent în armata rusă implicată în luptele de la Calafat, din vremea războiului Crimeii, sosește la București și îi descrie peripeziile călătoriei (în franceză) mătusei sale: „Până în gubernia Herson, am avut un drum de zăpadă minunat, dar acolo am fost nevoit să-mi abandonez sania și să fac o mie de verste până la granița cu poștalionul, pe un drum cumplit [...], fără să înțelegi nicio vorbă moldovenește, fără să întâlnești vreun om care să înțeleagă rusește și plătind, drept urmare, prețul pentru opt cai în loc de doi cai. Deși călătoria n-a durat decât nouă zile, am cheltuit peste 200 de ruble de argint și am ajuns aproape bolnav de oboseală.“

17

1759. Voltaire, filosoful miliardar, cum își spunea, la cei 64 de ani ai săi, îi scrie lui Frederic cel Mare al Prusiei că vrea să investească 500 de mii de franci în Lorena: „Obțin 60.000 de livre din veniturile mele anuale din Franța. Recunosc, sunt foarte bogat“. De fapt, se simte mereu dator să sublinieze că a fi bogat nu este incompatibil cu a fi filosof. „Am văzut atâția oameni de litere sărmani și disprețuiți, încât m-am decis să nu sporesc numărul lor. Îmi plac luxul și chiar viața ușoară, toate plăcerile și toate artele. Instinctul proprietății dublează energia omului“.

29

1956. Juan Carlos, în vârstă de 18 ani, viitorul rege al Spaniei, se află, în timpul vacanței de Paști la Sevilla, împreună cu fratele mai mic, Alfonso, de 14 ani. Este în permisie de la Academia Militară din Zaragoza. Amândoi băieții vor să tragă la țintă cu pistolul. Le place și și-au cumpărat gloanțe de la un armurier din Lisabona, ca să se întreacă a doua zi cu Vittorio-Emmanuele de Savoia, prietenul lor. Deocamdată se distrează amândoi cu un pistol de salon, pe care îl au, se spune, de la generalul Franco. Tatăl își surprinde fiii și le ia pistolul, considerându-l primejdios. Băieții insistă mult pe lângă mamă, care cedează până la urmă, îl găsește unde îl pusese soțul și li-l dă. Băieții vor să scoată un glonte rămas înțepenit în încărcător, glonte pomește și-l lovește pe Alfonso drept în frunte. Zdruncinat în urma dramei, Juan Carlos vrea să se călugărească, dar nu i se permite. Franco are alte planuri pentru el.

Decorațiuni interioare
ale palatului...

panii a lui Petru cel Mare în Caucaz. De finisajele interioare se va ocupa fiul său Antioh, care și locuiește în palat până în 1727, când cel mai mare dintre Cantemirești, Constantin, deschide procesul de succesiune. Conform legilor vremii, trei pătrimi din averea defunctului revin primului moștenitor și o pătrime văduvei defunctului, contesa Anastasia Trubețkaia. Însă cei patru copii ai lui Dimitrie Cantemir contestă testamentul și începe un lung șir de procese. Urmașii lui Cantemir încearcă, fără succes, să vândă palatul, publicând în acest scop, în 1737, un anunț în ziarul *Sankt-Petersburskie vedomosti*. Însă Constantin, care între timp se căsătorise cu fiica prințului D. Golițin, folosește relațiile socrului în Senat și obține întreaga moștenire. Procesul va dura câțiva ani, în urma cărora întreaga avere îi revine. După moartea acestuia, averea este împărțită între ceilalți doi frați, Matei și Șerban (Antioh murise în 1744).

Pentru câțiva ani, în palat locuiește contele Burkhard Christoph von Münnich, guvernatorul St. Petersburgului. Iar în anii 1755 - 1757 corpul principal al palatului este închiriat de Ambasada britanică, în care lucra ca secretar viitorul rege al Poloniei, Stanisław Poniatowski.

Abia în 1762 familia Cantemir reușește să vândă pala-

tul, care este cumpărat de împărăteasa Ecaterina a II-a. Ea îl dă în folosință veșnică lui A.P. Bestujev-Riumin, fost cancelar, căzut câțiva ani mai devreme în dizgrația împărătesei Elisabeta Petrovna. Moare după patru ani. Moștenitorii îl vând lui Vladimir Orlov, unul dintre frații amantului Ecaterinei, care, la rândul lui, îl vinde în 1775 lui Martîn Skavronski, nepot al fratelui împărătesei Ecaterina I, un individ straniu care se adresa slugilor numai cântând și cerea să i se răspundă la fel. Într-unul dintre saloane a instalat o scenă pentru spectacole de teatru și concerte, evident la dimensiuni reduse. După moartea acestuia, palatul revine soției sale, nepoată a lui Potemkin, care se căsătorește cu un conte maltez, Iulius Litta. Corpul principal al palatului este refăcut în stil clasic, la modă în epocă. După plecarea familiei Litta în Italia, palatul este vândut Ministerului de Finanțe, care amenajează în palat apartamentul și cancelaria ministrului.

În 1875 palatul este cumpărat de bogatul negustor Ilia Gromov, care reunește cele trei construcții ale palatului într-un singur ansamblu. Unul dintre colțurile palatului a fost decorat cu trei figuri feminine: cea care simbolizează

fertilitatea ține în brațe un corn al abundenței cu fructe și flori, la picioare fiind așezată masca lui Bachus; cea de a doua, simbolizând arta, cântă la liră, iar cea de a treia, simbolizând navigația, ține în mâini o vâslă și un caduceu (baston înaripat cu doi șerpi încolăciți în jurul lui, simbol al comerțului). Curând, palatul își schimbă din nou proprietarul: V. Ratkov-Rojnov, unul dintre cei mai bogați oameni ai vremii, care a modificat total fațada palatului, co-

... și pe plafoane

mandând și două bovindouri (ferestre ornamentale) cu monograma proprietarului, litera R, sprijinite de cariatide „în stil egiptean”. Și interiorul palatului a fost radical modificat, pentru confortul și pe gustul celor două fete ale proprietarului.

Ca o ironie a sorții, la începutul secolului al XX-lea, palatul găzduiește Ambasada Imperiului Otoman, amintind parcă și după moarte lui Dimitrie Cantemir că fusese câțiva ani ostatic la Istanbul, ca o garanție a credinței tatălui său, domnitor al Moldovei, față de Înalta Poartă.

În anii '90 ai secolului trecut clădirea principală a fost trecută în proprietatea regis-

Un alt colț al palatului

PALATUL CANTEMIR ȘI CASA MORUZI DIN SANKT PETERSBURG

ION BISTREANU

După ce armata lui Petru cel Mare este înfrântă de otomani în bătălia de la Stănilești (1711), prințul moldovean Dimitrie Cantemir este nevoit să ia drumul pribegiei, împreună cu familia și cu mai mulți boieri care îi rămân credincioși. Țarul rus îi oferă întinse moșii în actuala regiune Harkov din estul Ucrainei, însă Cantemir preferă să se stabilească la St. Petersburg, devenind consilier intim al țarului.

În 1715 cumpără de la căpitănel Ivan Muhanov o casă de lemn pe malul Nevei (la câteva sute de metri de actualul Palat de Iarnă), pe care o demolează după căsătoria cu frumoasa Anastasia Trubețkaia, cu gândul de a construi un palat. Proiectul este încredințat în 1720 unui tânăr de numai 20 de ani, Francesco Bartolomeo Rastrelli, fiul sculptorului italian Carlo Bartolomeo Rastrelli, care se stabilise cu trei ani în urmă în Petersburg. Era primul proiect al tânărului arhitect care, în următoarele cinci decenii, va fi autorul unor grandioase creații arhitecturale, cum ar fi Palatul de Iarnă și palatul Ecaterinei I de la Țarskoe Selo.

Averea împărțită între frați

Tânărul arhitect profită de configurația terenului, deschis pe trei laturi, și îl con-

vinge pe Cantemir să demoleze casa de lemn, folosind întregul potențial al terenului pentru construcția unei clădiri de piatră, cu două etaje. Corpul central al palatului avea trei apartamente spațioase. Saloanele erau luminate de largi ferestre spre Neva, iar la parter se afla un mare

Cele trei figuri feminine
ce decorează unul dintre
colțurile palatului lui Cantemir

vestibul luminos. Deasupra acestuia se găsea principalul salon al palatului, cu un impunător șemineu, sculptura decorativă a acestuia fiind lucrată de Rastrelli tatăl. Tot bătrânul Rastrelli a realizat și stucatura saloanelor. Pe ambele laturi ale salonului se deschideau, simetric, două mari dormitoare. Între ferestre se ridicau pilaștri de piatră. Sub palat a fost construită o largă pivniță din piatră, iar în spatele clădirii centrale au fost ridicate mai multe încăperi ce puteau fi locuite sau folosite ca depozite. Acoperișul palatului a fost realizat din șindrilă, așa cum, de altfel, erau acoperite la acea vreme toate marile clădiri ale orașului. Trei schițe ale fațadei palatului se află în prezent la Muzeul Național din Stockholm.

Cantemir nu va apuca să vadă terminat palatul; moare în 1723, în timpul unei cam-

Detaliu al fațadei...

rele și se îngropau adânc în covoarele turcești.

Celelalte camere ale apartamentelor – bibliotecile, sălile de dans, sălile de mese, dormitoare și cabinetele – erau decorate în alte stiluri, dar peste tot erau prezentă poleiala de aur, șemineele din stejar și marmură, plafoane pictate etc. În aceste apartamente trăia o parte din elita Capitalei: baroneasa Vranghel, generalul Pușkin, fiul poetului, savanți, scriitori etc. La etajele superioare locuiau în chirie studenți, funcționari, scriitori.

În 1880 Alexandru Moruzi moare. Văduva sa are tot mai multe greutăți să întrețină uriașa clădire. Țarul Alexandru al III-lea, care nu a uitat meritele lui Dumitrache Moruzi în anexarea Basarabiei la Rusia, îi acordă un ajutor de un sfert de milion de ruble. Bani se dovedesc a nu fi îndeajuns, astfel că, în 1890, imobilul este vândut – unui general.

Evenimentele din octombrie 1917 nu au ocolit nici casa Moruzi. Locatarii înstăriți au părăsit în grabă lo-

cuințele, luând calea pribegiei. Luxoasele apartamente au fost ocupate mai întâi de un comitet raional al partidului eserilor, pentru ca, mai apoi, întreaga clădire să devină loc de refugiu pentru bandiți sau pentru oameni fără adăpost.

În 1919, Maxim Gorki organizează în clădire, pentru scurt timp, Editura de literatură universală și un cenencl literar. Peste câțiva ani însă, Casa Moruzi împărtășește soarta multor altor asemenea clădiri din St. Petersburg: devine o casă obișnuită, cu multe apartamente locuite la comun de mai multe familii – vestitele *komunalki*, care contribuie la degradarea treptată a clădirii, mai ales a interioarelor. Martori ai acelor vremuri își amintesc de picturile și stucaturile deteriorate, de interioarele camerelor transformate în bucătării comune, afumate de la sobele pe cărbune. Luxoasele băi de odinioară erau „decorate” cu o vopsea verde, ascunzând vechile plăci de ceramică. Apartamentul fostului proprietar a fost împărțit în opt apartamente în care locuiau mai multe familii.

... și din salonul oriental

Salvat de un premiu Nobel

După 1992, o parte a apartamentelor, mai ales cele de opt-zece camere, sunt eliberate de chiriași, renovate și intră în posesia noii proprietate petersburgheze. Chiar și uriașul apartament de 26 camere care aparținuse kneazului Moruzi a fost cumpărat de un finlandez, dispus să investească masiv în renovarea și recondiționarea acestuia. Dar în interior nu s-a mai păstrat aproape nimic din splendoarea de altă dată. Fațada clădirii a fost decorată și vopsită ca la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar fără a cele faimoase balcoane de fontă și balustrade de zinc. Au fost și încercări de demolare a clădirii pentru a face loc unor construcții noi, moderne, însă

municipalitatea nu a cedat. Adevărata salvare a clădirii a venit de la decizia de a se organiza un muzeu în apartamentul laureatului premiului Nobel pentru poezie, Iosif Brodski, care a locuit în această clădire câțiva ani, până la emigrarea sa în 1972. ■

Clădirea în perioada sovietică și placa ce amintește că acolo a locuit un câștigător al Premiului Nobel

Ornamente exterioare...

trului naval al U.R.S.S. (în prezent al Federației Ruse), clădirea fiind complet restaurată, interioarele păstrând aproape în totalitate modificările și mai ales decorațiunile din secolul al XIX-lea. Clădirea este declarată monument federal de arhitectură.

Istoria a fost nedreaptă cu Dimitrie Cantemir. Departe de Moldova, a murit relativ tânăr. Iar cei patru fii și două fiice nu au avut urmași, astfel că și averile pe care le agonisiseră în Rusia s-au spulberat fără urmă.

În Rusia circulă o legendă conform căreia marele vizir Baltadji Mehmed Pașa, nereușind după bătălia de la Stănilești, să îl ia în captivitate pe Dimitrie Cantemir, l-ar fi blestemat ca neamul lui să se stingă. Invocarea blestemului nu l-a ferit pe pașa de mânia sultanului Ahmed al III-lea, care a poruncit să fie decapitat. Dar blestemul s-a realizat.

Recunoștința țarului

La un veac după ce Petru cel Mare îi garantase lui Dimitrie Can-

temir frontiera pe vecie de pe Nistru, în 1812 țarul Alexandru I anexează Basarabia, după îndelungate negocieri cu Imperiul Otoman. La cedarea Înaltei Porți au contribuit, nu în mică măsură, și doi slujitori ai sultanului – frații Panaiot și Dumitrache Moruzi. Pentru trădare, aceștia au fost executați de otomani. Însă văduva lui Dumitrache Moruzi a primit 100.000 ruble, precum și peste 10.000 ha de pământ în Basarabia, unde se refugiază cu cei cinci copii ai săi. Băieții sunt admiși la școlile de ofițeri, iar fetele drept domnișoare de onoare.

După ieșirea la pensie, în 1874, unul dintre Moruzești, prințul Aleksandr, a cumpărat în St. Petersburg, pe prospectul Liteinîi, o casă de lemn care cândva aparținuse negustorului și călătorului Nicolai Rezanov (*Magazin istoric*, nr. 6/2015) și a început ridicarea unui edificiu impunător, de patru etaje. Construcția clădirii a durat doi ani. Ea a atras zilnic o mulțime de curioși, dornici să vadă ridicarea unui edificiu total diferit ca arhitectură de ceea ce exista în cartier și, în general, în St. Petersburg. Poeta Anna Ahmatova își amintea, peste ani, cum venea cu părinții de la Țarskoe Selo

ca să vadă această clădire. Construită în stil mauritan eclectic, avea nișe și balcoane de fontă tip umbrelă sau acoperite cu foi de zinc, cu arabescuri și scrieri religioase orientale. Presa vremii numea Casa Moruzi drept unul dintre cele mai

... și interioare

strălucite *palazzo* ale Capitalei. În total, clădirea avea 57 de apartamente și șapte magazine, o spălătorie, încălzire, canalizare și 28 săli de baie. Proprietarul ocupa un apartament cu 26 camere, la mezaninul clădirii. O largă scară din marmură de Carrara cu o balustradă lată, tot de marmură sculptată, ducea într-un salon stilizat ca o micuță curte mauritană.

Salonul principal era străjuit de 24 coloane fine de marmură. Întregul apartament era plin de mobilă și accesorii în stil oriental, iar toți pereții erau placați cu uriașe oglinzi. În același stil s-au amenajat

dormitoare și salonul de odihnă și fumat care amintea de descrierea salonului oriental al contelui de Monte Cristo: totul era acoperit cu mătase turcească, pe care erau brodate flori în fir de aur. Într-un colț, se afla un divan pe care erau înșirate arme arăbești, cu mânere de aur încrustate cu pietre prețioase. Din tavan atârna o uriașă lampă venețiană, iar picioa-

Anunț despre existența unor camere de închiriat în fosta casă Moruzi

14 IULIE 1906. ARD BUȘTENARI

Incendiu la o sondă de petrol din Câmpina

Prof. GHEORGHE BÎLGĂ,
Colegiul „Spiru Haret”, Ploiești

România a fost una dintre țările cu o veche tradiție în privința descoperirii, studierii și exploatarea zăcămintelor petrolifere, iar Prahova pare a fi leagănul extragerii petrolului din țara noastră. Recunoașterea internațională a zonei începe la sfârșitul secolului al XIX-lea, când la Câmpina a fost construită cea mai modernă rafinărie a acelor vremuri, „Steaua Română”, ca urmare a semnelor tot mai încurajatoare arătate de zăcămintele petrolifere din Câmpina și Buștenari. Numărul puțurilor și al sondelor care s-au săpat aici a fost unul foarte mare.

Un calcul simplu ne arată cum cătunul Buștenari a devenit un adevărat „El Dorado” al petrolului românesc. Din schelele de aici și din imediata vecinătate, cantitatea extrasă în anul 1906 a reprezentat 57,87% din producția României și 1,75% din cea mondială. Radu Tudoran, în romanul *Flăcările*, surprinde dinamismul industrial pe cale de înflorire, chiar dacă atmosfera pare sumbră și posomorâtă: „În coastele abrupte erau săpate vetre largi pe care se ridicau sonde și masa de pământ aruncat în vale arăta ce luptă se dusese acolo între

om și natură... Parcă o ploaie de apă tare arsese vegetația lăsând în urmă pământ jupuit”.

Într-o lume eterogenă, unde doar înavuțirea și supraviețuirea contau, accidentele de muncă au fost numeroase. Cel mai tragic episod din exploatarea țiteiului românesc s-a petrecut la Buștenari, când cel puțin 15 oameni au murit și alții au fost nenorociți pe viață, într-un incendiu devastator.

Scânteia ucigașă

În ziua de vineri, 14 iulie 1906, nimic nu anunța neno-

rocirea ce avea să se abată asupra multora. Un zgomot caracteristic unei zile obișnuite de muncă își făcea loc între dealurile Buștenariului. Se auzeau un amestec amețitor de bubuituri de la ateliere, felurite glasuri de baroase și ciocane și scârțâitul scripetilor. După ora 18.00 lucrul în ateliere se sfârșea, iar la sonde intrau echipele de noapte. Un potop de oameni ar fi trebuit să umple dealurile, alunecând în șiruri lungi pe potecile șerpuite. Unii s-ar fi topit în întunericul pădurilor pentru a ajunge în satele învecinate, iar alții s-ar fi îndreptat spre

Telex Telex Telex Telex Telex

MATILDA

„**O** iubesc pe Alix H[essen] de trei ani deja și sper tot timpul ca într-o zi, cu ajutorul lui Dumnezeu, să mă căsătoresc cu ea! În anul următor m-am îndrăgostit foarte tare de Olga D.[olgorukaia], dar acum chestia asta a trecut deja! Și [...] sunt îndrăgostit nebunește (platonice) de micuța K. [Matilda Kșesinskaia]. Ce lucru surprinzător e inima noastră! În același timp nu încetez nicio clipă să mă gândesc la Alix! Ar fi corect să trag concluzia, din toate acestea, că sunt un amorez?”

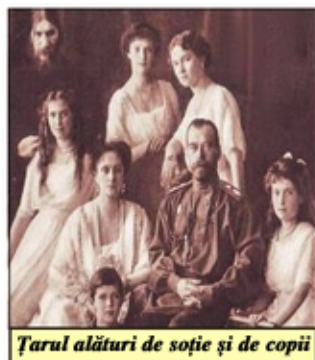

Nicolae al II-lea

În 1892, când își făcea această însemnare în jurnal, viitorul țar al Rusiei Nicolae al II-lea avea 24 de ani. Se va căsători doi ani mai târziu cu Alix von Hessen, devenită țarina Aleksandra Feodorovna, pe care o va iubi toată viața, încheiată tragic în iulie 1918, în casa Ipatiev din Ekaterinburg, unde au fost executați toți membrii familiei imperiale, cu excepția mamei țarului, Maria Feodorovna. Ea a murit în țara natală, Danemarca (era fiica regelui Christian al IX-lea), la 81 de ani, supraviețuind vitregiilor unei epoci care i-a răpit fiii, nepoatele, nepotul. În august 2000 Biserica Ortodoxă Rusă a făcut gestul reparatoriu, a canonizat întreaga familie-martiră a revoluției bolșevice, numele lor fiind trecute în calendar ca sfinți.

La 100 de ani de la dramaticele evenimente din 1917, regizorul Aleksei Ucitel anunță un

film de dragoste despre casa regală a Rusiei, *Matilda*, peliculă programată a ieși pe piață în octombrie, dar care face de pe acum valuri. Nicolae al II-lea a fost primul iubit al Matildei Kșesinskaia (1872

Țarul alături de soție și de copii

1871, Paris), prim-balerină a Teatrului Mariinski din Petersburg, de la ale cărei spectacole viitorul țar era nelipsit. S-au iubit, s-au înțeles și de comun acord au renunțat la relația lor, întru desăvârșirea portretului istoric al țarului, familistul devotat, căsătorit cu o nepoată a reginei Victoria, și tatăl cald, adorat de cele patru fiice și de băiețelul bolnav incurabil de hemofilie.

Două plângeri către Procuratura Generală a Federației Ruse, formulate de deputat al Dumei de Stat, îl acuză pe Ucitel de „discreditare a cuviosului țar” și etichetează pelicula drept „o provocare antirusească și antireligioasă”.

Există, de asemenea, voci care îndeamnă la incendiarea sălilor de cinematograf care vor îndrăzni să programeze filmul. Regizorul, în replică, a înaintat și el o plângere către Procuratura Generală.

Dacă Nicolae al II-lea a devenit sfânt, s-ar înțelege cumva că el nu a putut trăi o poveste de dragoste cu o balerină de la Mariinski, înainte de mariajul cu Alix? Sau, altfel spus, dacă lucrurile au stat în realitate așa, nu se cade să le dedici un film ca să nu umbrești nimbul de sfânt al țarului? Presa rusă sare în apărarea regizorului, subliniază că a fi sfânt ortodox nu înseamnă nici pe departe că ai fost fără pată din leagăn până la mormânt și că pe Nicolae și familia lui sfinți i-a făcut numai ultimul lor an de viață, de la abdicare până la execuție.

Un membru al Comisiei de canonizare precizează că Biserica nu îl idealizează pe suveran și că prezența balerinei Matilda Kșesinskaia în viața lui, înaintea căsătoriei, nu are cum să-i afecteze sfințenia. Orice om e născut cu păcate, păcătuiește în fiecare zi, ceea ce nu înseamnă că faptele lui de cândva nu-l pot îndritui să devină sfânt. ■

Matilda Kșesinskaia

Matilda, la Paris, în 1954

zionerul Rogoza, care povestea că a scăpat ca prin minune.

O legislație rudimentară a muncii

După câteva zeci de ore de iad, timp în care totul a fost distrus pe o suprafață de 300 m², focul a fost izolat și apoi stins, într-un moment de acalmie. A fost pus deasupra sondei un dop mare și greu. Însă, după câteva ore, cu toate precauțiile luate, dopul a fost aruncat la câțiva metri de presiunea sondei care a început să erupă din nou, fără a se reaprinde. Dar nu a durat mult pentru că sonda se nisipase sau energia se epuizase.

Societatea „Steaua Română” avea o secție medicală de urgență la Câmpina, condusă la acel moment de dr. Fritz Schroter. Imediat ce au fost înștiințați de dezastru s-au format trei echipe de prim-ajutor, două deplasându-se la fața locului, iar a treia a rămas pentru a ajuta personalul spitalului din Câmpina. Autoritățile au reacționat și ele, trimițând pe medicul plasei și pe subchirurgul Ludvig. Într-o localitate industrială precum Buștenarii și unde se afla una dintre cele mai periculoase industrii nu era măcar un pat de ambulatoriu unde un nenorocit să-și poată alina suferințele.

Numărul victimelor nu a putut fi stabilit cu exactitate, în primul moment vorbindu-se de 30 de morți și mai mulți răniți, iar mai apoi s-a spus că numărul morților e mai mic și al răniților mai mare. Misterul a avut drept cauză practica societăților implicate în a ascunde totalul lucrătorilor, pentru a plăti mai puține

Sonde la Buștenari

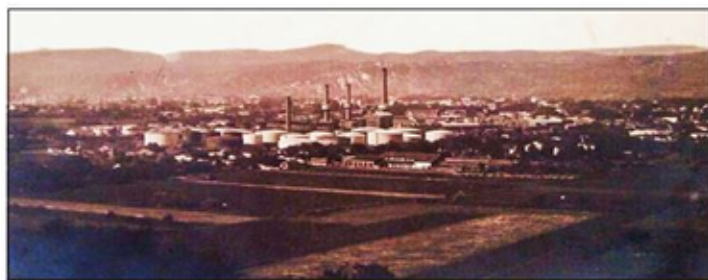
despăgubiri familiilor. Au profitat de legislația rudimentară a muncii și de lipsa fermității autorităților în a sancționa dur încălcarea regulamentelor și nu au trecut în registre nici măcar pe muncitorii angajați pe perioade mai mari. Ei erau consemnați într-un simplu caiet fără nicio indicație despre situația sau domiciliul lor. Motivul, prezentat de inginerul Gotlieb, cel mai de seamă reprezentant al „Societății Româno-Belgiene” la Buștenari, ar fi fost dispariția registrului în incendiul din 27 iunie 1906, când o altă sondă în erupție a societății a luat foc.

Un alt motiv pentru care nu s-a putut stabili cifra exactă a fost numărul necunoscut al celor care lucrau doar la erup-

ții, pentru a se recu-pera cât mai mult țiței în gropile săpate în aval. Toți aceștia au avut de suferit deosebită calitate a petrolului de la Buștenari era una deosebită, cu multe formațiuni ușoare, focul urmând instantaneu dărele de țiței de pe văioage, surprinzând pe oricine avea hainele îmbibate cu țiței. Și cum o astfel de activitate presupunea năclăirea aproape totală, puțini scăpau. Așa se explică prezența unui mort pe o coastă în porumb. Cei mai mulți dintre aceștia au fost trecuți de către oficialii societăților petroliere în categoria celor veniți să vadă erupția și „căzuți victimă curiozității”. Domnul Ruzicka, reprezentantul Societății „Româno-Belgiene”, a spus reporterului din București al *Adevărului* că știa de opt-zece răniți (doar trei-patru din subordine), ceilalți ar fi fost străini care s-ar fi apropiat prea mult pentru a vedea erupția. Căpitanul jandarmilor rurali, Laptev, în concertul propagandistic de liniștire a sătenilor, a dispus să se înceapă

Lucrători la bataie

Rafinăria Steaua Română (sursa: www.furcutablogspot.ro)

cazărmi. Câtiva, răzleți, s-ar fi desprins din șiruri, mergând la bordeiele săpate în coastele dealurilor. Ceva mai târziu, mulți dintre ei ar fi umplut bodegile, cheltuind o parte din ceea ce strâneau cu atâta sudoare pe parcursul orelor de muncă. Numai că o scântie ucigașă a bulversat lumea Buștenariului. A pornit de la motorul sondei nr. 99 a Societății „Steaua Română”, aflată în lucru, și a ajuns în amestecul eruptiv al sondei nr. 2 a Societății „Româno-Belgiană” (fosta Ruzicka Elias & Taubes).

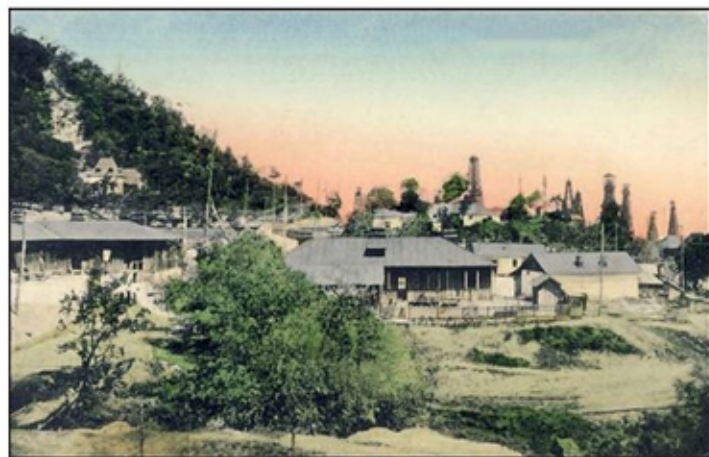
Cu 15 zile înainte de dezastru, sonda nr. 2, situată în sectorul Mislișoara, atinsese un strat productiv la o adâncime de 180 m, unde energia internă provoca momente eruptive. În următoarele zile se liniștise și oferea o producție de o jumătate de vagon pe zi. Însă, spre marea uimire a tuturor, a început să se agite din nou, prevestind o erupție mai puternică. S-au luat de îndată măsurile posibile: s-a împrejmuit cu sârmă terenul din jurul ei și s-au avizat administratorii perimetrelor apropiate („Steaua Română” și „Buștenari”) de pericol. Orice activitate în imediata vecinătate trebuia să înceteze pentru a se preîntâmpina un dezastru. Dar presiunea financiară era mare și nicio societate nu era dispusă să respecte rânduiala, atâta timp cât erupția nu era foarte

puternică. Toți credeau că se va potoli, ținând cont de adâncimea destul de mică și de proximitatea liniștită, care oferea o producție pe sondă de aproximativ 5 t/zi.

Cum se obișnuia în epocă, atunci când într-un loc erau semnele unei producții frumoase, cât mai aproape de prolifică sondă începea lucrul la o alta, de cele mai multe ori a altei societăți. Lucrătorii sondei 99 nu mai pridideau în a termina săpătura, așa că au ignorat avertismentele tehnicienilor de la Societatea „Româno-Belgiană”. O erupție deosebit de violentă s-a pornit la sonda nr. 2. O oră și 50 de minute lucrătorii de la batale s-au aflat sub o ploaie de țigă, fără a înceta lucrul. O schimbare a direcției vântului sau o descătușare grozavă de energie subterană a făcut ca ploaia de petrol să ajungă

foarte aproape de motorul în funcțiune al sondei 99, care instantaneu a aprins amestecul inflamabil. Apoi a urmat apocalipsa.

Greu de descris momentele care au urmat exploziei de flăcări! Spaima, zăpăceala și strigătele lucrătorilor au fost groaznice. Încotro fugeau era numai pară și foc, așa că toți cei aflați la lucru au fost arși. Muncitorii cuprinși de flăcări alergau ca potârnicile încoace și încolo neștiind unde să se adăpostească. Șiruri întregi de căruțe îi duceau pe răniți la spitalul din Câmpina. Preotul paroh din Buștenari, Dumitru Săvulescu, a împărțășit pe drum 13 murbunzi. În curtea spitalului nenorociții în stare gravă zăceau prin iarbă și din timp în timp mai murea câte unul. Niciodată nu se văzuse un tablou mai jalnic ca acesta. Țipetele de durere ale nefericitelor victime sfâșiau aerul la depărtări mari. Doctorul Gogu Niculescu spunea că dintre cei 11 răniți, câți fuseseră internați acolo, garanta doar pentru unu că va scăpa. Alți arși au fost transferați la spitalul din Ploiești. Cei mai puțin afectați au mers la casele lor din Buștenari și împrejurimi. Singurul norocos pare să fi fost maga-

Locuințe ridicate în zona Puturosu, Buștenari, 1908

Belgiană"). Ambii au pasat responsabilitatea. În interviul acordat ziarului *Adevărul* procurorul Notara afirma: „Rezultatul anchetei mele, ce de altfel a fost foarte minuțioasă, ne pune în îndoielă până în prezent [...] Eu am credințele mele personale, însă cu regret vă declar că nu vi le pot comunica d-voastră, înainte de a înainta raportul ministrului de Justiție.” Cum se auzau tot mai multe voci care afirmă că motorul sondei 99 era în funcțiune la momentul dezastrului, a trebuit găsit altceva pentru a disculpa societatea. Distanța de 50 m dintre sonde a fost suficientă pentru a scoate din ecuație motorul buclucăș.

În perioada imediat următoare nu a fost făcută publică varianta oficială. Despre un eventual proces în care să fie cineva tras la răspundere pentru dezastrul produs nici nu s-a pus problema. O consecință imediată a fost întocmirea unui regulament al zonelor petrolifere în care se impunea o distanță minimă între sonde. Nu s-a rezolvat mai nimic prin asta, seria incendiilor continuând. Reglementări eficiente, care să aducă siguranță în exploatarea țiteiului, ar fi creat multe neajunsuri investitorilor, drept urmare nimeni nu a avut curajul să-i înfrunte. Ba mai mult, investitorii din industria petroliferă fixau de multe ori agenda politicianilor români. Sătenii s-au mulțumit cu promisiuni, iar victimele și familiile acestora au primit câțiva bănuți pentru a li se închide gura. Atât în cazul de față, cât și în altele, societățile

petrolifere au făcut tranzacții cu moștenitorii lucrătorilor morți în urma accidentelor de muncă. Într-un interval de timp mediu le-au plătit cam 1.000 de lei pentru fiecare decedat, în situația în care un motor de sondă pe benzină valora 15.000 lei. Între lucrătorii străini și cei români erau mari diferențe în privința despăgubirilor plătite. Primii veneau prin contracte bine

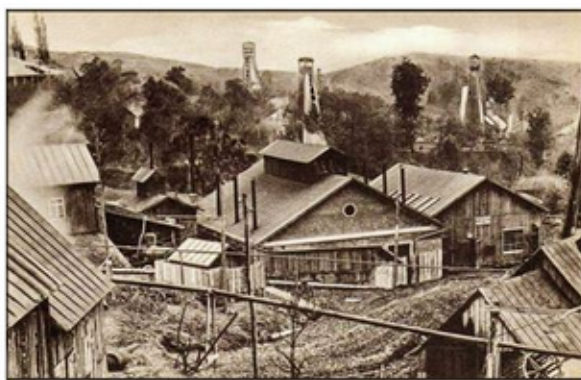
numeroase. Pentru a-și putea găsi de lucru, bărbații preferau concubinajul, numărul căsătoriilor în zonele petrolifere scăzând constant. Acum avem și explicația de ce frații Ciucă nu puteau munci decât temporar la batale, doar cu o înțelegere verbală, nerecunoscută în caz de accident. Despre spitalul de la Buștenari, nici prin gând nu le-a trecut autorităților să-și țină promisiunea.

Din rândul conducerii societăților a fost găsit vinovat inginerul Gotlieb de la „Româno-Belgiană”, transferat ca director tehnic la Societatea „Columbia”. Ziarele vremii au continuat să fie pline de știri despre accidente de muncă, fără a surprinde destinul mutilaților care-și plimbau să-

răcia și trupul ciuruit prin târguri, sau prin tinda bisericilor.

Victimele incendiului de la Buștenari nici măcar nu au fost prinse de oficialități în statistici. Într-un tabel care prezintă numărul accidentelor din cele patru mari regiuni petrolifere ale țării, întocmit după datele existente la Ministerul Industriei, sunt trecuți 11 morți pentru intervalul 1906 - 1907 și 21 pentru 1907 - 1908, fără ca în vreo regiune să existe mai mult de 13 decedați.

Fascinanta poveste a țiteiului de la Buștenari se sfârșește astăzi rău, deoarece ultimele instalații rudimentare sunt duse la fier vechi. Un muzeu în aer liber, probabil, ar fi adus mai mulți bani decât sumele obținute prin acest barbarism, mai ales că Muzeul Petrolului din Ploiești e pe cale de a dispărea. ■

O vedere care înfățișează localitatea Buștenari la începutul secolului al XX-lea

făcute, nu precum localnicii care erau trecuți pe un caiet oarecare. Văduva și copiii unui angajat străin au primit în intervalul 1907 - 1908 suma de 4.495 de lei. Spre comparație, în perioada 1906 - 1907 Societatea „Telega-Oil” a acordat moștenitorilor unui lucrător mort 750 de lei, iar „Steaua Română” a cheltuit aproape 105 lei cu îngrijirile medicale și despăgubirile pentru 19 răniți și un invalid. Daunele acordate în caz de accident, urmat de moarte, variau în funcție de starea civilă a victimei, fiind aproape nule în lipsa moștenitorilor. Dacă cel decedat era căsătorit și avea în îngrijire mai mult de patru copii, suma era egală aproape cu salariul lucrătorului, fapt urmat de înlăturarea din stabilimentele lor, în mod sistematic, a muncitorilor împovărați de o familie

Intervenție la erupția unei sonde din Buștenari

cercetări minuțioase prin localitățile vecine, pentru a vedea cine lipsește, acțiune total inutilă.

Cifra vehiculată de autorități a fost de 15 morți și numeroși răniți. Sătenii, în frunte cu preotul Săvulescu, acuzau societățile petroliere de ascunderea adevărului și susțineau că în bataie ar mai fi fost înmormântați de vii alți cinci lucrători. Frații Ciucă, carbonizați în timp ce canalizau țițeiul în acele gropi de colectare, au lăsat în urmă șapte, respectiv cinci copii. Pentru a se astupa orice urmă s-ar fi aruncat nisip, iar apoi s-ar fi stropit cu apă. Acuzele nu au fost dovedite, deoarece s-au găsit doar două oase de animale atunci când batalele au fost săpate la ordinul autorităților.

Personalități de prim rang au ajuns la Buștenari pentru a se da un semnal că statului îi pasă de ce s-a întâmplat. Prim-ministrul țării, Gheorghe Grigore Cantacuzino, care se afla la proprietatea sa din Florești, i-a cerut prefectului județului Prahova, Luca Elefterescu, să meargă la fața locului pentru a cerceta cauzele catastrofei. Raportul întocmit de prefect (datat 17 iulie) a fost publicat în *Monitorul Oficial* al României (4 august 1906). Doar câteva generalități reies din

el: că nu existau norme și reguli după care să se așeze sondele, nici măsuri de salvare, nici răspundere, nici garanții față de lucrătorii care-și expuneau viața și viitorul familiilor lor. Cauza incendiului în opinia prefectului rămânea necunoscută, „poate a vreunei scântei electrice de la sondele vecine, fie că vreun lucrător avea vreo țigară aprinsă”. Totodată, pentru a-i liniști pe săteni, le-a promis măsuri pentru ca sondele să nu mai fie amplasate atât de aproape de locuințele lor și că se va construi un spital la Buștenari. Medicul primar al județului a întărit promisiunile. Din zona tehnică a fost prezent inginerul secției miniere, Tănăsescu, care a înaintat ministrului Domeniilor, Agriculturii, Industriei și Comerțului, Ion N. Lahovary, referatul său asupra catastrofei. Era asemănător cu al prefectului, dovadă a unei înțelegeri făcută în urma unei întâlniri de taină a oficialilor cu inginerii și directorii societăților implicate. Ea s-a desfășurat în vila lui Max Schapira, bancher și reprezentant al Societății „Buștenari”, unul dintre cei mai influenți magnai ai petrolului românesc. S-au comentat constatările făcute și

s-a ajuns la concluzia că focul a pornit de la o țigară aprinsă din imprudență prea aproape de sondă. În primă fază vinovăția ar fi aparținut unui muncitor neglijent al Societății „Româno-Belgiene”, care ar fi aprins un chibrit (de parcă aceștia erau nebuni să fumeze, năclăiți de păcură, lângă o sondă ce arunca din măruntăle sale țiței și gaze, care i-ar fi aprins instantaneu). Când conducerea acestora a reacționat, s-a trecut la culpabilizarea curioșilor adunați pentru a vedea spectacolul eruptiv al sondei nr. 2. Aduceau ca argument nefuncționarea motorului sondei nr. 99 atunci când focul a izbucnit.

Promisiuni nerespectate

Toată ancheta desfășurată a urmat acest curs, chiar dacă puterea judecătorească a fost

Prefectul Luca Elefterescu împreună cu familia
(sursa: www.republicaploiesti.net)

reprezentată la cel mai înalt nivel: ministrul de Justiție Dimitrie Greceanu, judecătorul de instrucție Deladecima și procurorul Notara. Instrumentarea cazului a început cu audierea personalului cu rangul cel mai mare de la Buștenari, al celor două societăți implicate direct, inginerii Fritz Semper („Steaua Română”) și Gotlieb („Româno-

1917

Lupu Costaki

Al. Tzigara-Samurcaș

Până una alta, *Gazeta Bucureștilor* e citită și interpretată la sațietate, mai ales în această lună martie când, dincolo de rizibilele comunicate despre „victoria ariergardei germane” pe frontul francez ori „retragerea victorioasă a turcilor din fața Bagdadului pe noi alinamente”, încep să vină, în cascadă, noutăți despre ce se întâmplă în Rusia. Iată doar câteva titluri: *Criza politică din Rusia; Situația gravă din Petersburg; Revoluția din Rusia; Din Duma imperială, Duma poporului; Comitetul de salvagardare; Lupte de stradă; Arestarea miniștrilor; Flota rusă ia parte la revoluție; Muncitorii din Petersburg demonstrează pentru pace; Sevastopol, în stăpânirea socialiştilor; Provinciile ruse cer autonomie; Sfârșitul victorios al revoluției.*

Lumea românească își pune îngrijorată întrebări: Rușii vor continua războiul? Ne rămân aliați? Percepția e diferită la București față de Iași.

În capitala ocupată, nemții își cosmetizează dominația, impunând giranți români în fruntea unor ministere. E „o joacă”, observă Al. Marghiloman, pentru că fiecare departament își are curatorul german care impune numirile și destituirile de cadre. Între acești colaboratori apar: Lupu Costaki, Dumitru Nenițescu, Al. Tzigara-Samurcaș, Gr. Antipa, C. Litza.

Tot străinii vin cu explicații pentru ce se întâmplă în vecinătatea răsăriteană a țării: e mâna Angliei, spre a împiedica o pace separată cu Germania. În schimb, eșuarea planului BBB e trecută sub tăcere. Era vorba de construirea căii ferate Berlin – Brusa – Bagdad pentru blocarea drumului spre India pentru englezi. Acum Bagdadul era în mâna acestora, iar germanii, prin aliații lor turci, erau în defensivă.

Până la contemplarea scenei internaționale, omul de rând se confruntă cu un trai cotidian

plin de privațiuni. Lipsesc alimentele, prețurile mărfurilor „la negru” explodează (patru bucăți de zahăr, un leu!), cartelele sunt simple petice de hârtie pentru „dreptul” la 200 gr de carne de persoană pe săptămână. „Carnea a ajuns o legendă”, comentează un bucureștean care aproape i-a uitat gustul. Salariile și pensiile sunt nivelate la 200 de lei lunar. În plus, valul de rechiziții continuă. În această lună bucureștenii trebuie să dea: 10.000 de plăpumi și tot atâtea perechi de ciorapi; apoi 20.000 de prosoape și perechi de indispensabili.

La această constrângere se adaugă funcționarea absurdă a administrației germane. Ordonanțele se încrucișează zilnic, se schimbă, se complică prin regulamente, cu așteptări nesfârșite, derogări justificate de intervenții, propte, hatâruri. La Hotelul „Imperial” erau închiși câteva zeci de ostatici, unii socotiți chiar foarte periculoși. Regimul le era zilnic schimbat: ba închiși în camere, ba îngăduiți să stea împreună pe holuri, ba primeau, ba nu primeau vizite ale familiilor. Unul dintre ei obține un *ausweis* ciudat, pe care îl și folosește din plin: se putea duce zilnic la dentist. O și face, vreme de două luni!

De la obligativitatea cultivării grădinilor publice și a terenurilor virane cu zarzavaturi, până la permise anume pentru a purta haină de blană și silirea vinderii aurului la un preț dezavantajos, nemții nu uită nimic pentru a-i înjosi pe români.

Paralel are loc o destructurare a instituțiilor noastre, mergând până la anihilare. Astfel, teoretic se păstra împărțirea țării în județe, dar acestea erau conduse de generali germani. Câte trei subprefecturi românești erau puse în subordinea unui comandant de etapă german. În justiție procedura e simplificată: există doar tribunale de primă instanță. Recursul și apelul

GEORGETA FILITTI

Românii, separați în zona germană de ocupație și cea liberă, cu guvernul refugiat la Iași, dar cu amarnicii aliați ruși pe cale de bolșevizare, rezistă vitejește avatarurilor provocate de război. Încă 21 de luni vor mai trece, ucigător de greu, până când se va desluși pentru ei noima confruntării: realizarea României Mari.

Războiul este evenimentul major din viața românilor, indiferent dacă trăiesc sub ocupație germană ori în Moldova liberă. Ororile lui sunt accentuate de iarna cumplită, cea mai geroasă de când își amintesc contemporanii, iar în provincia de la Răsărit tifosul exantematic și febra recurentă (gripa spaniolă) întregesc viața de coșmar îndurată de ai noștri.

Curioși, receptivi, informați de tot ce se întâmplă pe lume, ei înșiși martori permanenți la evenimente de răsunet (concerte, adunări internaționale, expoziții, primiri oficiale), antecesorii noștri se văd reduși, în Muntenia, la a înghiți informații trunchiate, tendențioase și nu arareori false oferite de publicația ocupan-

tului, *Gazeta Bucureștilor*. Câte un ziar rătăcit și întârziat, provenind din țările Antantei, parcă mai restabilește puțin din adevăr, îngăduind o imagine cât de cât credibilă a desfășurării războiului. Apoi totul se năruie în fața zvonurilor, căci acestea îi urmăresc pe oameni statornic, obsesiv și neiertător. De la vestea că a mai fost arestat și cutare și închis ca ostatic la Hotelul „Imperial” din București ori că locotenentul X, declarat mort, a fost văzut la Roșiorii de Vede, până la certitudinea că în vară se încheie pacea e un bombardament neiertător. Acum, după o sută de ani de la consumarea evenimentelor, te întrebi: ce a fost mai istovitor, lipsa materială sau această încrucișare haotică de zvonuri?

1917

Militari ruși și români

Doctorul Jean Clunet

pentru „simplificarea administrației germane” și trecerea unor atribuții asupra românilor.

Dacă Muntenia geme sub ocupația germană, Moldova este copleșită de refugiați, armată rusească și epidemii. În plus, la hotare presau Centralii, încât cineva rezumă situația: „Dușmanul lovea, aliatul pândește”. Totuși acolo funcționa guvernul legal al României, condus de Ionel Brătianu. I se reproșa că în condiții vitrege de război sporise numărul miniștrilor și al secretarilor de Stat.

Moldova, unde viețuiau înghesușiți români și străini, se confrunta cu lipsuri alimentare, de transport și de combustibil. Gestionarea situației de către autoritățile române, oricâtă pricepere ar fi dovedit, era considerabil îngreunată de prezența agresivă a rușilor. Încă din ajunul ostilităților, în Moldova fuseseră aduse 200.000 de vite și 500.000 de oi. Dar aliații ruși cereau continuu provizii, amenințând cu părăsirea frontului și retragerea peste Prut. În cele din urmă, prin contractul din 1 ianuarie 1917, au fost obligați să restituie alimentele „împrumutate” în ritm de 30 de vagoane pe zi, aduse de la Odessa. S-au ținut de cuvânt doar câteva zile, încât, practic, cele 100.000 de vagoane cu provizii n-au mai fost date niciodată înapoi. Și puținul recuperat s-a datorat eficienței și corectitudinii generalului finlandez Talgrin.

Colonelul State Leonte a organizat Direcția Alimentației, ceea ce a însemnat: centre noi de morărit (la Păcurari, Râșcanu, Socola), transport cu carele, 13 magazine de consum doar la Iași. Apoi amenajarea a 3.000 ha cu grădini de zarzavat.

Haosul din transporturi a fost rezolvat rapid de colonelul francez Parfait; acesta a deraiat trenurile staționate fără rost, defecte ș.a., încât toate liniile au fost redade traficului normal.

În spații disponibile s-au construit bordeie pentru trupe. Comitetul de ajutorare a refugiaților, inițiat de regina Maria, a depus eforturi supraomenești pentru cazarea lor în școli, cămine, aziluri, spitale, ateliere. În același timp au fost solicitați să muncească în ateliere, colonii de lucru etc. „Societatea Ortodoxă a Femeilor Române” i-a ajutat eficient pe orfani.

Problema majoră, de o gravitate unică în istoria noastră, a fost epidemia de tifos exantematic. Au pierit atunci 300.000 de oameni. Între ei, 250 de doctori (adică a opta parte din totalul corpului medical) și 1.000 de sanitari.

Concomitent, rușii au ocupat Delta, înlăturând serviciul român de acolo; au cerut totodată ca întregul sistem feroviar al Moldovei să treacă sub comanda lor. De asemenea, ca guvernul român să se refugieze la Odessa. Era o formă brutală de anihilare a statului român liber, imposibil de acceptat.

Ceilalți aliați, francezii, și-au înțeles altfel staționarea în Moldova. Sub conducerea generalului H.M. Berthelot au reorganizat armata română în așa fel, încât își va dovedi capacitatea renăscută chiar în bătăliile epice din vara anului 1917. Medicii francezi s-au devotat zecilor de mii de pacienți bolnavi de tifos și gripă spaniolă. Mulți și-au aflat moartea alături de cei pe care i-au îngrijit, ca dr. Clunet. O stradă din București îi perpetuează și astăzi amintirea destoinică.

Pe acest fundal de război, refacere, boală, amenințare a „aliaților” gata de bolșevizare, autoritățile române, prin glasul regelui Ferdinand I, iau o decizie cu consecințe ce vor reverbera până în zilele noastre: soldații români „și-au câștigat dreptul de a stăpâni în măsură mai mare pământul pe care luptă ca și pe acela de a avea o mai mare participare la treburile statului”. Erau prolegomenele reformei agrare și ale celei electorale postbelice. ■

Generalul Mackensen primește defilarea trupelor germane în București

Aristide Demetriade

1917

se desființează. Generalul Mackensen, comandantul suprem al forțelor de ocupație, are drept de veto asupra tuturor hotărârilor din justiție.

Cum combustibilul lipsește, și populației și dușmanului, o ordonanță obligă proprietarii terenurilor petrolifere să le valorifice, altfel sunt confiscate și date altor virtuali exploatare.

In aceste condiții, mânia populară explodează. La 23 martie, sute de femei ies în stradă la București fluturând steaguri albe și scandând lozinca „Murim de foame! Vrem pace!“ Mișcarea, mult supradimensionată, a fost folosită de toate taberele: ocupanții au insistat pe componenta pacifistă, clamată și de Kaizerul Wilhelm al II-lea; totodată au accelerat eliberarea de certificate ce atestau calitatea de soție de mobilizat, pentru o rație minimă asigurată de alimente, și au suplimentat cu trei vagoane (de la 12) cantitatea de făină distribuită în București. Poliția a căutat instigatorii; i-a găsit în cercurile socialiste emergente. Se pare că manifestele semnate „Femeile socialiste“ se datorau lui Gheorghe Cristescu Plăpumar și lui Alecu Constantinescu. S-a mai aflat de un Consiliu intim, cu grupuri revoluționare la Fabrica de pompe, Întreprinderile „Chiriac“, Atelierele „Franz“, Uzina „Lemaître“ – totul de obediență internaționalistă, adică potrivnici atât invadatorilor Puterilor Centrale cât și ridicării legitime a românilor pentru dobândirea Transilvaniei și a Basarabiei.

Au urmat câteva arestări, cam la întâmplare: Emil Petrescu, fostul primar, pârât de cel în funcție, colonelul Victor Verzea, omul nemților; Sabina Cantacuzino, Lia Brătianu, rude cu prim-ministrul Ionel Brătianu; Martha Bibescu, pentru legături notorii cu englezii.

Proteste din acest răstimp vor fi exploatate în exces și de istoriografia bolșevizantă de după Al Doilea Război Mondial, care le va pune doar

pe seama influenței revoluției rusești, tocmai pornită la Petrograd.

Afară de măsurile punitive, germanii încearcă și o propagandă deșănțată în favoarea culturii lor. În această lună se redeschide Teatrul Național cu *Iphigenia* de Goethe, cu actori de la Schauspielhaus și Deutsches Theater din Berlin și Deutsches Volkstheater din Viena. Până și germanofili notorii P.P. Carp și Titu Maiorescu au refuzat invitația la premieră, considerând-o „o ofensă“ adusă românilor. După două zile, directorul Teatrului Național, diplomatul și istoricul I.C. Filitti, încearcă să îmblânzească lucrurile oferind spectacolul *Fântâna Blanduziei*, cu Aristide Demetriade și Eugenia Ciucurescu.

Stăpâni pe situație, nemții continuă ofensiva culturală. La cinematografele „Select“ și „Zaharia“ se dă filmul *Descoperirea Germaniei*, cu jurnale de actualități propagandistice: *Prin centrele industriale germane*; *Pe frontul de vest german*; *Submarinul comercial „Deutschland“ cu căpitanul său König*. Tot în această lună începe să funcționeze Teatrul de varietăți „Alhambra“, condus de neamțul Arthur Treumann, cu anexă pe Sărindar, la fostul local „Maxim“, acum „Deutsche Konzert“ Restaurant.

Când în presa elvețiană și franceză apare un protest al șefului guvernului român refugiat la Iași, Ionel Brătianu, despre relele tratamente aplicate civililor din teritoriul ocupat, ceea ce contravenea dreptului ginților, nemții replică arogant că e o măsură de retorsiune la acțiunea asemănătoare asupra civililor Puterilor Centrale aflați pe teritoriul Moldovei.

Singura măsură, părelnică de fapt, de relaxare a condițiilor ocupației este desființarea, la 31 martie, a Guvernământului imperial

proiectul pentru ridicarea unei „Coloane fără sfârșit” la Chicago, pe malul lacului Michigan. Aceasta urma să aibă 200, 300, 400 și chiar 500 de picioare (1 picior are 0,3048 m) înălțime. Între avocatul Barnet Hodes și Brâncuși a avut loc atunci o corespondență intensă. Ba mai mult, sculptorul dorea să vină la fața locului și să rezolve totul. Deși starea de sănătate s-a înrăutățit, Brâncuși spera să-și revină și să treacă la lucru.

Între timp, peisajul din zona atelierului său s-a schimbat.

Modestele clădiri, îndeosebi ateliere de artiști din jur, din Impasse Ronsin nr. 11, dispar unele după altele. Nu tu pom, nu tu verdeț. Totul e un șantier. Cât vezi cu ochii terenuri care-și așteaptă antreprenorii și un mare parc de mașini de construcții și autocamioane ce erau gata să primească semnalul pentru a trece la lucru. Așa îl găsim, în vara anului 1956, actorii Teatrului Național din București, Scarlat Callimachi și soția sa Dida, actrița Marietta Sadova și regizorul W. Siegfried, aflați în turneu la Paris. Zăcea pe patul său de lemn, între perne și un cearșaf alb. „Sunt cam bolnav”, s-a scuzat el... L-au vizitat și soția pictorului Kandinski și sculptorul italian Berto Lardera. L-au găsit „împovărat de boală, de căldură, de vârstă, de oboselă”. L-a vizitat și Marcel Mihailevici („Cipic”), cu surorile Codreanu. Pe surorile Codreanu nu le-a mai recunoscut, pe „Cipic” da, dar abia a putut să schimbe cu el câteva vorbe...

In mai multe rânduri, l-a vizitat și Mircea Bălănescu, șeful Legației Române la Paris. A venit din proprie inițiativă, nu ca oficial. La început schimbul de cuvinte a fost calm. Ministrul i-a spus că vrea să-l cunoască ca român și

Baroneasa Irana Frachon

să-l informeze despre situația din țară. Printre altele, i-a spus că i se pregătește la București o expoziție cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani și i-a transmis urările cuvenite. Ministrul Bălănescu l-a invitat, în numele autorităților române, să facă o vizită în România. Reacția lui Brâncuși a fost atunci dură, spunând că „n-are ce discuta cu vânzătorii de la București, care distrug țărâni-mea și au vândut pe români rușilor”. Ministrul Bălănescu nu a discutat nimic despre atelierul și averea lui Brâncuși de

la Paris, nu i-a cerut nimic, nu i-a propus să trimită lucrări la expoziția ce se pregătea la București. Nu era autorizat. A dorit doar să-l cunoască. S-au despărțit în termeni cordiali.

La 13 octombrie 1956 Brâncuși a primit vizita lui Eugen Jebeleanu și a soției acestuia, pictorița Florica Cordescu. Au fost trimiși de Ministerul Culturii. Inițial se făcuse propunerea să meargă la Paris Jeana Brâncuși, nepoata sculptorului. Chivu Stoica, prim-ministru pe atunci, s-a opus. Se făcuse, de asemenea, propunerea să fie trimiși pictorul Camil Ressu și sculptorul Ion Jalea, dar amândoi au refuzat pe motiv că sunt prea în vârstă. În schimb, aceștia i-au scris și l-au rugat să dăruiască „din fructul muncii de-o viață întreagă ceva și țării tale, pe care ai iubit-o și ai reprezentat-o așa de strălucit...” Brâncuși s-a bucurat de scrisoare, dar n-a răspuns. Astfel s-a ajuns la soții Jebeleanu. „Cu toate că era suferind, Brâncuși ne-a primit în atelier... L-am găsit pe sculptor trăind în condiții absurde, bolnav, într-o convalescență prelungită, însingurat, epuizat, decepționat, dar încă încrezător în viață”. Soții Jebeleanu i-au împăr-

Natalia Dumitrescu și Alexandru Istrati

La 16 martie 1957, la Paris înceta din viață Constantin Brâncuși. Continuăm povestea ultimelor sale zile, începută în numărul trecut.

BRÂNCUȘI ULTIMII DOI ANI DE VIAȚĂ

Prof. univ. dr. PAUL REZEANU

● Proiectul „coloanei fără sfârșit” de la Chicago ● N-are ce discuta cu vânzătorii de la București ● Chivu Stoica se opune să îl viziteze nepoata ● În schimb, se duc soții Jelebeanu ● „Să nu zăbovești prea mult acolo, că nu mă mai găsești la întoarcere!” ● Prima expoziție personală Brâncuși din Europa ● „Îl voi aștepta pe Bunul Dumnezeu la mine în atelier” ● O doamnă îmbrăcată în negru, cu o sacoșă de călătorie în mână

Despre Brâncuși s-a spus că a fost cel mai mare sculptor al secolului al XX-lea, că a fost părintele sculpturii moderne, că a fost un geniu... Opera sa, scria criticul de artă Jacques Lassaing, „oricare i-ar fi proporțiile, este o prezență tulburătoare. În cioplirea fiecărei piese, în felul în care a polizat metalul, el a desăvârșit totul într-o manieră atât de personală, încât suprafața însăși pare a dobândit o sensibilitate nepieritoare... Brâncuși a eliberat arta – și sper să fie pentru totdeauna – de orice estetism, de această arhitectură haotică de vechi și modern. El atinge esențialul și organicul...”

Imagine din „Atelierul Brâncuși”,
Centrul Cultural „Georges Pompidou”

Informațiile despre ultimul an de viață al sculptorului le datorăm mai ales Nataliei Dumitrescu. De altfel ea și soțul, pictorul Alexandru Istrati, au fost oamenii cei mai apropiați de artist, în acest timp. În plus,

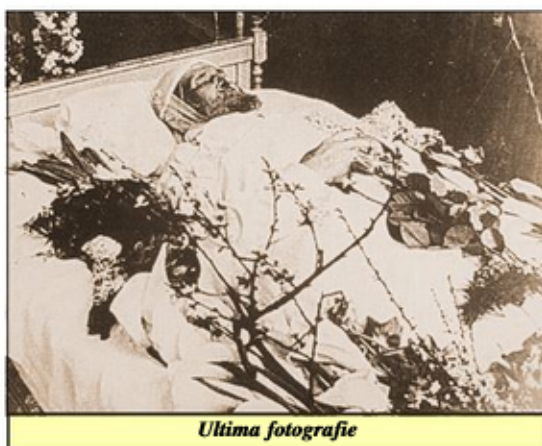
au oprit arhiva/corespondența lui Brâncuși și au beneficiat de ea prin 1984 – 1985, când au scris monografia despre marele sculptor.

Aflăm din cartea lor că un loc aparte, în acest ultim an de viață al lui Brâncuși, l-a avut

apa. Erau primele zile din martie și începuse să miroasă a primăvară. Simțindu-și sfârșitul aproape, roagă să fie chemat arhiepiscopul Teofil Ionescu, de la Biserica Ortodoxă Română din Paris, ca să se spovedească și să primească Sfânta Împărtășanie.

Au trecut apoi câteva zile și nopți. Lungi, grele, pline de chinuri, poate de gânduri, de amintiri. Nu mai vorbea. Apoi a venit noaptea de sâmbătă 16 martie spre duminică 17 martie. La ora două dimineața totul s-a sfârșit. Sufletul său bun s-a înălțat la Cer... Omenirea pierdea astfel pe cel mai mare sculptor al secolului al XX-lea.

Dimineța, cele două infirmiere l-au îmbrăcat în alb. I-au pieptănat părul, barba albă, l-au acoperit cu un cearșaf alb. Brâncuși părea că doarme. S-a hotărât ca slujba să aibă loc marți, 19 martie, la Biserica Ortodoxă Română din Rue Jean de Beauvais. Aici, în urmă cu mai bine de 50 de ani, fusese cântăreț. Acum, alții cântau pentru el. Biserica era arhiplină de lume. Multă, foarte multă lume a

Ultima fotografie

rămas afară. La ora două după-amiază a început slujba de înmormântare. I-au adus un ultim omagiu Georges Salles, din partea Muzeelor Franței, Jean Cassou, din partea Muzeului Național de Artă Modernă din Paris, și criticul literar Basil Munteanu (*Magazin istoric*, nr. 2/2017).

La Cimitirul Montparnasse s-a adunat neașteptat de multă lume. Se împart lumânări, batiste, prosoape cu un bănuț, colivă. Catolicii nu știu ce să facă cu ele, se uită la ceilalți și fac și ei ca aceștia. Se împart flori, se depun coroane. La un moment dat, o doamnă îmbrăcată în negru, cu o sacoșă de călătorie în mână, și-a făcut loc prin mulțime, a îngenușat lângă sicriu, l-a atins cu mâinile și plângea. Nimeni nu știa cine este. Preotul, familia Istrati i-au respectat durerea, au lăsat-o în pace. A plecat ultima din cimitir, la ora 18.00, ora închiderii cimitirului. În acest timp nimeni nu i-a adresat o vorbă... Era Jeana Brâncuși, nepoata sculptorului, cea mai apropiată rudă a sa și singura rudă dintre cei de față. I se eliberase pașaport în ultimul moment, călătorise cu trenul de la București, venea direct de la gară. A doua zi după înmormântare, ea a mers să vadă locuința și atelierul unchiului său. Soții Istrati nu i-au îngăduit. A insistat, s-a rugat, a implorat, dar în zadar...

Peste câteva zile, Atelierul din Impasse Ronsin nr. 11 a fost sigilat în vederea inventarierii. Ce s-a întâmplat în ultimele zile de viață ale sculptorului, în zilele până la înmormântarea sa, cât și în zilele până la sigilarea atelierului nimeni nu știe. Doar soții Istrati au știut și ce au știut au dus cu ei în mormânt...

Vestea morții lui Brâncuși s-a răspândit repede pe cele cinci continente. Presa de pretutindeni a evocat, cu acel prilej, personalitatea și opera marelui sculptor. Era recunoscut, pe întreg mapamondul, ca părintele sculpturii moderne și drept cel mai important sculptor al secolului al XX-lea. ■

Biserica ortodoxă română din Paris

tășit ce se face în țară pentru cinstirea lui și a creației sale. Artistul octogenar le-a mulțumit pentru vizită și a întrebat ce mai fac prietenii săi din țară, despre operele sale existente în muzee, colecții și la Târgu Jiu. Era uimit că expoziția omagială se organiza în fostul Palat Regal, devenit Muzeul Național de Artă. Florica Cordescu i-a cerut atunci permisiunea să-i facă câteva portrete. Sculptorul a acceptat.

Desen de Florica Cordescu

Spre sfârșitul anului 1956 Brâncuși a fost vizitat de mai mulți prieteni.

L-a vizitat vechea sa prietenă baroneasa Irana Frachon. Aceasta i-a spus că pleacă într-o călătorie în Guatemala. Brâncuși i-a zis: „E prea departe. Să nu zăbovești prea mult acolo, că nu mă mai găsești la întoarcere!“ Au băut împreună un pahar cu șampanie și s-au despărțit. L-a vizitat și artistul american Isamu Noguchi... În anul 1956 deși Brâncuși nu s-a mai ocupat, i-au fost expuse opere la trei mari expoziții la New York și una la Paris.

Amintim apoi faptul că în România, în patrie, i s-au organizat în anul 1956, cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani, două expoziții omagiale, una la Craiova și alta la București. Despre expoziția de la Craiova nu știa. A aflat mai târziu. A fost o surpriză pentru el. Craiova era doar orașul său de suflet... Expoziția omagială de la București s-a deschis la 22 decembrie, în fostul Palat Regal, și a cuprins numai

lucrări aflate în țară: 13 piese și carnetul de desene aflat la muzicologul Ion Croitoru. Ulterior, în ianuarie 1957, i s-a adăugat și „Cumînțenia pământului“... N-a fost tipărit un catalog al expoziției, cum nu a avut unul nici cea de la Craiova. Toată presa română a menționat însă evenimentele. Expoziția de la București s-a bucurat de un indiscutabil succes, fiind vizitată de aproximativ 10.000 de persoane. De notat însă că n-au menționat-o în monografiile lor Carola Giedon-Welcker, Sidney Geist și Natalia Dumitrescu. Și, în fond, era

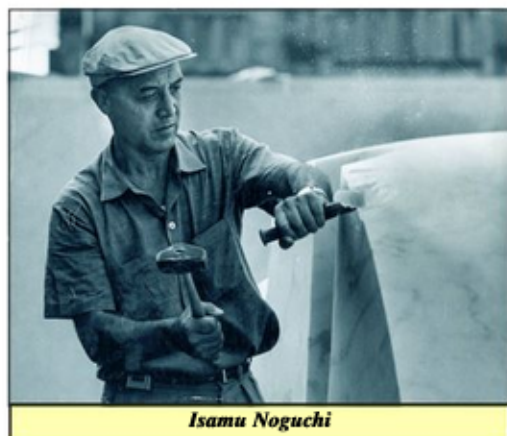
prima expoziție personală Brâncuși în Europa... Constatăm apoi, cu surprindere, faptul că Franța, Muzeul Național de Artă Modernă din Paris, cărora Brâncuși le donase atelierul cu operele sale, n-a organizat o expoziție sau altă manifestare care să marcheze împlinirea vârstei de 80 de ani.

În acest timp, Brâncuși avea zile mai bune și mai puțin bune. Oricum, era, în general, optimist, mintea îi mergea brici, filosoful din el nu-i da pace, artistul, sculptorul era la lucru. Cu gândul.

Cum a petrecut Brâncuși sărbătorile Crăciunului și Anul Nou nu știm. Oricum, bolnav. Din când în când prietenii treceau să-l vadă. Astfel, una dintre zilele memorabile de atunci a fost aceea când Eugen Ionesco a venit la atelierul său. A fost însoțit de soție și fiică, de 11 ani. „Era foarte aproape de sfârșit... Era în pat, cu căciula sa de blană pe cap, având bastonul la îndemână...“

In săptămânile următoare starea sănătății i s-a înrăutățit. Prefera să vorbească românește. Pe zi ce trecea pieptul, burta încep să i se umfle tot mai mult. Doctorul, profesorul Pascu Atanasiu, îl vizitează zilnic. A venit și cu un coleg de la spitalul american din Neuilly să-l consulte. Amândoi îl sfătuiesc să se interneze de urgență. Brâncuși refuză, spunând: „Ei bine, îl voi aștepta pe Bunul Dumnezeu la mine în atelier“.

Au fost aduse două infirmiere călugărițe care să-l supravegheze și să-i scoată periodic

Isamu Noguchi

Alexandru cel Mare și Peritas

pradă. Omul devenea cel mai puternic, iar unii lupi s-au obișnuit să îl urmeze, izolându-se de haita lor și fiind într-o continuă migrare.

„Blasfemie!” – a replicat o altă tabără de cercetători, strânsă în jurul profesorului suedez Peter Savolainen, care a lucrat mult timp împreună cu specialiști chinezi, analizând zece lupi gri, 23 de câini indigeni din nordul și sudul Asiei de Est, patru câini dintr-un sat din Nigeria și 19 exemplare din diferite rase: ogar afgan; husky siberian; malamut de Alaska; chihuahua, mastiful tibetan, ogari din Africa de Nord. Câinele s-a născut în China, mai exact undeva prin zona sa sudică, în jurul datei de 32.000 î.H.

Dar acolo nu s-a descoperit niciun schelet canin mai bătrân de 13.000 de ani – au replicat americanii...

În 2015, o nouă zonă de origine a intrat în joc: Asia Centrală, mai exact Nepal și Mongolia. Autorii – profesori, în cea mai mare parte la Universitatea Cornell (Ithaca, S.U.A.), dar și din Liban, Congo, Insulele Solomon, Namibia, India, Mongolia, Papua Noua Guinee, Mexic, Vietnam, Peru și Croația – au

... și altul de pe un mozaic roman

analizat peste 4.600 de câini, atât de rasă, cât și comunitari, din 38 de țări.

Sacru, dar și demonic?!

În vechile credințe persane, câinii erau considerați ființe sacre, aproape egali oamenilor. Astfel că trebuia tratați cu mare respect: niciodată să-i lași flămânzi, niciodată să nu lovești o femeie gestantă, căci ea ar putea fi soața care îți poartă pruncul, niciodată să nu îi omori – căci sufletul îți va fi condamnat la damnare eternă.

Același element de sacralitate apărea și la hindușii din unele zone din Nepal și India. Acolo, prin noiembrie, în cadrul unor festivități ce durau cinci zile, câinii erau împodobiti cu panglici roșii și cinstiți cu onoruri.

Un câine din Egiptul antic...

În multe mitologii, câinele reprezintă călăuza spre Lumea de dincolo. Este cazul Egiptului și al Greciei antice, unde vedetă poate fi considerat Cerber, monstruoasa creatură cu trei capete ce păzea porțile Infernului. Tot acolo, exista credința că numai ei pot simți prezența răului, în special a zeiței Hecate, a întinericului și terorii. Oamenii nu o puteau vedea, dar grație capacităților speciale, patru-pedele necuvântătoare își avertizau stăpânii, prin lătrat sau urlat.

Vânători recunoscuți, celții le acordau o atenție specială. Asociați zeului Nodens (Nodons), patronul apelor și al medicinei, sau lui Sucellus, păzitorul viilor și al agriculturii, câinii erau considerați, totodată, și vindecători.

Când călugărul spaniol Dominic de Guzman (1170 – 1221) a înființat ordinul ce îi poartă numele, și-a pus frații sub ocrotirea câinelui care scuipă foc. Conform unor vechi legende, pe când era însărcinată cu Dominic, Juana de Aza a visat că dăduse naștere unui

CEL MAI BUN PRIETEN AL OMULUI MITURI ȘI LEGENDE

THEO STĂNESCU-STANCIU

Shar Pei, ciobănesc mioritic, dalmatian sau cotidianul maidanez, fără pedigree și fițe îi întâlnim la tot pasul, în lese scumpe, simpatici, puternici, aparent fericiți, sau, din contra, mârâitori, gata de atac, speriați sau traumatizați. Sunt cei mai buni prieteni ai omului și, totuși, în jurul lor s-au creat, încă de la începuturile istoriei, multe mituri și legende.

De unde provin câinii?! Aparent o simplă întrebare, pe care ne-am imagina-o pusă de un copil în primii ani de viață, aflat la vârsta marilor descoperiri. Ea a reprezentat însă în ultimii ani subiectul unor ample și vii debateri în lumea științifică. Dacă asupra epocii istorice în care a avut loc procesul domesticirii aproape că nu mai sunt păreri contradictorii – marea majoritate optând pentru Paleoliticul superior (cca 35.000 – 10.000 î.H.), zona geografică de origine a rămas una încă necunoscută. În urma unor descoperiri și cercetări date publicității în 2013, animalul ar proveni din... Europa, și nu din Asia de Est sau Orientul Apropiat.

Europa, nu Asia

Pentru profesorul american Robert K. Wayne studiul originii și evoluției caninelor

a reprezentat o misiune de o viață. Geneticianul și echipa sa au ales o cale până atunci nevădită: analiza ADN. După ce l-au extras din 18 fosile descoperite pe continentul nostru, dar și în Rusia și America, l-au comparat cu cel al 40 de lupi, 77 de câini și patru coioți vii. Și uimire! Rezultatele au demonstrat că

nu există nicio apropiere între câinii de astăzi și lupii ce hălăduiau prin China sau Orientul Mijlociu de odinioară, cum se crezuse până atunci, ci, din contra, cei mai vechi strămoși ai lor pot fi considerați câinii și lupii din Europa.

După calculele americanilor, desprinderea s-ar fi produs undeva în urmă cu maximum 30.000 de ani și minimum 18.000. În acele vremuri, nordul Europei era acoperit de ghețari, în timp ce sudul verde atrăgea vânătorii, mereu în căutare de

O reprezentare pe peretele unei peșteri, din epoca pietrei

Richard Wagner și Peps

față. Adus teafăr înapoi, ar fi rostit: „Iată, domnilor, ce lecție de viață ne-a dat un câine!“.

Numele lui Richard Wagner înseamnă muzică, dar și... iubire pentru patrupelele de mai mari sau mici dimensiuni. Pe Russ, tot

un Terra Nova, pe care compozitorul l-a iubit ca pe un copil și a lăsat cu limbă de moarte să fie îngropat la picioarele sale, îl poți vedea astăzi pe străzile din Bayreuth, statui poziționate în cele mai neașteptate locuri. Lui Peps, un cocker spaniol, i-a încredințat menirea de sfătuitor într-ale compoziției. Se povestește că stăpânul ar fi ținut cont și de cea mai mică reacție a animalului la muzică, ceruse confecționarea unui scaun special, așezat lângă pianul maestrului.

Pentru Alexandru cel Mare, Peritas a fost atât un apărător, cât și cel mai bun camarad. După spusele lui Plinius cel Bătrân (23 – 79), bravul conducător l-ar fi primit în dar de la unchiul acestuia, Alexandru I al Epirului (362 – 331 î.H.). Atât de tare s-a atașat de animal, încât, după cum consemnează Plutarh (46 – 125), la moartea acestuia (intervenită, se pare, în anul 326 î.H., în India) a poruncit ridicarea unui oraș pe malul fluviului Hydaspes (actualul Jhelum), în India.

Dacă astăzi îl considerăm pe Sigmund Freud părintele psihanalizei, nu trebuie să îi uităm meritele de pionier și în domeniul terapiei asistate de câini. De-a lungul vieții, Freud a deținut mai multe animale, dar s-a atașat profund de două dintre ele, din rasa chow chow: o femelă, Jofi, și un mascul, Lün. Pe Jofi a cumpărat-o în 1930, la doar un an după ce își pierduse un alt câine chow chow, dar a îndrăgit-o pe loc. Numele ei apare des în multe dintre însemnările din jurnal, fiind descrise atent atât stările ei de sănătate, comportamentul sau tabieturile. În perioada când avea cabi-

netul din Viena, alături de fiica Anna (și ciobănescul german Wolf), Jofi s-a remarcat nu numai ca un acerb păzitor al locuinței (ambii câini se pare că lătrau teribil de fiecare dată când cineva suna la ușă!), ci și ca terapeut. După cum își aduce aminte un alt psihiatru, americanul Roy Grinker (1990 – 1993), care i-a călcat pragul pentru câteva sedințe de psihanaliză în perioada 1932 – 1933, tot timpul Jofi se afla pe canapeaua unde se întâlnea pacientul și reacționa vizibil la destăinuirile acestuia. Dacă te întâlneai să o mângâi și ea nu părea bucuroasă, era un motiv serios pentru Freud să te apostrofes că nu ești cu adevărat sincer. Dacă, în schimb, se gudură, așteptând sau chiar cerșind mai multă atenție și atingeri Freud replica: „Jofi s-a decis să îți mai dăm o șansă!“. Iar când câinele se bucura, dând viguros din codiță, psihanalistul dădea verdictul: „După cum vezi, Jofi este extrem de încântată că ai fost, într-un final, capabil să-ți descoperi cauza nefericirii!“.

După o prietenie care a durat șapte ani, Jofi s-a stins din viață, la 14 ianuarie 1937, în urma unei complicate operații de îndepărtare a unor chisturi ovariene, pentru care Sigmund a plătit o sumă importantă, dar care nu a avut sorți de izbândă. A fost înlocuită la scurt timp de Lün. Forțați să părăsească Austria, în vara anului 1938, odată cu ascensiunea nazismului, Sigmund și Anna l-au luat cu ei pe Lün în trenul care îi ducea în Anglia. Odată ajunși la Dover, conform legislației britanice în vigoare în acea perioadă, animalul le-a fost luat și plasat, pentru o scurtă perioadă, în carantină la adăpostul din Ladbroke Grove, Londra. Doar câteva zile au stat despărțiți, dar timpul a trecut foarte greu pentru bătrânul de 82

Sigmund Freud cu Anna și Wolf și alături de Jofi

Miniatură dintr-un tratat de vânătoare medieval

câine care ținea o torță arzândă în bot, cu care va aprinde întreaga lume. Astfel, în cele mai multe reprezentări ale sfântului un câine îi stă fie la picioare, fie îl însoțește în toate peregrinările.

Dar nu întotdeauna animalul a fost asociat cu imagini sacre și pure. Musulmanii cred tocmai opusul: este cea mai josnică creatură, simbolul lăcomiei și al viciilor. Pentru cei din Siria, locuința unde se găsește un câine nu va fi călcată niciodată de un înger! Iar spiritele rele se întrupează mereu în câini negri!

Într-unele dintre cele mai vechi legende ale tătarilor din Asia Centrală câinele este asociat cu facerea lumii. Dar, din nou, el devine un personaj trădător. Când Dumnezeu i-a încredințat protecția lumii în fața diavolului, el a picat în păcat și s-a lăsat mituit de Necuratul, devenind astfel responsabil pentru toate relele care au lovit Pământul. Pentru unii dintre locuitorii de pe malurile Volgăi, patru-pedul nu a avut la început niciun fir de păr, blana reprezentând tocmai urmarea trădării.

Noroc sau ghinion?!

Dacă ești în Franța și se întâmplă să calci într-o urmă... mirositoare lăsată de un câine cu siguranță norocul îți va intra în casă! (Păcat că nu este și o superstiție autohtonă, căci am fi o țară de etern fericiti...)

Tot din Europa Occidentală se păstrează credința conform căreia la căpătâiul unui grav bolnav trebuie adus mereu un câine, care să îl protejeze pe muribund de spiritele rele care îi vor sufla.

Pentru povestitorii scoțieni, dacă un câine străin îți intră în curte, o nouă prietenie trainică

se întrezărește. Iar pentru vecinii englezi, mult mai taciturni, un dalmațian sau un animal cu blană vârgată alb cu negru este purtător de noroc și prosperitate în afaceri. În *Enciclopedia superstițiilor*, lucrare monumentală scrisă de soții Edwin și Mona A. Radford și publicată în mai multe volume și ediții între anii 1940 – 1970, găsim adnotarea valabilă tot pentru spațiul britanic: „Dacă auzi dimineața lătratul unui câine, vei avea, cu siguranță, o zi proastă!”.

Fetele tinere, în căutarea iubirii, dacă țin cont de unele superstiții central-europene, ar trebui să fie atente din ce parte latră câinii în ajun de Sf. Andrei (30 noiembrie), că de acolo li se va ivi ursitul.

Bătrânii din triburile Sioux din Dakota de Sud recomandă o rețetă simplă de vindecare dacă se întâmplă să te lovească o boală, întinde-te lângă un câine, iar tot răul va fi preluat de spiritul acestuia. Mai mult, ca să trateze un copil, îi iau câteva fire din păr și i le amestecă în hrana animalului de companie și boala va dispărea pe loc.

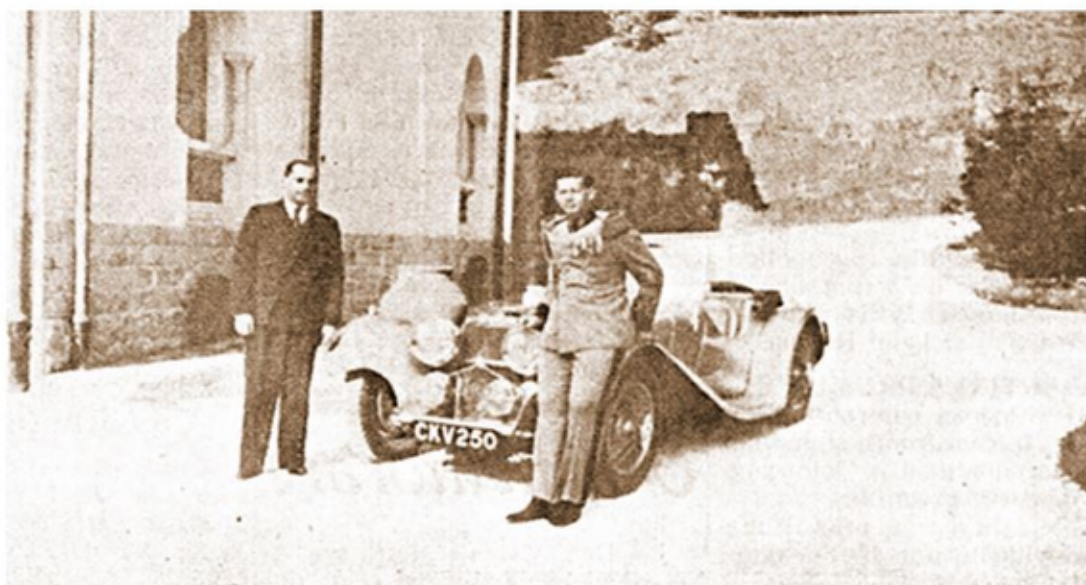
Peps, Jofi, Charlie sau Pushinka

Nu de puține ori, marile personaje ale istoriei au avut alături un câine. Prieten de nădejde, i-a ascultat, fără să comenteze sau să critice, mult mai fidel decât orice apropiat biped. Numele unora au rămas consemnate, dar ale altora din păcate s-au pierdut prin negura anilor sau poate că nu au fost cunoscute niciodată.

Personajul Napoleon este poate unul dintre cele mai cunoscute și iubite ale istoriei Franței și nu numai. Se pare că, în drum spre insula Elba, neatent, a alunecat peste parapet și, neștiind să înoate, a fost la un pas de moarte. I-a venit în ajutor un... câine din rasa Terra Nova, aparținând unor pescari ce se aflau în apropiere, care a sărit în apă și l-a ținut la supra-

Câini folosiți pe teatrele de luptă

Regele Mihai și Ernst Dawyl, reprezentantul „S.S. Cars” în România

MAȘINI DE CURSE ȘI UN PIC DE SPIONAJ

NICOLAE MACOVEI

Automobilismul românesc a avut printre actorii săi importanți și mulți competitori veniți din afara granițelor. Unul dintre aceștia a fost Alfred G.G. de Chastelain, director în cadrul societății petroliere „Unirea”, în a doua jumătate a perioadei interbelice. Britanicul a devenit un personaj notoriu după participarea la operațiunea „Autonomous” (Magazin istoric, nr. 1, 2/2008). Puțini sunt cei care știu că el a câștigat prima ediție a Circuitului Unirea, în anul 1935, concurs organizat mai mulți ani de angajații „Unirea”. Cultiva o imagine de „sportiv”, termen oricum asociat culturii englezești la sfârșitul anilor '30. Era și un mijloc care permitea lărgirea cercului de cunoștințe, cu o paletă relativ diversă de personaje.

Ernst Dawyl a fost un alt englez care și-a desfășurat activitatea în lumea auto-moto a României interbelice.

În primăvara anului 1959, Foreign Office primea un memorandum din partea lui Ernst Dawyl. În anii trăiți în România reprezentase mai multe firme, printre care: „Westinghouse Brake & Signal Comp.”, „Rolls Royce”, „Bentley”, „Jaguar Cars Ltd.”, „Murex Welding Process” etc. În total, ar fi fost 25. Declara că fusese

arestat după război din cauza suspiciunilor de spionaj în favoarea britanicilor, fiind închis între 1949 și 1955.

În acea perioadă a fost nevoit să îndure interogatorii care însumau aproape doi ani de bătaie, privare de somn, fiind închis la Jilava. Apoi a fost trimis la muncă forțată în lagărele din Delta. Mai declara că a fost eliberat și lăsat să plece în decembrie 1958, împreună cu familia, grație relației personale pe care o avea cu Ion Gheorghe Maurer, unul dintre poli-

Alfred G.G. de Chastelain împreună cu soția, la un eveniment automobilistic din anii '30

Charlie...

de ani. O gazetă australiană, *The Referee* (Arbitrul), publicată la Sydney între 1886 și 1939, descrie emoționanta regăsire a celor doi. Cu toate că pentru Freud deplasarea prin capitala britanică nu părea deloc să îi aducă vreo plăcere, mergând cu dificultate, susținut de fiică, gândul că își va vedea din nou prietenul l-a ținut pe picioare. Intervievat, administratorul adăpostului a mărturisit că și reacția câinelui a fost una pe măsură: și-a recunoscut stăpânul de la depărtare și s-a pus pe lătrat, iar, odată ce l-a avut față în față, nu s-a mai oprit din gudurat și lins. „Nu știu care s-a bucurat mai mult... Nu am mai văzut niciodată atâta fericire și înțelegere în privirea unui câine... Dr. Freud s-a jucat cu el, i-a vorbit, folosind o grămadă de nume de alint, aproape o oră întreagă”.

Oarecum tot un scop terapeutic l-a avut și Charlie terrierul președintelui John Kennedy. Puțini știu astăzi că la detensionarea celebrei Crize a rachetelor cubaneze, din 1962, a jucat un rol patrupelele, care a stat cuminte în poala liderului american, lăsându-l să îl mângâie și să se concentreze la deciziile ce trebuia luate.

Charlie are însă și el o istorie aparte. Mai ales marea sa iubire, Pushinka (în limba rusă, Pufosa). Aceasta a venit la Casa Albă în dar de la conducătorul sovietic N. Hrușciov, în iunie 1961. Pe pașaportul animalului nu era trecută o rasă canină anume, dar se specifica faptul că era urmașa mult mai celebrei Strelka, primul câine trimis în spațiu de Uniunea Sovietică în august 1960. Femela a trecut printr-un proces complicat de deparazitare și analize efectuate de autoritățile militare sovietice. Nu trebuie uitat că ne aflăm în mijlocul Războiului Rece, așa că multe zvonuri s-au iscat, pornind tocmai de la această perioadă de carantină. S-au auzit unele voci care susțineau chiar că animalului i-ar fi fost implantate microfoane de spionaj... Cu sau fără, Pushinka a devenit nu numai preferata familiei, ci, mai ales, a lui Charlie. Cei doi erau de nedespărțit, iar puii lor, micii „Pupnici” – după cum i-a numit

Kennedy – au reprezentat cadouri speciale pentru cele mai dragi rude.

Supraviețuitori de pe Titanic

Printre cei aproximativ 700 de pasageri care au reușit să își salveze viața în timpul celui mai cunoscut naufragiu din istorie, cel al pachetului Titanic (14 – 15 aprilie 1912) s-au aflat și patru căței: două femele din rasa Pomerania, un pechinez și unul din rasa Terra Nova.

Era un obicei ca mulți dintre călătorii de la clasa întâi să fie însoțiți de animalele lor necuvântătoare. După calculele unor istorici, se pare că cel puțin 12 s-ar fi aflat la bord. Regulile spuneau ca patrupelele să fie închise în cuști speciale, pe tot parcursul drumului, dar se făceau și multe derogări, în special pentru figurile importante ale vremii, care își luau în cabine odorurile (oricum, în momentul naufragiului toate animalele au fost eliberate).

Trei dintre cele patru animale au reușit să se salveze grație dimensiunii lor mici, stăpânele reușind să le strecoare la bordul bărcilor de salvare, învelite în păături, ca pe niște copii

...și prietena lui venită de la Moscova, cu „Pupnicii”

(cazul lui Lady, o femelă pomeranian pe care Margaret Bechstein Hays, o tânără din New York, o cumpărase de la Paris) sau pitite în haine (cazul unui alt pomeranian, aparținând magnatului Martin Rothschild și soției Elizabeth Jane Anne). Sun Yat Sen, pechinezul moștenitorului Imperiului Harper&Row din New York, a beneficiat de un complex bizar de împrejurări. Stăpânul l-a urcat pur și simplu la bordul bărcii de salvare nr. 3, unde se pare că un cățeluș atât de mic a trecut neobservat în haosul momentului. ■

JAGUAR

„The Car for the Connoisseur“

REPREZENTANȚA EXCLUSIVĂ PENTRU ROMANIA

ANGLOCAR

5. Str. Atena - BUCUREȘTI - Telefon 380-47, 507-95

*Reclama din publicația Auto Jurnal
pentru firma „Anglocar”,
Importator al mașinilor Jaguar în România*

regim de muncă forțată la intervenția regelui Mihai în 1943. În 1944 s-a alăturat neoficial Misiunii Britanice și a contactat aproximativ 100 de firme britanice. La sfârșitul anului a redeschis firma „Anglocar”.

Din 1945 a început să lucreze cu comuniștii, perioadă care a debutat cu unele reușite, dar s-a încheiat cu arestarea sa. În calitate de nou reprezentant al „Westinghouse Brakes & Signal Co.”, al „Rolls Royce” și al „Bentley”, a luat legătura în special cu Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ion Gheorghe Maurer pentru a vinde echipamente necesare căilor ferate. În plus, discuțiile s-au finalizat și cu o comandă de automobile pentru miniștrii comuniști: era vorba zece Rolls Royce și un Bentley. De asemenea, încerca să îl convingă pe Dej să plătească și un Bentley comandat de regele Mihai, pentru a nu transmite Vestului mesajul că miniștrii comuniști și regele erau adversari.

Discuțiile din anii 1945 – 1949 cu Maurer, Dej, Chivu Stoica, Alexandru Bărlădeanu și alți miniștri trebuia să concretizeze o comandă de echipament feroviar către firma „Westinghouse”, dar aceasta a fost anulată ulterior la intervenția Anei Pauker. Nici comanda pentru automobile nu s-a mai realizat. După un discurs din Camera Comunelor din 1947 prin care se cerea favorizarea automobilelor mai ieftine în detrimentul celor scumpe și în care se menționa explicit comanda pentru mașini Rolls Royce din România, Maurer a anulat-o. Dawyl concluzionează: „Mi-a părut rău nu numai pentru că am pierdut comisionul din această vânzare, dar și pentru că îmi plăceau comuniștii cu cămăși de mătase și mașini Rolls Royce”.

Dawyl a fost arestat în august 1949. Printre numeroasele acuze aduse pe parcursul anilor erau cele de înaltă trădare, de spionaj în favoarea britanicilor și americanilor, de subminare a prestigiului Partidului Comunist în țară și în Marea Britanie sau de încercare de corupere a lui Gheorghiu-Dej sau Maurer.

Între eliberarea din 1955 și reîntoarcerea în Anglia în 1959, Dawyl consemna că fusese ajutat din nou de Maurer și de alți cunoscuți din rândurile comuniștilor pentru a găsi de lucru și pentru a putea pleca cu familia din România. Mai scria în memorandum că rezistase tuturor greutăților numai datorită ajutorului lui Dumnezeu, purtând mereu în gând și datoria pe care simțea că o are, aceea de a susține interesele britanice și de a respecta cuvântul dat. Încheia documentul spunând că dorea să reînceapă promovarea produselor britanice cât mai curând. ■

ÎN BALCANI 1877 – 1878

(Triverb: 3, 5, 5)

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția rebusului **DICTIONAR MITOLOGIC**, din nr. 2/2017

HERACLES – II – ADONIS – TEBA – MIMAS – LIR – N – APULIA – XANT – D – LE – RU – TIA – RHU – GERION – IASUS – D – AA – AR – LD – EEA – U – DITI – ANACES – ETEOCLE – CHO – ETNA – ARION

Soluția jocului **BĂTĂLIA DE LA GERGOVIA (52 î. H.)**, din nr. 2/2017

ACUM ÎNCEPE VERCINGETORIX SĂ SE APERE

(A – CU – M / ÎN – CE – PE – VE – R / C – IN – GE / T – ORI – X / S – ASE – A – PE – RE)

ticienii pe care i-a cunoscut, alături de Alexandru Bărlădeanu, Gheorghiu-Dej sau Chivu Stoica.

Toate acestea – scria el – fără să fie un agent al vreunui serviciu de informații al Marii Britanii. Între 1930 și 1935 a lucrat în România pentru mai multe firme de anvelope, neieșind cu nimic în evidență. În 1936, dorind să importe mașini britanice, a înființat firma „Anglocar”. Reușește să obțină reprezentanța mașinilor „SS Cars”, „Jaguar”, numele sub care firma va deveni cunoscută după război, era în acel moment doar unul dintre modelele produse.

În 1937 a vândut un SS Jaguar 100 Marelu Voievod Mihai, o mașină sport foarte rapidă, care i-a fost făcută cadou viitorului suveran de Ministerul Aerului și Marinei la împlinirea vârstei de 16 ani. Nu era prima mașină engleză primită cadou; mai primise și un Morris de la principele Nicolae cu câțiva ani înainte. La scurt timp, regele Carol i-a cumpărat încă un Jaguar prințului moștenitor.

În scopul promovării mărcii, în cadrul vizitei lui Carol în Anglia din 1938, Dawyl a încercat să poarte discuții cu fondatorul „SS Cars”, William Lyons și cu reprezentanța londoneză „Henlys Ltd.” pentru ca în timpul vizitei regelui Carol, acesta împreună cu ministrul de care era însoțit să aibă la dispoziție pentru transport zece mașini Jaguar.

Dawyl mai declara în memorandum că avusese discuții la Paris și cu Nicolae Malaxa. Cei doi, împreună cu reprezentanți ai fabricii de tehnică militară „Alvis-Straussler”, au negociat o colaborare industrială cu firme britanice. Conform spuselor sale, Malaxa lua în considerare asamblarea de tancuri în România.

După ce devine reprezentant și al firmei de motociclete „Norton Motor Cycle Ltd.”, a început discuții, împreună cu atașatul militar britanic, cu ministrul Înzestrării Armatei, Victor Slăvescu, pentru echiparea armatei române cu motociclete Norton. După discuții cu subsecretarul de Stat al Ministerului Înzestrării, general Boțeanu, obține o „aprobare condiționată” pentru o comandă de 3.000 de motociclete. Tot în 1938, aflându-se la Londra, a reușit prin discuții cu firma „Norton” și cu atașatul militar al Legației române la Londra să organizeze o demonstrație a motocicletelor într-un poligon al Ministerului de Război, la care au participat generalul Boțeanu și câțiva înalți ofițeri britanici. Întors în România, Ion Boțeanu a confirmat comanda. În răstimp, ar fi fost remarcat de agenții spionajului german, care au atras atenția Siguranței în privința lui.

In 1939 ministrul Slăvescu a cerut ca firma „Norton” să trimită trei motociclete pentru altă serie de demonstrații. Turul demonstrativ de 4.000 km a început cu doi motocicliști britanici și s-a încheiat cu doi motocicliști români, întrucât directorul firmei i-a telefonat lui Dawyl cerându-i să îi trimită înapoi, războiul fiind pe cale să înceapă. Se pare că demonstrațiile descrise de Dawyl s-ar fi desfășurat și cu motociclete germane, deoarece el spune în continuare că doar acestea au fost alese pentru armata română, lucru la care a contribuit și sabotarea celor engleze. Într-o noapte, câțiva agenți germani au turnat nisip în rezervoarele de benzină.

Anii războiului au fost o perioadă de așteptare, Dawyl ascunzându-se pentru a evita arestarea de către Siguranță și încercând să trimită știri către BBC. A fost eliberat dintr-un

Regele Mihai la volanul mașinii Jaguar și Ernst Dawyl

ȘEDINȚĂ LA P.N.T.

Încheiem aici prezentarea documentului păstrat în Arhivele de la Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Putem reproduce acest document grație doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU, cărora le mulțumim și pe această cale.

Din contră, acolo unde se aștepta ca eu să spun cuvinte de critică la adresa Majestății Sale regelui Carol al II-lea, am spus numai cuvinte de laudă și n-am făcut altceva decât să susțin această instituție fundamentală și cardinală pentru noi a monarhiei și dinastiei.

Evident că este foarte ușor ca să găsești oameni plătiți care vin să debiteze minciuni, să spui cuvinte necontrolabile la adresa partidului, la adresa mea în ceea ce privește sentimentele mele. Dar nu se poate desminți o viață întreagă și mai ales nu se pot desminți fapte care sunt săvârșite și care sunt bine cunoscute.

N-am dat dovadă de dinasticismul meu față de regele Carol al II-lea numai prin vorbe, ci prin fapte, căci l-am slujit cu riscuri. Vă asigur pe dvs. Și fiți siguri că dacă eu aș crede că pentru neamul românesc este bine să îmbrățișăm o formă republicană, apoi eu aș spune-o. Eu n-aș umbla cu tertipuri. Nu-mi este firea. De când am fost destul de tânăr într-o monarhie cu 50 milioane de locuitori mi-am spus credințele și convingerile fără nicio rezervă, totdeauna pe față și dacă adversarii mei, care erau dușmanii neamului românesc pe atunci, au păstrat pentru mine o stimă, au păstrat-o pentru că știau și știu că niciodată n-am avut atitudine falsă și convingerea mi-am spus-o pe față și prietenului și dușmanului. Și dacă în monarhia austro-ungară am avut curajul expunându-mi viața, apoi de bună seamă că dacă aș crede că dezvoltarea neamului românesc este condiționată de o altă formă de stat decât cea monarhică, nu m-aș sfii să o spun pe față înaintea de a muri.

Nu sunt însă republican. Nu cred că nu [?!] este bună republica pentru noi. Trebuie să susținem cu toții monarhia constituțională și o susținem. Decât, am o singură rugămintă: ca în munca noastră de a apăra monarhia și dinastia și pe rege să ne stea în ajutor și Majestatea Sa regele și Dinastia.

Prin ce poate sta în apărarea monarhiei Majestatea Sa regele? Printr-un sentiment de dreptate și de obiectivitate față de toate partidele și față de toți cetățenii acestei țări. Regelui nu-i este permis să aibă nicio antipatie, nicio

simpatie. El trebuie să aibă sentimentul de dreptate să-l îndrumeze în direcțiunea folositoare pentru națiune și să exercite dreptatea pentru cetățeni și pentru partidele care compun viața politică a țării, să ducă o viață pilduitoare, să cultive tradițiunile mari și frumoase și aspirațiunile nobile ale neamului românesc, să fie îndreptătorul vieții publice pe calea moralei creștine și a ridicării demnității naționale.

Iată prin ce poate un suveran să întărească monarhia, Dinastia. Noi nu cerem altceva, din contra: cu cea mai bună credință îi stăm în ajutor ca să vadă clar, să audă adevărul și astfel să poată sluji adevărul și dreptatea.

Onorat comitet, mi se face învinuirea, ca scuză pentru acel pas dureros al prietenilor noștri, că eu am cine știe ce mari veleități și mari ținte.

Domnilor, dacă le-aș fi avut, fie în altă monarhie, fie aici, mi le-aș fi servit poate altfel decât expunându-mă la persecuțiuni nedrepte și dacă eu la un moment dat am refuzat să fiu regent, ceea ce mi s-a oferit din partea prietenilor mei, dacă am refuzat să fiu prim-ministru, apoi de bună seamă că am făcut-o fiindcă am voit să servesc interesele țării, dar nu ambițiuni personale și trecătoare. Am vrut să slujesc la altarul veșnic al neamului românesc, care trebuie să înalte toate sufletele românești și să întărească toate generațiile ce ne succed. Chiar și locul acesta foarte onorator pentru mine îl ocup la porunca dvs. și până în momentul când dvs. și conștiința mea va crede că aici sunt necesar. Nu pentru mărirea mea, ci pentru binele acestei țări și în scopul ca dreptatea după care de atâta timp însetează țara să se înfăptuiască spre binele tuturor și spre strălucirea tronului.

Vă rog să ascultați raportul pe care îl va face dl. secretar general și să aduceți hotărârea dvs. în consecință cu tradiția acestui partid și cu conștiința dvs., care este obligată a lupta din toate puterile ca pericolul pe care îl prezintă guvernul d-lui Goga pentru țară să fie grabnic înlăturat. ■

CONTENTS (Romanian History) ● **M. Eminescu** How the Russians took Bessarabia ● **S. Musteață, I. Tentiuc, I. Ursu** Soroca Fortress ● **Gh. Cojocaru** When the soviets asked for the first time for plebiscite in Bessarabia ● **G. Damian** A new treaty about the history of Moldova with the same old Bolshevik ideas ● **A. Vasile** The movie „The Dacians“ made Buftea Studios a „Cinecitta“ of the Balkans ● **S. Csaba** Roman religious practices and beliefs in Dacia ● **E. Grapini** How I brought the news of the 1945 reunification to the Transylvanians ● **M. Țuțui** International conference in celebration of 100 years of the military cinematography ● **I. Feodorov** The Patriarch Sylvester of Antioch and the Arab printing ● **Șt. Popescu-Filutza, T.D. Lazăr** Unpublished notes from the time of the Great War ● **O. Trașcă, S. Obiziuc** Constantin I. Karadja, a „Righteous Among the Nations“ ● **D. Deletant** SOE operations in Romania, 1939 – 1941 (II) ● **O. Senciuc** The meal ritual during the Middle Ages ● **I. Bistoreanu** Dimitrie Cantemir and Dumitrache Moruzi's palaces from Petersburg ● **Gh. Bilgă** 14th of July 1906. Disaster in Bustenari ● **G. Filitti** In Romania 100 years ago: occupation in Bucharest, retreat to Jassy ● **P. Rezeanu** The last years of Constantin Brancusi's life (II) ● **N. Macovei** Ernst Dawyl, an English car salesman for both the Royal Family and the Communists ● Romanian Documents at Hoover Institution (CLXXXII)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) ● **М. Эминеску** Как русские захватили Бессарабию ● **С. Мустяцэ, И. Тентюк, И. Урсу** Крепость Сорока ● **Г. Кожокару** Когда впервые советские потребовали плебисцит в Бессарабии ● **Дж. Дамиян** Новый трактат по истории Молдовы с теми же большевистскими идеями ● **А. Василе** Фильм «Даки» преобразует киностудию «Буфтя» в балканской «Чинечитта» ● **С. Чаба** Римские религиозные обряды в Дакии ● **Е. Грапини** Как мы сообщили трансильванцам, что они будут возвращаться в границы Румынии ● **М. Цуцуй** Столетие военной кинематографии – международная конференция ● **И. Фёдоров** Патриарх Антиохии Силвестру и арабское книгопечатание ● **Шт. Попеску-Филуцэ, Т.Д. Лазэр** Неопубликованные записи о Первой мировой войне ● **О. Трашкэ, С. Обизюк** Константин И. Караджа, «Праведник народов мира» ● **Д. Делетант** 1939 – 1941. Британские секретные службы действуют в Румынии (II) ● **О. Сеничук** Церемония обеда в Средневековьи ● **И. Бистриану** Кантемирский дворец и дом Мурузи в Скт. Петербурге ● **Г. Былгэ** 14 июля 1906. Катастрофа в Буштенари ● **Дж. Филитти** В Румынии 100 лет тому назад: немецкая оккупация в Бухаресте, убежище в Яссах ● **П. Резяну** Последние годы жизни Константина Брынкуша (II) ● **Н. Маковой** Англичанин, который продавал автомобили и королевской семье, и коммунистам ● Румынские документы в Гуверском Институте (CLXXXII)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1 – 3, sector 1, PO Box 15 – 702, cod 010155, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Sala Palatului, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul

ISSN 0541 – 881X

Lei 6,00

DIALOG CU CITITORII

URĂRI LA 50 DE ANI

Domnul GHEORGHE STANCIU ne-a trimis câteva rânduri: Citind numărul din luna ianuarie 2017 al revistei *Magazin istoric*, am remarcat faptul că în luna martie 2017 va apărea nr. 600, iar nr. 601, din aprilie, va marca împlinirea celor 50 de ani de la apariția revistei, în aprilie 1967.

Primul număr al revistei l-am cumpărat în ziua de 26 aprilie 1967, de la un chioșc de presă situat lângă librăria „B.P.Hasdeu” din Drumul Taberei, peste drum fiind, atunci, un cămin și o cantină studențească, într-o fostă cazarmă. Eram student în anul I la Facultatea de Istorie – Geografie a Institutului Pedagogic de 3 ani, din Șoseaua Panduri nr. 90. La această facultate predă istoria modernă universală istoricul și scriitorul Dumitru Almaș, care a prezentat macheta primului număr al revistei *Magazin istoric* unor studenți din anii II și III, care să-și exprime părerile despre viitoarea revistă. Așa se face că, în primul număr al revistei, apar și doi studenți de la Facultatea de Istorie – Geografie, Alexandru Petrescu și Emil Alboiu (trecut eronat Alboia), printre cei care salutau apariția noii publicații.

Pentru noi, cei abia intrați în învățământul universitar cu

profil istoric, revista a avut meritul de a veni la momentul potrivit, contribuind la formarea noastră profesională. Am citit și am colecționat revista, pe care am și folosit-o în activitatea la clasă, de-a lungul celor 44 de ani de activitate la catedră, între anii 1969 și 2013.

Îi doresc revistei *Magazin istoric* ani mulți în continuare și să ajungă și la centenar!

NEMULȚUMIRE

Sunt de profesie inginer mecanic, în prezent pensionar, fără aliniere politică, își începe domnul MIHAI SUMĂRARU, din Suceava, scrisoarea către redacția noastră.

Mă așteptam ca revista *Magazin istoric* din ianuarie 2017 să reia în articole prezentarea acelor evenimente din ianuarie 1859, a personalităților implicate, a anumitor stări de fapt poate mai puțin cunoscute. Revista *Magazin istoric* nu cunoaște și nu apreciază nimic din toate acestea? Sau nu s-a mai găsit loc în revistă? În schimb, alte articole (a se citi pag. 70 – 74) au avut loc!

Ce concluzie să trag, domnule redactor-șef?

Am mai primit astfel de scrisori la redacție, mai ales în primii ani după 1989. Trebuie să recunoaștem că și revista *Magazin istoric* a

contribuit într-o anumită măsură la astfel de așteptări. În timpul regimului comunist, nu se putea compune un sumar fără să existe în luna ianuarie articol despre Unirea din 1859 sau în decembrie despre cea din 1918, chiar dacă acel articol nu aducea nimic nou și făcea apologia regimului comunist.

Trebuie să precizăm încă o dată că *Magazin istoric* este o revistă de istorie, nu un institut de cercetare. Din păcate, istoriografia română a abandonat în ultimii ani și tema 1859, Cuza, ca și alte subiecte, precum Tudor Vladimirescu, Revoluția din 1848 sau Războiul de Independență. Când vom putea publica un articol despre Unirea din 1859 care să aducă ceva nou față de ceea ce *Magazin istoric* a tipărit pe această temă în 50 de ani de existență, o vom face.

ERATĂ

La rubrica „Pentru biblioteca dumneavoastră”, nr. 1/2017, s-a strecurat o greșeală. Cartea Generalul Constantin Christescu. Seniorul artileriei române moderne, a apărut cu numele unui autor greșit, Marin Gheorghiu, în loc de Ghinoiu. Ne cerem scuze pentru greșală.

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei *Magazin istoric* prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista *Magazin istoric* figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356.

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Piața Valter Mărcăneanu, nr. 1 – 3, etajul 3, camerele 11 – 14, sector 1. Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea on-line a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești.

magazin istoric

